

Napisy i k. 0.

GRAMMATYKA .

DLA' SZKÓŁ NARODOWYCH

NA KLASĘ II.

Oprawna, { z Przypisami, Zł. 2. gr. 45.
 { bez Przypisów, - - gr. 18.

I 7 8 0.

W. Parkowski

Dr. Bronisław Diezorkiewicz
Profesor Uniwersyteku Warszawskiego

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

FUW0115084

Dzieło, *Grammatyka dla Szkół Narodowych* przez Jmci X. Onufręgo Kopczyńskiego S. P. wyznaczonęgo od Kommissyi Naszëy, ułożonę, przez Towarzystwo do Xiazg Elementarnych roztrząsnionę, Szkołom Narodowym do użycia, podług przepisów naszych, podaiemy. W Warszawie d. 2. Października, Roku 1778.

JGNACY Xzę MASSALSKI Biskup Wilénski,
Prezyduiący.
MICHAŁ Xzę PONIATOWSKI Bisk. Płocki.
AUGUST Xzę SUŁKOWSKI Wda Kaliski.
JOACHIM CHREPTOWICZ Podkan. W. X. L.
MICHAŁ MNISZECH Sekretarz W. X. L.
HIACYNT MAŁACHOWSKI Referend. Kor.
JGNACY POTOCKI Pisarz W. W. X. L.
ADAM Xzę CZARTORYSKI Gen. Ziemi Pod.
JĘDRZĘY MOKRONOWSKI Gen. Ins. Wóysk
Kor.
STANISŁAW Xzę PONIATOWSKI Gen.
Lieut. W. K.
FRANCISZEK BIBLINSKI Star. Czérski.
ANDRZĘY ZAMOYSKI Kawal. Ord. Orła
Białęgo.

54-425

GRAM-

GRAMMATYKA

NA KLASSE DRUGĄ.

ROZDZIAŁ I.

O rodzajach Imion polskich.

Rodzaje Imion polskich, poznaiemy albo przez znaczenie pćci, albo przez zakończenie, albo przez przypadkowanie, albo przez domyslny wyraz, albo przez cudzoziemczyznę, albo nakoniec przez zgodę mowy.

§. I. Rodzaje rzeczowników żywotnych.

Rzeczy żywotne toiest ludzie i zwierzęta mają zawsze pćć albo męzką, albo żeńską: my w Imionach tychże rzeczy podług potrzeby i zwyczaju narodowęgo, iuż wyrażamy ich pćć, iuż nie wyrażamy. Na wyrażenie dwoistęy pćci, mamy albo dwoiste Imię np. *syn córka, wół krowa*: albo dwoiste iednęgoż Imięnia zakończenie np. *wnuk wnuczka, lis liszka*. Jeżeli żadnęy pćci rzeczy nie chcemy wyrazić w Imięniu; iedno tylko w niem mamy zakończenie np. *suga, dziecię, kurczak*. Pięrszych tedy Imion rodzaje poznaiemy przez znaczenie pćci, drugich przez zakończenie. Przeto

A

rze-

Włopot

K-212/1811

rzeczowniki *syn, wnuk, wół, lis*, są rodzaju męskiego, bo znaczą płć męzką: rzeczowniki *córka, wnuczka, krowa, liszka*, są rodzaju żeńskiego czyli niewieściego, bo znaczą płć żeńską: rzeczowniki zaś żadney płci nie znaczące mają różny rodzaj, według różnego zakończenia swęgo. I tak zakończone na *a* np. *sluga*, są rodzaju żeńskiego: zakończone na *e* lub *o* np. *dziecię, kurczątko*, są rodzaju męskiego.

W rzeczownikach ludzkich iedno tylko zakończenie mających np. *sluga, gość, kłameca, skniera* &c. gdy chcemy wydadz płć iuż męzką, iuż żeńską; na tén czas rodzaj tych Imion poznać się przez rodzaj domyslnęgo wyrazu *mąż* lub *niewiasta*. I tak gdy mówimy *wierny sluga*, przymiotnik *wierny* zgadzamy z domyslnym wyrazem *mąż*: gdy mówimy *wierná sluga*, przymiotnik *wierná* zgadzamy z domyslnym wyrazem *niewiasta*.

W rzeczownikach zwierzęcych, gdy chcemy wydadz płć wyraźnie, nie możemy zgadzać przymiotnika z domyslnym wyrazem *samiec* lub *samica*, ale musimy kłaśdz wyraźnie té słowa np. *tlusty samiec zając, tłusta samica zając*: źleby było, bo przeciw zwyczajowi mówić, *tlustá zając*.

Wnośmy sobie stąd powszechną regułę: Imiona żywotné znaczące płć męzką, są rodzaju męskiego: znaczące płć żeńską, są rodzaju żeńskiego: nie znaczące żadney płci, są rodzaju według zakończenia swęgo.

Do

Do téy reguły należą Imiona duchów iakoto Pana Boga, Aniołów, Bóstw pogańskich np. *Sabaot, Gabryel, Jowisz, Merkury, Dyana* &c. Także i Imiona kárt i innęgo narzędzia w grze używanęgo np. *król, králka, pies, дума* &c. bo rzeczy té, albo pod postacią rzeczy żywotnych bywają nám wystawiane, albo mają imiona od rzeczy żywotnych przeniesioné.

Ponieważ podobało się narodowi naszemu nie zawsze wydawać płć w Imionach żywotnych liczby pojedynczey, i dawać im częstokroć rodzaje nie według płci znaczenia, ale według zakończenia; więcéy ieszcze wydaie się tén zwyczaj w liczbie mnogiéy, gdzie Imiona żywotné iakięgokolwiek są rodzaju w liczbie pojedynczey, przechodzą do rodzaju żeńskiego: co się z przyległych im przymiotników oczywiscie poznać np.

w liczbie pojedynczey: w liczbie mnogiéy:

Bitny żołnierz,
Młode paniątka,
Gończy pies,
Słabé gąsię,

bitné żołnierze.
młode paniątka.
gończę psy.
słabé gąsięta &c.

Przyczyną téy odmiany rodzaju, iest iuż zakończenie Imion, iuż zgoda mowy. Jakoż kiedy używamy Imion żywotnych liczby mnogiéy iuż w rodzaju męzkim np. *sprawiedliwi Bogowie, żarzci psi, żarłocznicy, letni ptaszakowie*, albo w rodzaju żeńskim

A z

skim

skim np. *sprawiędliwé Bogi, zażarté psy, żartoczne wilki, leśne ptaszki*, przyczyną tego jest różné zakończenié: kiedy zaś, położwszy iedno Imię w iednym rodzaju, drugie téż Imię z niem złączone kładziemy w tymże rodzaju; przyczyną tego jest zgoda mowy np. *szczekali na mnie nieprzyjaciela moi niby psi zażarci*: albo, *niby psy zażarté szczekały na mnie nieprzyjacioly moié*.

Uważając pospolitszy w narodzie naszym zwyczaj, tę z niego na liczbę mnogą wyciągniemy regułę: Imiona ludzi męzczyzn rzadko odmieniają rodzaj: Imiona zaś zwierząt samców, rzadko dawny rodzaj zachowują: pospoliciéy samé Imiona ludzi w liczbie mnogiéy zachowują swój rodzaj: Imiona zaś zwierząt biorą rodzaj żeński.

§. II. Rodzaje rzeczowników nieżywotnych.

Rzeczowniki nieżywotne tudzież żywotne żadney płci nieznaczące, albo są swojskie, albo cudzoziemskie. Rodzaj ich poznać się iuż przez zakończenié, iuż przez przypadkowanie, iuż przez cudzoziemczyznę.

Zakończone na *a, i*, są rodzaju żeńskiego np. *czapla, sosna, dzieci, drzewi* &c. *Płaneta, kometa*, używane czasém bywają w rodzaju męzkim przez cudzoziemczyznę, bo u Greków i Łacinników są rodzaju męskiego.

go. Imiona rodowé i urzędowé np. *Sobieski, Podskarbi* &c. są przymiotnikami, o których niżej powiemy.

Zakończone na *e, ę, o*, wszystkie swojskie są rodzaju męskiego np. *śłońce, dziecię, jezioro, kozłatko. Xiążę*, używamy w rodzaju męzkim dla domyslnego wyrazu *mąż*.

Zakończone na *b, d, f, g, h, k, ł, m, n, p, r, s, t, w, x*, wszystkie są rodzaju męskiego np. *dąb, błęd, trąf, głóg, smiech, krok, wół, dym, sën, snop, zbór, las, płot, staw, Fenix*. Cudzoziemskim niektórym dajemy rodzaj zakończenia naszego np. *nektar niebieski*: w niektórych zachowujemy rodzaj cudzoziemski np. *café ministeryum, zamieszane interregnum*.

Zakończone na *b, c, ć, l, m, n, p, s, t, w, y, z, ż, ż*, mające drugi przypadek w liczbie pojedynczey zakończony na *a, u*, są powszechnie rodzaju męskiego np. *drob, mieśc, łokieć, chmiel, dzień, drop, łos, Wrocław, gąy, wół, ślédz, oreż*: które zaś mają téż drugi przypadek na *e, i, y*, są powszechnie rodzaju żeńskiego np. *żob, moc, chęć, pościel, karm, sién, człap, os, koneń, koléy, obgrzeż, gałąź, siraż*.

Zaimki *id, ty, się*, tego są rodzaju, którego i domyslné ich wyrazy np. *id nieszczęśliwy, id nieszczęśliwa* &c. domyslaiąc się *człowiek, niewiasta*. Dla tegoż domyslnego wyrazu *człowiek*, Przyimek *kto*, jest rodzaju męskiego.

Nazwiska głosek, tudzież wszelkie wyrazy za Imię czyli nazwisko wzięte, są rodzaju nijakiego, bo tegoż rodzaju są domyslnie ich wyrazy *imię, nazwisko, słowo* &c. I tak mówimy *a otwarte, é ściśnione, moié widzimi się* &c.

Wszystkie już Imiona nieżywotne, są w liczbie mnogiéj rodzaju żeńskiego.

§. III. Rodzaje przymiotników.

Przymiotniki polskie czy imionowe, czy zaimkowe, czy imiesłowowe, mają trzy różne zakończenia według trójstego rodzaju

<i>męskiego :</i>	<i>żeńského :</i>	<i>nijakiego :</i>
rád,	rada,	rado,
wzelki,	wzelká,	wzelkie,
wzystek,	wzystka,	wzystko,
sám,	sama,	samo,
pozván,	pozwaná,	pozwané,
tén,	ta,	to,
wzięt,	wziętá,	wzięté,
ów,	owa,	owo,
mądry,	mądrá,	mądré,
móy,	moia,	moie,
nasz,	nasza,	nasze.

Widzimy że przymiotniki rodzaju męskiego kończą się na *d, i, k, m, n, t, w, y, z* : rodzaju żeńskiego na *a* lub *á* tylko : rodzaju nijakiego na *é*, lub *o* tylko. Z tego przymiotników zakończenia moglibyśmy na ich rodzaje tę wyciągnąć regułę :
Przy-

Przymiotniki zakończone na *d, i, k, m, n, t, w, y, z*, są rodzaju męskiego : zakończone na *a, á*, są rodzaju żeńskiego : zakończone na *é, o*, są rodzaju nijakiego.

Ale ponieważ przymiotniki nigdy się samé nie kładą w mowie bez wyraźnego lub domyslnego rzeczownika ; przeto nie mają swoiégo osobnego rodzaju, ale tylko rodzay rzeczownika swégo : zaczęm tę na ich rodzaje miećmy powszechną regułę :

Przymiotniki polskie tego są rodzaju, którego i ich wyraźne, czy domyslné rzeczowniki.

ROZDZIAŁ II.

O rodzajach Imion łacińskich.

Znaiomość rodzajów polskich ułatwia poznanie rodzajów łacińskich, ponieważ iednóz z nami mają céchy rodzajowé i wiele reguł iednakich.

§. I. Rodzaje przymiotników.

Wzelkie przymiotniki łacińskie są tego rodzaju, którego i ich rzeczowniki czy wyraźne, czy domyslné np. *nullum animal, nullus dubitat*, domyslaiąc się *homo*.

Miedzy łacińskimi a polskimi przymiotnikami, ta zachodzi różność, że nasze zawsze mają trzy zakończenia, według trzech rodzajów np. *dobry, dobrá, dobré* : łacińskie zaś

zaś mają już trzy, już dwa, już jedno tylko na trzy rodzaje zakończenie np. *bonus bona bonum, facilis facile, prudens*.

§. II. Rodzaje rzeczowników żywo- tnych.

Wszelkie Imiona żywotne ludzkie i zwierzęce, także boskie, gdy znaczą płeć męską, są rodzaju męskiego np. *Jupiter, Mercurius, civis, bos, dama*: gdy znaczą płeć żeńską, są rodzaju żeńskiego np. *Pallas, Fortuna, civis, bos, dama*: gdy zaś nie znaczą żadnej płci, są rodzaju według zakończenia swego np. *homo* męskiego, *dama* żeńskiego, *mancipium* niakięgo.

Dwie tu różnice między łaciną a polszczyzną zachodzą: *piérwszą*, iż w polszczyźnie w Imionach tylko ludzkich, w łacinie zaś i w Imionach zwierzęcych jedno tylko, na znaczenie męski i żeński płci zakończenie mających, rodzaj według różnej płci, jest już męski, już żeński np. *bonus*, lub *bona civis, superbus* lub *superba pavo*. Drugą różnica tak na żywotne, iak na nieżywotne Imiona rozciągająca się, jest ta: że u Łacinników iaki jest rodzaj w liczbie pojedynczej, taki zawsze i w liczbie mnogiej. A jeżeli które Imię odmięnia rodzaj w liczbie mnogiej; znać że niegdyś tegoż było rodzaju w liczbie pojedynczej np. *locus* rodzaju męskiego, musiało być dawniej

wniey rodzaju niakięgo i mówić się *locum*: ponieważ w liczbie mnogiej, jest i męskiego rodzaju *loci*, i niakięgo *loca*.

§. III. Rodzaje rzeczowników nieży- wotnych.

Rodzaje rzeczowników nieżywotnych, do których należą i żywotne, gdy żadnej płci nie znaczą, trudniejsze nie równie są od polskich, ponieważ częstokroć jednoż zakończenie zamyka Imiona wszystkich trzech rodzajów np. *agon* męskiego, *findon* żeńskiego, *flion* niakięgo, *ros* męskiego, *dos* żeńskiego, *os* niakięgo. Różność ta rodzajów przy jednym zakończeniu, pochodzi albo z różnego rzeczy znaczenia np. *vas* rękomyją męskiego, *vas* naczynie niakięgo: albo z różnego przypadkowania np. *hortus horti* męskiego, *tempus tempōris* niakięgo: albo z cudzoziemczyzny np. *planeta, cometa* męskiego, bo i w greckim języku są tegoż rodzaju: albo z domyslnego wyrazu np. *Aetna* męskiego, domyslaiąc się *mons*, *Adria* męskiego, domyslaiąc się *sinus*: nakoniec wolność Wierszopisów była przyczyną różności rodzajów np. *sol* jest pospolicie rodzaju męskiego, u samych zaś Poetów, rodzaju niakięgo.

Tę trudność względem rodzajów w rzeczownikach nieżywotnych, ułatwi *naprzód* czytanie *książek*, *powtóre* radzenie się w wątpliwo-

pliwości Słownika łacińskiego. Tymczasem przestąpmy na kilku regułach już powszechnych, już tylko ogólnych.

I. Reguły powszechne.

Rodzaju męskiego, są naprzód, zakończone na *i* liczby tylko mnogiéy np. *libëri*, *Parisiï*. Powtóre, zakończone na *an*, *in*, np. *pean*, *delphin*.

Rodzaju żeńskiego, są Imiona łacińskie zakończone na *a* liczby pojedynczéy, na *e* liczby mnogiéy, tudzież na *ax*, *ox*, *ux* np. *terra*, *exuvie*, *pax*, *vox*, *crux*.

Rodzaju niakiégo, są naprzód, zakończone na *i* liczby tylko pojedynczéy, i na *a* liczby mnogiéy np. *gumi*, *arma*. Powtóre, greckie trzeciéy formy na *a* np. *stemma*. Po-trzecié, łacińskie zakończone na *c*, *e*, *um*, *t*, *u* np. *lac*, *mare*, *templum*, *caput*, *cornu*. Po-czwarté, nazwiska głosek, tudzież wszelkie wyrazy, wzięte za imię czyli nazwisko, dla domyslnégo iakiégo wyrazu, który jest rodzaju niakiégo, iakoto *verbum*, *signum* &c. np. *a breve*, *scire tuum*.

Zaimki *ego*, *tu*, *sui*, tak iak w polszczyźnie, tego są rodzaju, którego i ich domyslné wyrazy.

II. Reguły ogólne.

Rodzaju męskiego, są zakończone na *on*, *o*, *er*, *or*, *os*, *us* drugiéy i czwarteéy formy np.

np. *canon*, *sermo*, *ager*, *labor*, *flos*, *gladius*, *visus*: Wielé iednak jest rodzaju już żeńskiego np. *findon*, *caro*, *arbor*, *dos*, *humus*, *manus*: już niakiégo np. *Pellon*, *ver*, *aquor*, *os*.

Rodzaju żeńskiego, są zakończone na *as*, *es*, *is*, *ys*, *s* ze spółgłoską poprzedzającą, tudzież na *x* np. *tempestas*, *sedes*, *navis*, *ce-lis*, *plebs*, *lex*. Wielé iednak jest rodzaju już męskiego np. *as*, *limes*, *orbis*, *tripus*, *mons*, *index*: już niakiégo np. *vas* naczynie, *aes*.

Rodzaju niakiégo, są zakończone na *l*, *en*, *ar*, *ur*, *us* trzeciéy formy np. *mel*, *carmen*, *jubar*, *murmur*, *tempus*. Wielé iednak jest rodzaju już męskiego np. *sol*, *peñen*, *lucar*, *furfur*, *lepus*: już żeńskiego np. *tellus*.

ROZDZIAŁ III.

O Stopniowaniu przymiotników polskich i łacińskich, tudzież o Postaciach grammatycznych.

Stopniowanie przymiotników dwoiako się má brać: raz powierzchnownie, drugi raz wewnętrznie.

Stopniowanie wewnętrzne, to jest więk-szość przymiotu w téy niż w drugiéy rzeczy, iednakié jest u Polaków i u Łacinników, ponieważ natura rzeczy, iednaká jest dla obudwu narodów. Jasność np. uważaná w świecy, pochodni, i w słońcu, dla obu-dwu

dwu narodów, wielką jest w świecie, większą w pochodni, największą w słońcu: nierówna ta wielkość światła od Polaków i Łacinników uważana, czyni w myśli ich wewnętrzne stopnie tego przymiotnika *iasny clarus*. Kiedy już, iako myśl człowieczą za rzeczą przyrodzoną, tak język narodowy idzie za myślą; natenczas i przymiotnik, iako głos wydalący różność przymiotu, odmięnia się co do głosek czyli stopniuje się powierzchownie, np. *iasny iasniejszy ndyiasniejszy, clarus clarior clarissimus*.

Wiele bardzo może być stopniów w przymiotach rzeczy, ale trzy są znacznie-sze: pierwszy *rowny*, drugi *wyższy*, trzeci *ndywyższy*.

Zwyczaj narodowy powierzchownego przymiotników stopniowania, w polskim a w łacińskim języku, jest częścią podobny, częścią różny.

§. I. Zwyczaj polski stopniowania przymiotników.

Stopniują się przymiotniki polskie albo forémnie, albo nieforémnie. Forémne stopniowanie robi się podług następujących reguł.

I. Reguły stopniowania przymiotników zakończonych na i.

1. Zakończone na *gi*, odmięniają *gi* na *ż-szy* np. *ubogi uboższy*.

2. Za-

2. Zakończone na *eki, oki*, odmięniają *eki, oki*, na *szy* np. *daleki głęboki, dalszy głębszy*.

3. Zakończone na *ki*, mające przed *ki* jedną z tych głosek *b, d, k, t, n, p, r, t, z*, odmięniają *ki* na *szy* np. *szybki, gładki, lekki, miękki, cienki, krzepki, iarki, krótki, ludzki: szybszy, gładszy, lżejszy, miększy, cieńszy, krzepwszy, iarszy, krótszy, ludzwszy*.

4. Zakończone na *zki* lub *ski*, które przed *zki* mają samogłoskę iąką, odmięniają *zki* na *ż-szy* np. *nizki niższy*: które zaś przed *ski* mają spółgłoskę iąką, odmięniają *ski* na *szy* np. *darSKI, darszy*.

5. Zakończone na *ni* z poprzedzającą samogłoską, odmięniają *i* na *szy* np. *tani tańszy*: z poprzedzającą spółgłoską, przybieraiają *yszy* np. *przedni przedniejszy*.

6. Zakończone na *pi*, odmięniają *i* na *szy* np. *głupi głupszy*.

II. Reguły stopniowania przymiotników zakończonych na y.

1. Zakończone na *by, dy, my, py, ty, czy, ży*, odmięniają *y* na *szy* np. *slaby, młody, wiadomy, skąpy, bogaty, rączy, duży: słabszy, młodszy, wiadomwszy, skępszy, bogatszy, rączszy, duższy*.

2. Zakończone na *acy*, mają stopień drugi na *stszy* np. *gorący gorętszy*: zakończony na *chy*, mają na *ż-szy* np. *płochy płoższy*.

3. Za-

3. Zakończoné na *ty*, z poprzedzającą samogłoską, odmiéniaią *ty* na *l-szy* np. *wspañiały*, *biały*, *wesoły*, *czuły*: *wspañialszy*, *bielszy*, *weselszy*, *czuwszy*: z poprzedzającą spółgłoską iaką, odmiéniaią *ty* na *lęszy* np. *rychły*, *biegły*: *rychlejszy*, *bieglejszy*.

4. Zakończoné na *ny*, odmiéniaią ogólnie *y* na *ięszy*: tylko zakończoné na *any*, mają na *ańszy*: zakończoné na *ony*, mają na *ońszy*: zakończoné na *śny*, mają na *śniejszy* np. *godny*, *ukochany*, *uczony*, *boleśny*: *godniejszy*, *ukochańszy*, *uczeńszy*, *boleśniejszy*.

5. Zakończoné na *ry*, odmiéniaią pospolicie *ry* na *rzej-szy*, wiele jednak skraca się na *rśzy* np. *szczodry*, *mądry*: *szczodrzej-szy*, *mędrszy*.

6. Zakończoné na *wy*, odmiéniaią powszechnie *y* na *szy* np. *łaskawy*, *łaskawszy*: *łatwy* tylko, dla zbiegu wielu twardych spółgłosek, má *łatwiejszy*.

III. Reguła powszechna o stopniu najwyższym.

Stopień najwyższy robi się przez dodanie do stopnia drugiego na początku, zgłoski czyli *syllaby náy*, albo po staropolsku *ná* np. *cięższy*, *náycieższy*, lub *nácięższy*.

Nieforemnego stopniowania bardzo mało mamy w polszczyźnie, iakoto: *wielki* *więkwszy*, po staropolsku *więtszy*: *mały* *mniejszy*, *zły* *gorwszy*, *niezły* *niezgorwszy*, *dobry* *lepszy*. Mało mamy podwójnych w stopniu drugim, iakoto:

iakoto: *lekszy* *lżejszy*, *miłszy* *milejszy*, *ostrszy* *ostrzej-szy*, *tłustszy* *tlustciejszy*.

Dáymy tu baczność na zwyczaj narodowy, który téż i gdzieindziej obaczymy, zamiéniania głoski na głoskę, iakoto:

a.	e,	biały, bielszy.
ą,	ę,	mądry, mędrszy.
ch,	ż,	suchy, suższy.
ł,	l,	trwały, trwalszy.
o, na	e,	uczony, uczeńszy.
r,	rz,	przykry, przykrzejszy.
s,	ś,	sprośny, sprośniejszy.
s,	ż,	wysoki, wyższy.
t,	c,	krótco, króćcy &c.

Ponieważ tak w przyrodzonych rzeczach, iako i w myśli naszej, więcej nad trzy wyliczoné, jest stopniów; przeto wiedzieć nam trzeba, że język nasz wydawać ié zwykły albo przez drugi iaki przymiotnik, albo przez dodanie Przyimka lub Przysłówka iakiego, albo przez zdrobniałość przymiotnika. I tak:

1. Dobry stopniuje się tak: *niezły*, *niezgorwszy*, *nienáygorwszy*, *bardzo dobry*, *arey dobry*, *daleko lepszy*, *nie może być lepszy*, *nie lepszego* &c.

2. Mały stopniuje się tak: *nie wielki*, *nie náywiękwszy*, *przy mały*, *przy mniejszy*, *bardzo mały*, *daleko mniejszy*, *maluchny*, *maluczki*, *malénki*, *malusiénki*, &c.

3. Cny stopniuje się: *zdcny*, *przezd-*
cny &c.

§. II. Zwyczaj łaciński stopniowania przymiotników.

Przymiotniki łacińskie albo są forémne,
albo nieforémne.

I. Przymiotniki forémne kończą się na
r, *s*, *x*.

Reguły stopniowania forémnego.

1. Stopień wyższy kończy się zawsze
w rodzaju męzkim i żeńskim na *ior*, a w ni-
jakim na *ius* np. *pulcher*, *pulchra*, *pulchrior*,
pulchrum, *pulchrius*: *prudens*, *prudentior*,
prudentiŭs, *audax*, *audacior*, *audaciŭs*.

2. Stopień náywyższy kończy się ogólnie
na *issimus* np. *audacissimus*: szczególnie
zaś przymiotniki na *er*, mają na *errimus*:
przymiotniki na *is*, mają na *illimus* np. *pul-*
cher pulcherrimus, *facilis facillimus*: w ro-
dzaju żeńskim kończą się na *a*, w nijakim
zaś na *um* np. *pulcherrima*, *pulcherrimum*,
facillima, *facillimum*, *audacissima*, *audacis-*
simum.

II. Nieforémność przymiotników, iest
czworaká.

1. Niektórych stopień náywyższy, koń-
czy się na *emus*, lub *imus* np. *extremus*, *in-*
fimus.

2. Nie-

2. Niektóre mało, a niektóre wcale
nie, w drugim i trzecim stopniu nie są podo-
bné do pierwszego np.

bonus,	melior,	optimus,
malus,	peior,	pessimus,
magnus,	major,	maximus,
parvus,	minor,	minimus.

3. Niektórym brakuie stopnia, albo
pierwszego np. *interior intimus*, *ocior ocis-*
simus: albo drugiego np. *bellus bellissimus*,
consultus consultissimus: albo trzeciego np.
adolescens adolescentior, *senex senior*: albo
drugiego i trzeciego razem, a takie zamiast
stopniów, przybierają Przysłówki *magis*, *ma-*
xime np. *ardius*, *magis ardius*, *maxime ar-*
dius: albo nie mają stopnia pierwszego i
trzeciego np. *anterior*, *licentior*.

4. Niektóre mają dwoiako stopień náy-
wyższy np. *supremus*, *summus*, *docillimus*, *do-*
cilissimus.

Wdawszy się w czytanie książek łaciń-
skich postrzeżemy:

1. Jako na kształt polszczyzny, Łacin-
nicy prócz trzech znaczniejszych stopniów,
wydają i inne w myśli zamykające się, a to
przez inny iaki przymiotnik np. *bonus*, *non*
malus, *non pessimus*: albo przez dodanie
Przyminka lub Przysłówka np. *clarus*, *praecla-*
rus, *multo clarior*, *elegans*, *perelégans*.

B

2. Że

2. Że dla pełności mowy, używają stopnia najwyższego, już samego, już z przydatkiem iakowym np. *optimus, per-optimus, optimorum optimus, multo optimus &c.*

§. III. O postaciach grammatycznych.

Ponieważ już nam się trafiły i dalej jeszcze trafiać będą niektóre osobliwości w mowie polskiej i łacińskiej; zbierzmy tu sobie o nich naukę.

Wszelką osobliwość zowie się po łacinie *Figura*, po polsku Postać. Wszelką osobliwość, albo jest w iednym słowie, albo w kilku słowach czyli w mowie: postaci więc albo figury iedne są słowne, drugie mowne. Postaci tak słowne iak i mowne są cztery przedniejsze: pierwszą *Wyrzutnią*, drugą *Dodatnią*, trzecią *Zamienną*, czwartą *Cudzoziemczyna*.

Wyrzutnią, jest wyrzucenie głoski z iakiego wyrazu, albo wyrzucenie wyrazu iakiego z mowy. *Wyrzutnią* mowną widzieliśmy w rodzajowaniach polskich i łacińskich np. *wierny sluga*, wyrzucone jest *mąż*: *bona civis*, wyrzucone jest *famīna*. *Wyrzutnią* słowną widzieliśmy w stopniowaniu np. *mīlisy*, zamiast *mīlisy*: *imbecillimus*, zamiast *imbecillissimus*.

Dodatnią, jest dodanie głoski do iakiego wyrazu, albo wyrazu iakiego do mowy.

Doda-

Dodatnią mowną i słowną, widzieliśmy w stopniowaniach np. *arcy uczony, przezdany*, dodane jest *arcy, prze*: *praclarus, multo iucundissimus*, dodane są *pra, multo*.

Zamienną, jest zamięnięnie głoski na głoskę w iednym wyrazie, albo zamięnięnie w mowie wyrazu iednego na drugi. *Zamienną* słowną i mowną widzieliśmy w stopniowaniu np. *bidły bielszy, magnus major*: zamięnione są głoski *d* na *e*, *gn* na *j*. *Dobry bonus*, zamięniają się na inne wyrazy w stopniu wyższym np. *lepszy melior*.

Cudzoziemczyna, jest zwyczaj cudzoziemski, w iednym lub kilku wyrazach, zwyczajowi narodowemu przeciwny. Widzieliśmy cudzoziemczynę w nauce o rodzajach, gdzie *kometa, planeta*, podług polskiego i łacińskiego zwyczaju, przeto że są Imiona nieżywotne kończące się na *a*, byłyby rodzaju żeńskiego; atoli przez cudzoziemczynę, to jest przez zwyczaj grecki, są rodzaju męskiego.

Pamiętamy krótką tę naukę o postaciach czyli figurach: przyda się nam wielce do dalszych rzeczy.

ROZDZIAŁ IV.

O przypądkowaniu polskiem.

Przypądkowanie polskie, dzieli się na forémne i nieforémne. Przypądkowanie forémne,

B 2

remné,

rémné, dzieli się na sześć form czyli wzorów, trzy formy są na Imiona rzeczowne, a trzy na przymiotne, podług trzech rodzajów męzkiego, żeńskiego i nijakiego. Imiona nieforémne według różności swojej, różne mają przypadkowanie. Dla gruntowniejszego i iśniejszego poznania form polskich; idźmy ich porządkiem, a w każdéj formie porządkiem liczb i przypadków.

§. I. Uwagi nad formą I.

Do téj formy należą same rzeczowniki rodzaju męzkiego, tak żywotne iak nieżywotne.

W LICZBIE POIEDYNCZÉY

Drugi przypadek kończy się na *a* lub *u*. Na *a*, kończą się wszystkie Imiona żywotne np. *Boga, człeka, zaięca, prócz wołu, bawołu*. Imiona nieżywotne, iedné się kończą na *a* np. *chleba, palca, korda* &c: drugié na *u* np. *sposobu, placu, głodu*: trzecié na *a* lub *u* np. *ograda lub ogrodu, dwora lub dworu* &c.

W tym przypadku trafiają się postaci: *Wyrzutnia, Dodatnia i Zamiennia*.

Wyrzuca się *e* otwarte prawie zawsze np. *wróbel wróbla, kanarek kanarka, dzwonek dzwonka, snopek snopka*, &c. chyba że bez niego ciężkiéby było wymówienie np. *Lech, Czech, Lecha, Czecha*. Jeżeli przed *e* jest

jest *i*, wyrzucá się także np. *kozieł, kozła*. Z Imion zakończonych na *dzień*, wyrzucają się głoski *zie* np. *dzień, zbrodzień, dnia, zbrodnia*.

Dodaie się *i* przed *a* lub *u* w rzeczownikach zakończonych na spółgłoskę miękką *b, c, h, s, p, n, z* np. *gołąb, gość, więzień, karp, Jas, pán, kniaź*: *gołębia, gościa, więźnia, karpia, Jasia, páwia, kniazia*.

Zamiennia się *a* na *e* np. *dąb, gołąb*: *dębu, gołębia*: zamiennia się *c* na *t, y* na *i, i* na *y* np. *kocię kotła, kiy kiia, Dunaiec Dunayca*.

Trzeci przypadek kończy się powszechnie na *owi*, zamienniając z drugiego przypadku *a* lub *u* na *owi* np. *Jasia, konia, śmiechu*: *Jasiowi, koniowi, śmiechowi*: często iednak *owi* skracamy na *u* np. *panu, bratu*, zamiast *panowi, bratowi*.

Czwarty przypadek w Imionach żywotnych, taki jest iak drugi np. *Jasia, konia, kozła*: w Imionach nieżywotnych, taki jest iak pierwszy np. *ogród, kwiat, cukier*.

Piąty przypadek kończy się na *e* lub *u*: na *e* w Imionach, które w pierwszym przypadku kończyły się na *b, d, f, t, m, n, p, r, s, t, w, x* np. *Jakób, ogród, Gráf, wół, dom, dzwon, chłop, wór, głos, brat, Miecysław, Felix*: *Jakóbie, ogrodzie, Gráfie, wole, domie, dzwonie*, (oprócz synu,) *chłopie, worze, głosie, bracie, Miecysławie, Felixie*: *Xiędz, Bóg*, mają *xięże, Boże*. Kończy się zaś na *u*, w Imionach, które w pierwszym przypadku

kończyły się na *b, c, d, b, k, l, n, p, s, w, y, z, z* np. *drob, gość, śmiech, słowik, Król, koń, drość, Staś, pan, sryy, niedźwiędź, stróż* : *drobiu, gościu, śmiechu, słowiku, Królu, koniu, dropiu, Stasiu, panu, sryiu, niedźwiedziu, stróżu* : niektóre mają podwójnie np. *Woyciechu*, lub *Woyciecze*, *człeka*, lub *człeczce*.

Formuie się ten przypadek piąty od drugiego, zachowując to wszystko, cokolwiek tam albo się wyrzuciło, albo dodało, albo zamieniło np. *dzień dnia dniu, panu panu, mąż męża mężu* : nad to w tym przypadku té się trafiają postaci :

Dodatnia : dodaje się *i* przed *e*, gdy w drugim przypadku przed *a* lub *u* była głoska *b, f, m, n, p, s, t, w, x, z* np. *sposobu, Grófa, suma, młyna, popa, czasu, bratu, sławu, Felixa, mrozu* : *sposobie, Grófie, sumie, młynie, popie, czasie, bracie, sławie, Felixie, mrozie* : jeżeli było *d*, dodaje się *zi* np. *ogrodu ogrodu* : jeżeli było *r*, dodaje się *z* np. *dworu dworze* : jeżeli było *c* w Imionach ludzkich, dodaje się *z* np. *oyca oyczce*.

Zamienna : zamienia się *a, o* na *e, t* na *i, t* na *c* np. *sąsiada, Piotra, wołu, brata* : *sędzie, Pietrze, wole, bracie*.

Wyrzutnia : w Imionach osobowych użyć możemy pierwszego przypadku za piąty np. *Staś, zamiast Stasiu*.

Szósty przypadek kończy się powszechnie na *em*, przerabiając *a* lub *u* drugiego przy-

przypadku na *ém* np. *konia koniém* : po *g, k* tylko, dodaje się *i* np. *Boga, człeka, Bogiém, człekiém*.

Siódmy przypadek, taki jest pospolicie iak piąty np. *bracie* : prócz kilku iakoto *panu, Bogu, człeku, xiędzu* &c.

W LICZBIE MNOGIÉY

Pierwszy przypadek w samych Imionach ludzkich, kończy się na *owie* np. *panowie, królowie, Bogowie* : a często *owie* skracają na *e, i, y* np. *króle, Bogi, pany*. Imiona zwierzęce rzadko się kończą na *owie* np. *ptaszkowie*, ale pospolicie na *e, i, y*, tak iak i Imiona nieżywotne np. *zaiące, wilki* lub *wilcy, psi* lub *psy, woły, palce, brogi, snopy* &c. Niektóre Imiona z przymiotnikiem *dwa*, kończą się na *a* np. *dwa grosza, dwa tysiąca* : także wiele cudzoziemskich np. *akt, monument, grunt* &c. *akta, monumenta, grunta* &c. a to przez naśladowanie łaciny. Dawni Polacy kończyli ié na *y*, np. *akty, grunty*.

Drugi przypadek, kończy się pospolicie na *ów* np. *panów, ptaszków, domów* : czasem przez Wyrzutnię skracają się np. *koni, żołnierzy, ziemian, Woiewód*, zamiast *koniów, żołnierzów, ziemianów, Woiewodów*.

Trzeci przypadek kończy się zawsze na *óm*, np. *panóm* &c. Według przestarzałego zwyczaju kończył się na *dm* np. *panám*.

Czwár-

Czwarty przypadek w Imionach rodzaju żeńskiego, jest taki iak pierwszy np. *króle, wilki, przyidcioły*: w Imionach rodzaju męskiego, jest taki iak przypadek drugi np. *królów, ptášzków, przyidciół*.

Piąty przypadek, zawsze jest taki iak pierwszy np. *królowie lub króle*.

Szósty przypadek kończy się pospolicie na *ami* np. *panami* &c. przez Wyrzutnię, albo gubi *a* przed *mi* np. *woźmi, koźmi*, albo czasem taki jest iak pierwszy w rodzaju żeńskim np. *pany, syny*, zamiast *panami, synami*.

Siódmy przypadek, kończy się zawsze na *ach* np. *panach*: podług przestarzałego zwyczaju, kończył się na *ech* np. *paniech*.

§. II. Uwagi nad formą II.

Do téj formy należą rzeczowniki rodzaju żeńskiego, tudzież rodzaju męskiego zakończone na *a*, ale tylko w liczbie pojedynczej np. *dozorca*.

W LICZBIE POJEDYNCZEJ

Pierwszy przypadek, kończy się albo na samogłoskę *a, á, i, y*, albo na spółgłoskę, a tę już twardą *c, z, ż*, już miękką *b, d, l, m, n, p, t, w, ż* np. *matka, rolá, Monarcha, pani, koléy, noc, mysz, stráž, żób, miłość, sól, kárm, dłoń, człap, os, koneń, gałąź*.

Drugi przypadek, kończy się na *i, y*, lub po staropolsku na *e*. Zakończoné w pierwszym

wszym przypadku na *ga, ia, ka, la, ya, i, l, dy, éy*, także na wszelką miękką spółgłoskę np. *droga, wiśnia, szysia, sroka, kula, koronacyd, pani, myśl, kuczbáy, koléy, żób, obęć, kárm, dłoń, człap, os, koneń, gałąź* mają na *i* np. *drogi, wiśni, szysy, sroki, kuli, koronacy, pani, myśli, kuczbai, kolei, żobi, obęci, karmi, dłoni, człapi, osi, konwi, gałęzi*. Inaczej zakończoné, mają na *y* np. *baby, pracy, nocy* &c. Wielé z nich po staropolsku kończyć się mogą na *e* np. *práce, szysie, włádze* &c. Postaci w tym przypadku trafiają się té :

Wyrzucić się pospolicie *e* otwarté np. *wieś, koneń* &c. *wsi, konwi* &c.

Zamieniać się *ą* na *ę* np. *gałąź żołędź : gałęzi, żołędzi*.

Trzeci przypadek kończy się na *e, i, y*, np. *Monarsze, osobie, zgodzie* &c. *pani, żobi, konwi* &c. *pracy, obręczy, strážy* &c. Postaci w tym przypadku są té, któreśmy widzieli w przypadku siódmym liczby pojedynczej, formy pierwszej np. *osoba osobie, szafa szafie, tama tamie* &c. *pycha pysze, noga nodze, córka córce, szkoła szkole* &c.

Czwarty przypadek, idzie według następujących reguł : gdy pierwszy przypadek kończy się na spółgłoskę iaką, albo na samogłoskę *y* np. *noc, kárm, koléy* &c; na ten czas przypadek czwarty jest taki iak pierwszy np. *noc, kárm, koléy*. Imiona w pierwszym przypadku zakończone na *á* ściśnioné np. *wolá, rolá* &c. w czwartym przypadku

pądku zamienniają *a* na *q* np. *wolą, rolę* &c: które zaś tamże miały *a* otwarte, odmienniają *a* na *ę* np. *matka, córka, szabla* &c: *matkę, córkę, szablę* &c.

Piąty przypadek jest na *i* w tych Imionach, co w pierwszym przypadku kończyły się na *i* lub *y* np. *pani kołéy, pani kolei*: jest na *o* w Imionach zakończonych w pierwszym przypadku na *a* np. *matka matko*: zdrobniałe iednak żywotné, mają na *u* np. *Kasia Kasiu*. Zakończone w pierwszym przypadku na spółgłoskę np. *żół, mysz* &c. mają ten przypadek iak drugi np. *żobi, myszy* &c. W Imionach żywotnych osobowych, bywá czasém ten przypadek iak pierwszy np. *Maryd* &c.

Szósty przypadek kończy się powszechnie na *q* np. *matkę, żobią* &c.

Siódmy przypadek taki jest, iak trzeci np. *matce* &c.

W LICZBIE MNOGIÉY

Pierwszy przypadek, kończy się na *e*, *i*, *y*, według różności pierwszego i drugiego przypadku liczby pojedynczy np. *róże, nogi, głowy*.

Drugi przypadek, robi się pospolicie z pierwszego przez wyrzucenie ostatniéy samogłoski np. *baby bab, szkoły szkół, nogi nóg*. Tráfiá się często w tym przypadku *Dodatnia* i *Zamiennia* np. *groble grobel, panny panien*.

Trze-

Trzeci przypadek, kończy się zawsze na *óm* np. *matkóm*: według przestarzałego zwyczaju, kończył się na *dm*, np. *matkám*.

Czwarty i piąty przypadek taki jest zawsze, iak pierwszy np. *matki, panny, groble*.

Szósty przypadek kończy się pospolicie na *ami* np. *różami*.

Siódmy przypadek, kończy się na *ach*, po staropolsku na *ech* np. *różach, Węgrzech, Niemczech*.

§. III. Uwagi nad formą III.

Do téy formy należą samé rzeczowniki rodzaju męskiego, żywotné na *ę*, *o*, nieżywotné na *é*, *o*, zakończone np. *pánig, pánigtko, kurczę, kurczátko, słońcé, oko*.

Drugi przypadek kończy się na *a* np. *słońca, oka, pánigtko, kurczęcia, imienia*.

Trzeci przypadek kończy się zawsze na *u* np. *słońcu, pánigciu*.

Czwarty i piąty przypadek, taki jest zawsze iak pierwszy np. *słońcé, pánig, kurczátko*.

Szósty przypadek kończy się zawsze na *ém* np. *pánigciém, kurczęciém, słońcé, imi- niém, okiém* &c.

Siódmy przypadek, taki jest ogólnie, iak trzeci np. *słońcu, xiążęciu, imieniu, oku* &c: wiele ich iednak kończy się na *e* z *Dodatnią* i *Zamiennią* np. *niebie, mydle, stadzie, mie- ście* &c.

W LICZ-

W LICZBIE MNOGIŁY

Pierwszy, czwarty i piąty przypadek, kończą się zawsze na *a* np. *poła*, *ziółka*, *chłopięta*, *imiona*. Nieforemne jest *dzieci*: także *oczy*, *uſzy*, kiedy się biorą za części ciała.

Drugi przypadek, robi się ogólnie z pierwszego przez wyrzucenie ostatniéj samogłoski np. *poła* *pól*, *niebiosa* *niebios*: często jednak robi się w inny sposób z Dodatnią i Zamienną np. *okna* *okién*, *plótina* *plócién*, *chłopięta* *chłopiát* &c.

Trzeci przypadek, kończy się zawsze na *óm* np. *ptászétóm*.

Szósty i siódmy przypadek, taki jest zawsze, iaki we dwóch pierwszych formach np. *latami* lub *laty*, *latach* lub *leciech*.

§. IV. Uwagi nad formą IV.

Do téj formy należą naprzód przymiotniki wszelkie np. *tén*, *móy*, *wysoki*, *piękny* &c. Powtóre Imiona osobowe, rodowe, urzędowe zakończone na *ia*, *i*, *y* np. *Sędzia*, *Sobieſki*, *Krączy*, *Antoni*, *Ambroży*. Wszystkie w liczbie pojedynczój przypadkią się foremnie: czwarty tylko przypadek mają na *go*, gdy się kładą z rzeczownikami żywotnemi np. *dobrégo ſyna*, z nieżywotnemi zaś mają tak iak pierwszy np. *twardy kamién*. W liczbie mnogiej forma ta służy samym przymio-

miotnikom z rzeczownikami ludzkimi, rzadko zaś ze zwierzęcimi, położonym w rodzaju męzkim np. *naſi przyiáciele*, *leſni ptáſzkowie*. W téj liczbie częsta jest Zamiennia, *y* na *i*, *dy* na *dzi*, *gi* na *dzy*, *chy* na *ſi*, *ki* na *cy*, *ty* na *ci*, *ony* na *eni* np. *ſłaby* *ſłabi*, *chudy* *chudzi*, *ubogi* *ubodzy*, *ſłochy* *ſłofi*, *wysoki* *wysocy*, *bogaty* *bogaci*, *uczony* *uczeni*. Imiona niektóre osobowe i urzędowe w pierwszym i piątym przypadku kończyć się mogą na *owie* np. *Sędziowie*, *Burgrabiowie*, *Ambrożowie* &c.

§. V. Uwagi nad formą V.

Do téj formy należą samé przymiotniki rodzaju żeńskiego, między którymi liczyć potrzeba Imiona rodowe i urzędowe po mężach żonom dawané np. *ta*, *wielká*, *więźná*, *Sobieſká*, *Stanisławowá*, *Podſtoliná* &c. Wszystkie té Imiona przypadkią się foremnie: czwarty tylko przypadek, liczby pojedynczój, iedné mają na *ę*, drugie na *ą*. Mają na *ę*, té co w pierwszym przypadku kończyły się na *a* otwarte, iakié są *czyia*, *iedna*, *moia*, *naſza*, *ona*, *owa*, *sama*, *ſwoia*, *ta*, *twoia*, *wſzyſka*, *waſza*, *oboia*: *czyię*, *moię* &c. Mają zaś na *ą*, które w pierwszym przypadku kończyły się na *á* ściśnione np. *má*, *twá*, *ſiéd*, *dobrá*, *Podſtoliná*, i wszystkie prócz wyżej dopiero wyliczonych np. *mą*, *twą*, *ſięą*, *Podſtolinę* &c.

§. VI.

§. VI. *Uwagi nad formą VI.*

Do téj formy należą przymiotniki rodzaju męskiego zakończone na *é* lub *o*. Kończą się na *o* té tylko: *iedno, ono, owo, samo, to, warto, wszystko*: insze wszystkie kończą się na *é*, i iednostaynie się przypadkują według formy swoiéj.

§. VII. *O Imionach nieforémnych i ułomnych.*

Znamy już przypadki Zaimków nieforémnych *ia, ty, siebie*: obaczmy przypadki Zaimków rzeczownych osobistych *on, ona, ono*, które, według różnego używania, mają różnie iedenże przypadek.

*Liczba pojedyncza.**Przypad:*

1. On.	Ona.	Ono.
2. Jego, niego, go.	Jéy, niéy.	Jego, niego, go.
3. Jému, niému, mu.	Jéy, niéy.	Jému, niému, mu.
4. Jego, niego, go.	Ją, nię.	Je, nie.
6. Nim.	Nią.	Nié.
7. Nim.	Niéy.	Nié.

Liczba mnoga.

1. Oni.	Oné.	Oné.
2. Ich, nich.	Ich, nich.	Ich, nich.
3. Im, nim.	Im, nim.	Im, nim.

4. Ich,

4. Ich, nich.	Je, nie.	Je, nie.
6. Imi, nimi.	Jémi, niémi.	Jémi, niémi.
7. Nich.	Nich.	Nich.

Z pomiędzy Imion nieforémnych, obaczmy niektóre:

Xiędz, brat, Szlachcic, w liczbie mnogiej stają się zbiorowemi, *xięzd, bracią, Szlachta*, i przypadkują się według drugiey formy *xięzy, braci, szlachty*. W niektórych przypadkach mówią się dwoisto np. *xięz* lub *xięźmi* &c.

Ułomnych Imion nie wiele mamy, z pomiędzy których iednym braknie przypadków, drugim liczby. Nie mają tylko przypadek pierwszy *rad, wart, radzi, warci, kroć* &c.

Nie mają tylko liczbę pojedynczą wszystkie Imiona szczególné, toiest iedną tylko rzecz znaczące, iakié są Imiona *Bogów, Aniołów, ludzi, zwierząt, nauk, cnót, występ-ków, chorób, lekarstw* &c.

Nie mają tylko liczbę mnogą té Imiona: *Czechy, Węgry, Infanty, imieniny, narodziny, zaręczyny* &c.

Imiona liczbowe są niektóre i ułomné i nieforémné np. *dwa, trzy, cztery* &c. *dwu* lub *dwóch, trzech, czterech, dwu* lub *dwóm, trzém, czterém* &c. Niektóre iednak są forémné, iakoto: *iedén, iedna, iedno, tysiąc*.

W przebieganiu przypadkowania, iako i niżej trochę, czasowania, dajmy osobliwą baczność na Pisownią czyli *Ortografią* polską i łacińską.

ROZ.

ROZDZIAŁ V.

O przypádkowaniu łacińskiem.

Przypádkowanie łacińskie małoco od rodzajów a náywięcéy od zakończenia zawisło. Postaci w nim té się náyczęściéy trafiają: Wyrzutnią, Zamiennią i Cudzoziemczyzna, toiest Greczynna.

§. I. Uwági nad formą I.

Imiona do téy formy należące, są tylko męzkiego lub żeńskiego rodzaju, kończąc się po łacinie na *a* np. *scriba, terra, fecunda*: po grecku zaś na *as, es, e* np. *Aeneas, Anchises, Grammaticae*.

W liczbie pojedynczý, drugi przypádek na *as, ai, es*, iest grecki np. *familias, aulae, Grammatices*; zamiast *familias, aulae, Grammaticae*.

W liczbie mnogiej, w przypádku drugim bywá Wyrzutnią np. *coelicolum*, zamiast *coelicolarum*.

Przypádek trzeci i szósty, kończy się czasém na *abus* np. *Deabus, filiabus, ambabus, duabus*.

§. II. Uwági nad formą II.

Do téy formy należą Imiona wszystkich trzech rodzajów. Imiona rodzaju męskiego, na kształt polskich, tak w téy, iak

i we wszystkich formach, mają jednakie trzy przypádku: piérwszy, czwarty i piąty np. *templum, templa*.

W liczbie pojedynczý, przypádek drugi czasém bywá skrócony np. *imp̄eri* zamiast *imperii*: zakończony na *o*, iest grecki np. *Androgēo* zamiast *Androgēi*. Przypádek czwarty zakończony na *a*, iest grecki np. *Androgēā*, zamiast *Androgēum*. Przypádek piąty, taki iest pospolicie iak piérwszy np. *puer, vir, satur*. Imiona tylko zakończone na *us*, mają na *e* np. *doctē*: niektóre na *i* np. *Antoni, fili*: niektóre z grecka na *u* np. *Panthu*.

W liczbie mnogiej, trafia się wyrzutnią np. *Di, Deum*, zamiast *Dii, Deorum*. *Duo, ambo*, mają trzeci i szósty przypádek na *obus, duobus, ambobus*.

§. III. Uwági nad formą III.

Do téy formy należą Imiona wszelkiego rodzaju i zakończenia, a przypádku ię już pospolicie według zwyczajnéy formy, iuż według Greczynny.

W liczbie pojedynczý, przypádek drugi na *ei, i, os, us*, iest grecki np. *Achillēi, Achilli, Pallādos, Didus*. Czwarty przypádek na *im, in, a*, iest grecki np. *Parim, Parin, Parida*. Piąty przypádek pospolicie iest taki iak piérwszy np. *sermo, Pallas, Alexis*: z grecka kończy się na *a* lub *i* np. *Palla,*
C *Alexi.*

Alexi. Szósty przypadek pospolicie kończy się na *e*, a czasem na *i* np. *Carthagine* lub *Carthagini*.

W liczbie mnogię, zamiast na *es*, bywa zakończenie greckie na *as*, *eis*, *is* np. *heroes* zamiast *heroēs*, *omneis*, *urbeis*, lub *omnis*, *urbis*, zamiast *omnes*, *urbes*. Drugi przypadek na *on* np. *lampadon* zamiast *lampadum*. Trzeci i siódmy przypadek kończony pospolicie na *ibus*, z grecka kończy się na *is* np. *stemmais* zamiast *stemmaibus*.

§. IV. Uwagi nad formą IV.

Do téj formy, należą samé rzeczowniki męzkiego i żeńskiego rodzaju, zakończone na *us* np. *sensus*, *manus*, i nijakiego na *u* np. *cornu*.

W liczbie pojedynczy, u starych Łacinników znayduie się drugi przypadek na *ūs*, lub *i*: trzeci zaś na *u* np. *anūs*, *fructi*, *metu*, zamiast *anus*, *fructus*, *metus*.

W liczbie mnogię, w drugim przypadku bywa Wyrzutnia np. *currum* zamiast *currum*. Trzeci i szósty przypadek, kończy się często na *ibus* np. *artibus*, *veribus*, *portibus*.

§. V. Uwagi nad formą V.

Do téj formy należą samé rzeczowniki na *es*, idą jednostaynie według swoięj for-

formy: u dawnych iednak Poetów drugi i trzeci przypadek liczby pojedynczy, przez Wyrzutnią bywał kończony na *e* np. *fide*, *die*, zamiast *fidēi*, *diēi*.

§. VI. O Imionach nieforémnych i ułomnych.

Z Imion nieforémnych, iedné są, co w iednéyże liczbie przypadkują się według dwoistęj formy np. *domus*, *domi* lub *domus*, *avaritia*, *avaritiā* lub *avarities*, *avaritiesi* &c. drugie, co w liczbie pojedynczy należą do iednéj, w liczbie zaś mnogię należą do innéj formy np. *vas vasis vasi*, *vasa vasorum vasis* &c: trzecié, które wcale osobną mają formę, iakié są Zaimki *ego*, *tu*, *sui* &c. tudzież *is*, *iste*, *ille*, *alter*, *uter* &c. Które we wszystkich rodzajach mają drugi przypadek na *us*, trzeci na *i* np. *ejus*, *illius*, *ei*, *illi*.

Z Imion ułomnych, iednym braknie przypadku, drugim liczby, trzecié się wcale nie przypadkują. I tak:

Jupiter, má tylko piérwszy i piąty przypadek, a na to miéyscé, inné w innych przypadkach przybiéra się imię: *Jovis*, *Jovi*, *Jovem*, *Jove*.

Nie mają tylko pojedynczą liczbę, wszystkie Imiona szczególné, tak iako i w polszczyźnie np. *Romulus*, *Roma*, *Italia*, *Tiberis* &c. tudzież innych wiele np. *tellus*, *humus*, *pelagus*, *vulgus* &c.

Nie mają tylko liczbę mnogą, *libēri, Puteoli, excubiae, divitiā, arma, bellaria* &c.

Nie przypadkują się wcale *gummi, sinapi, pondo, nequam, sex, septem, octo* &c. aż do *centum*: także *tot, quot* &c. *Mille*, nie przypadkują się w liczbie pojedynczej: w liczbie zaś mnogiej, przypadkują się na formę *fortia*.

ROZDZIAŁ VI.

O Czasowaniu polskiem.

Mając odrysowane w pamięci wszystkie cztery formy polskiego czasowania czyli Konjugacyi; zastanówmy się rozumem nad temiż formami, iuż wszystkimi razem, iuż nad każdą w szczególności.

§. I. Uwagi nad formami w po- nyszechności.

Każdą formę zamykają w sobie porządkowy zbiór wszystkich odmian słownych. Porządek ten wydać się na oko, gdyż te odmiany podzielone są na znajome nam szeregi, to jest na *tryby*, tryby na *czasy*, czasy na *liczby*, liczby na *osoby*, osoby na *rodzaje*: do czego nakoniec przydane są Imięsłowy. Jasnyto jest porządek: ale na cóż tyle odmian w jednym słowie? na to, żeby przez te różne odmiany, wydać różne okoliczności

ści sądu, który, iako jest wiadomo, wyrażamy przez część mowy nazwaną *Słowo*. Chcąc wydać sąd bezokoliczny; mamy na to tryb bezokoliczny np. *kochać, dawać, czynić, słyseć*. Chcąc wyrazić sąd z tą okolicznością, że co oznajmujemy, albo rozkazujemy, albo życzymy; mamy na to tryby, oznajmujący, rozkazujący, życzący np. *kocham, kochą, obys kochał*. Chcąc wyrazić w trybie jakim okoliczność czasu teraźniejszego, przeszłego, przyszłego; mamy na te czasy, osobne odmiany np. *kocham, kochałem, kochać będę, ukochałem, ukocham*. Chcąc wyrazić w jakim czasie okoliczność liczby, osoby i rodzaju; mamy na to wszystko osobne zakończenia np. *kochał, kochali, kochałem, kochałeś, kochał, kochała, kochało, kochali, kochały*. Gdzie nam iuż osobnych braknie odmian; tam innych wyrazów na pomoc używamy np. *niech kocha, kochałby był, jestem kochany, kochano mnie* &c.

Przez wzgląd na czasowanie łacińskie, dwa słowa włożyliśmy w jedną formę polską np. *kochać, ukochać, dawać, dawać* &c: w rzeczy zaś samej, każde słowo osobno się u nas czasuje, podług swojej cechowej samogłoski np. *dać, daiesz* &c. *dąć, dasz* &c.

Cechowych samogłosek mamy cztery, według czterech form *A, E, I, Y*. Cechą pierwszą formy jest *A*, drugą *E*, trzecią *I*, czwartą *Y*. Cechy te zachowują się statycznie w drugiej i trzeciej osobie, liczby

poiedyneżę, tudzież w pierwszëj i dru-
giëj osobie liczby mnogiëj : wydaia się zaś
w czasie terażniejszym, ieżeli Słowo iest
niedokonané np. *kochałsz, kochał, kochałmy,
kochałcie* : w czasie zaś przyszłym, ieżeli Sło-
wo iest dokonané np. *ukochałsz, ukochał,
ukochałmy, ukochałcie*. We wszystkich ieszcze
czterech formach, céchą pospolitą czasu prze-
szłego, iest *ł* lub *l* np. *kochał, kochała, ko-
chały, kochali*.

Słowa niedokonane, mają tylko czas teraźniejszy i przeszły, tudzież przyszły ale z posittkowem Słowem np. *dawać*, *dać* *daiesz* &c. *dawałem* *dawałeś* &c. *dawać* *będzie*, lub *będzie dawał* &c.

Słowa dokonane, mają tylko czas przeszły, tudzież przyszły, ale bez posiłkowego Słowa np. *dać, dątem, dątes* &c. *dąm, dąsz, dą, dąmy, dącie, dąga.*

Słowa dokonane i niedokonane, mają czas zaprzeszły z posiłkowem Słowem np. *dawałem być* &c. *dałem być* &c.

To osobliwá w naszym ięzyku, że słowné zakończenie, oderwać się może od Słowa, a przyłączyć do innéy części mowy np.

mówimy :
godziéném iest,
godziéneś iest,
godniśmy są,
godniście są,
gdym był,

zamiast:
 iestém godzién,
 iesteś godzién,
 iesteśmy godni,
 iescieście godni,
 gdy byłem,

gdys

gdyś był,
gdyśmy byli,
gdyście byli,

gdy byłeś,
gdy byliśmy,
gdy byliście &c.

ieństwo piątą w języku naszym postać czyli figura *Przekładnią* nazwaną: którą postać, tak jako i insze, we wszystkich czterech formach naszych często się trafia, iako w tyłu przykładach obaczmy.

§. II. Uwagi nad formą I.

Wszystkie Słowa do téy formy należące, jednostaynie się czasują: niedokonané, iak *kochać*, dokonané, iak *ukochać*. Co większą, we wszystkich trybach, czasach, liczbach, osobach, rodzajach, zachowują głoskę *A*, iako cechę swoięy formy np. *kochać*, *ukochać*, *kocham*, *kochałem*, *ukocham*, *ukochałem*, *kochay*, *ukochay* &c. Jedno tylko Słowo *mieć*, iako w trybie bezokolicznym kończy się na *ieć*; tak zachowuje gdzieniegdzie samogłoskę *i* np. *miął* &c. gdzieniegdzie zamiast *a* na *e* np. *miął*, *mieli*, *mięty*.

§. III. Uwági nad formą II.

Naywięcéy mamy Słów należących do drugiéy formy, naywięcéy téż w nich trafia się postaci: przeto ta forma iest nieco trudniejszą.

Tryb bezokoliczny tych Słów, kończy się na *ac, uc, ac, ac, ec, ic, oc, uc, yc, asć, asć, esć,*

etć, ość, eść, yć, ądz, ędz, ódz, ydz, aść, ąść, eść, isć, ość, yść, yć np. rzec wyrzec, tłuc utłuc, stawac, wezwac, ginac zginac, chciec zechciec, wiec wiec, kloc zakloc, pluc wypluc, zyc uzyc, pac wypac, trzac wytrzac, niec zaniec, rosc urosć, wiec dowiec (skad pochodzi wioze,) gryc zagryc, zaprzadz, strzedz ustrzedz, mocz, sirzadz wystrzadz, klasadz, przadz, iesdz, wieadz, isdz, bosc, przysiedz, bydz dobydz.

W trybie oznajmujacym w czasie terazniejszym, ieżeli są niedokonane: albo w czasie przyszłym, ieżeli są dokonane; zachowują wszystkie cęchową głoskę E: tudzież, co do ostatnięj zgłoski, czasują się wszystkie na formę *dać, dajesz* &c. toiest kończą się na *ę*, (czasem na *em*), *esz*, *e*, *emy*, *ecie*, *ę*: ale przed temi ostatniemi zgłoskami, różne podług różności trybu bezokolicznego, mają głoski. Zawsze iednak, głoski w piérwszy i ostatnięj osobie, są iednakię np. *mocz*, *mogę*, *mogę*: głoski drugięj osoby, zostają w innych wszystkich osobach np. *możesz*, *może*, *możemy*, *możecie*. Co się iuż za odmiana czyni w przedostatnięj zgłosce, z przyczyny różnego trybu bezokolicznego; obaczmy na to przykłady z piérwszą i drugą osobą.

Tryb bezokol:	Osoba I:	Osoba II:
rzec,	rzekę,	rzeczysz,
wlęc,	włokę,	wleczysz,

tłuc,

tłuc,	tłukę,	tłuczysz,
skrobać,	skrobię,	skrobiesz,
iachadź,	iadę,	iedziesz,
skakać,	skaczę,	skaczesz,
ślać,	ściele,	ścielesz,
złamać,	złamię,	złamiesz,
kopać,	kopię,	kopiesz,
orać,	orzę,	orzesz,
brać,	biore,	bierzesz,
ssać,	ssę,	ssiesz,
kołatać,	kołacę,	kołacysz,
chłostać,	chłoszczę,	chłoszczysz,
rwac,	rwę,	rwiesz,
mazać,	mazę,	mażesz,
gnać,	gnę,	gniesz,
zgnąć,	zegnę,	zegniesz,
ciąć,	tnę,	tniesz,
dać,	dmę,	dmiesz,
chcieć,	chcę,	chcesz,
wiedzieć,	wiem,	wiesz,
wieć,	wię,	wiesz,
klóć,	kolę,	kolesz,
próć,	porę,	porzesz,
czuć,	czuię,	czuiesz,
żyć,	żyję,	żyjesz,
paść,	pasę,	pasiesz,
trząść,	trzęsę,	trzęsiesz,
nieść,	niosę,	niesiesz,
plęść,	plotę,	pleciesz,
rość,	rostę,	rościesz,
wieźć,	wiozę,	wieziesz,
gryźć,	gryzę,	gryziesz,

zaprządz,	zaprzęgę,	zaprzężesz,
strzędz,	strzęgę,	strzeżesz,
wymódz,	wymogę,	wymożesz,
strzydz,	strzygę,	strzyżesz,
kłaśdz,	{kładę,	kładziesz,
	{kładnę,	kładniesz,
paśdz,	padnę,	padniesz,
ieśdz,	iećm,	iećsz, iedzą,
wieśdz,	wiodę,	wiedziesz,
isźdz,	idę,	idziesz,
bóśdz,	bodę,	bodziesz,
bydz,	{jestem,	iesteś,
	{będę,	będziesz.

W czasie przeszłym, ostatnie zgłoski *śem, śam, śom, śeś, śaś, śoś, ś, śa, śo, liśmy, liście, li, liśmy, liście, ty, we* wszystkich Słowach idą jednostaynie: ale, według różności trybu bezokolicznego, tudzież piérwszey lub trzeciéy osoby trybu oznaymującego, różne w poprzedzających zgłoskach zachodzą odmiany. Obączmy na to niektóre przykłady:

rzec,	rzekę,	rzekł,	
wléc,	wlokę,	włókl,	wlekła,
skrobać,		skrobął,	
iachadź,		iechął,	
stać,		stał,	
giąć,		giął,	gięła,
ciąć,	tnę,	ciął,	cięła,
chcieć,		chciał,	chcieli,
widzieć,	widzę,	widział,	widzieli,
wieć,	więę,	wił,	
		kłóć,	

kłóć,	kolę,	kłół,	
czuć,		czuł,	
żyć,		żył,	
paść,	pasę,	paśł,	
trząść,	trzęsę,	trząśł,	trzęśła,
pléść,	plotę,	plótl,	pletła,
róść,		rośł,	
wieźć,	wiozę,	wiózl,	wieźła,
gryźć,		gryzl,	
zaprządz,	zaprzęgę,	zaprzągl,	zaprzęgła,
strzędz,	strzęgę,	strzęgl,	
kłaśdz,	kładę,	kładł,	
paśdz,	padnę,	pádł,	
ieśdz,	iedzą,	iádł,	iedli,
wieśdz,	wiodę,	wiódl,	wiedła,
bóśdz,	bodę,	bódl,	
bydz,		był.	

Tryb rozkazujący, formuie się pospolicie od trzeciéy osoby, czasu teraźniejszého lub przyszłego liczby pojedynczého, a rzadko bardzo mnogiego, sposobem, według następujących przykładów:

kołać,	kołac,
chce,	chciey,
daie,	dáy,
skrobie,	skrob,
gniecie,	gnieć,
grzeie,	grzeczy,
biie,	biy,
ściele,	ściel,
łámie,	łám,
	dmic,

dmie,	dmiéy,
stanie,	stań,
rośnie,	rośniéy,
szarpie,	szarp,
orze,	orz,
drze,	drzéy,
niesie,	nies,
ssie,	ssiéy,
szanuie,	szanuy,
iedzą,	iedz,
wiedzą,	wiédz,
myie,	myy,
wiezie,	wież,
náydzic,	náydz, lub
	náydziey.

W liczbie mnogiéy tegoż trybu, dodaje się, *my, cie* np. *chciéymy, chciéycie, stańmy, stańcie* &c.

§. IV. Uwagi nad formą III.

Słowa formy trzeciéy, kończą się w trybie bezokolicznym, na *ać, éć, ić* np. *stać, spać, widziéć, mówić*.

W czasie terażniejszym lub przyszłym, zachowują cęchową formy swoiéy głoskę *I*, np. *stoię, stoisz, stoi, stoimy, stoicie: spię, spiszę, spi* &c. *mówię, mówisz, mówi, mówimy, mówicie*.

W czasie przeszłym, zakończone na *ać, ić*, zachowują *a, i*, przed *ł, l*, np. *spół, spali, mówił, mówili*: zakończone na *éć*, mają

ią

ią *a* przed *ł, e* przed *l* np. *widział, widziała, widziało, widziały, widzieli*.

Tryb rozkazujący, robi się podobnie, iak w formie drugiéy np. *zdobi zdob, traci traci, spi spiy* &c.

§. V. Uwagi nad formą IV.

Słowa formy czwártéy, kończą się w trybie bezokolicznym na *éć, yć*, np. *należéć, baczéć, obaczéć*.

W czasie terażniejszym lub przyszłym, trybu oznajmującego, idą iednostaynie za formą swoią *styszę*. W czasie przeszłym, *tę*, co się kończyły na *yć*, zachowują wszędzie *y* przed *ł, l*, np. *baczył, baczyła, baczyły, baczyle*: zakończone zaś na *éć* mają *a* przed *ł, e* przed *l* np. *należał, należała, należeli*.

Tryb rozkazujący, robi się tak, iak w formie drugiéy np. *stysz stysz, obacz obacz*.

To osobliwá w ięzyku naszym, że w trybie rozkazującym, w mowie przeczącéy, używamy prawie zawsze Słowa niedokonaného za dokonané np.

twierdząc:

złoż,

obacz,

przypatrz się,

zarzuć,

założ,

wywróć,

przecząc:

nie składáy,

nie oglądáy,

nie przypatruy się,

nie zarzucáy,

nie zakładáy,

nie wywracáy,

prze-

przepisz,	nie przepisuy,
zanieś,	nie zanoś,
przedáy,	nie przedáwáy,
zapadź,	nie zapędzáy,
zaproś,	nie zapraszáy,
zamkníeý,	nie zamykáy,
przestań,	nie przestáwáy &c.

Słów nieforemnych bardzo mało mamy np. *idź, idę, szedłém, szłam: wiedzieć, wiem, wiesz, wie, wiemy, wiecie, wiedzą &c.* Słów ułomnych jeszcze mniéj mamy np. *widać, slychać*: w starych książkach znayduiémy, *widáć, slycháć, widano, slychano: gnać, zagnąć*, nie mają tylko czas przeszły *gnął, zagnął*.

§. VI. O Imięstwach.

Imięstwy na *ąc, ący*, pochodzą od czasu teraźniejszego Słów niedokonanych np. *kochając, kochający, chcąc, chcący &c.* prócz *będący*, który pochodzi od czasu przyszłego *będzie*.

Imięstwy na *szy*, pochodzą od czasu przeszłego Słów dokonanych np. *wziął, zawarł, wzięwszy, zawarłszy*.

Imięstwy na *ny, ty*, pochodzą od trybu bezokolicznego Słów niedokonanych lub dokonanych np. *dawać, dając, ciąć, ściąć, dawany, dany, cięty, ścięty*.

ROZ-

ROZDZIAŁ VII.

O Czasowaniu łacińskiem.

Umiejąc cztery formy łacińskie, uważamy w czém są podobne polskim, a w czém odmienné.

Podobieństwo w tém zachodzi: że mają téż samé céchowé form samogłoski, téż samé tryby, czasy, liczby i osoby.

Różnica w tém zachodzi: że Łacinnicy nie mają rodzajów w osobach, mają zaś osobny tryb życzący, mają więcéj Słów nieforemnych i ułomnych. A co my przez dwa Słowa, jedno niedokonané, drugié dokonané wyrażamy; to oni przez czasy niedokonané i dokonané w jednémże Słowie wyrażają.

Jak w polszczyźnie tak i w łacinie, zakończenia czasowné, wyrażają rozmaité okoliczności, które do *szdru* wyrażanego przez Słowo, są przyłączone. W obudwu podobné trafiają się postaci: Dodatnia np. *dicier*, zamiast *dici*: Wyrzutnia np. *dic, duc, fac*, zamiast *dice, duce, face*: Zamiénnia np. *ago egi, tango tetigi, fero tuli &c.*

W Słowach wszystkich uważać naybar-dziéj trzeba naprzód trybu oznaymującego czas teraźniejszy: *powtóré* tegoż trybu czas przeszły dokonany: *potrzebie* Imięstów nazwany *supinum*, bo od nich wszystkie inné czasy formują się. Jak które Słowo má té

wspo-

wspomnioné czasy; dáymy na to baczość przy czytaniu książek, a w potrzebie radźmy się *Słownika łacińskiego*. Tu obaczmy niektóre słowa nieforémne, lub ułomné.

Possum mogę *potes, potest, possumus, potestis, possunt*: daley czasuie się iak *sum*.

Volo chcę, *vis, vult, volumus, vultis, volunt*. *Volebam* iak *agebam*: *volui, voluēram, volam*, iak *egi, egēram, agam*: *velim, vellem*, iak *sim, essem* &c. podobnie czasuie się *nolo, malo*.

Fero niosę, *fers, fert, ferimus, fertis, ferunt*: daley czasuie się iak *ago*, prócz trybu rozkazującego *fer* lub *ferto*: má *præteritum tuli*, *supinum latum*.

Fio staie się, czasuie się iak *audio*: nie má trybu rozkazującego, má *præteritum, factus sum*, w trybie życzącym, má *sięrem*, iak *agērem*.

Odi nie nawidziłem, *cœpi* począłem, *memini* pamiętałem, mają tylko czas przeszły dokonany iak *egi*, i formowane są od nich *odēram, odēro, odērim, odissem, odisse* &c. *cœpēram, cœpēro, cœpērim, cœpissēram, cœpisse*: *meminēram, meminēro, meminērim, meminissēram, meminisse*. Od *cœpi*, pochodzi *cœpturus, cœptus*.

Quæso proszę, má tylko *quasumus*.

Mają tylko tryb rozkazujący: *ave, salve* witáy, *avete, salvete*.

Nie mówi się, tylko *cedo*; gdy znaczy, *powiédz, dáy*.

ROZ-

ROZDZIAŁ VIII.

O Pisowni polskiéy.

Nauka zawieraiąca w sobie prawidłá pisanía, zowie się po grecku *orthographia*, po naszemu *pisownia*. Pisownia polská zasadza się na wymawianiu: ponieważ u nas wszystko prawie tak się pisze, iak się mówi.

§. I. O pisaníu wyrazów i znamion po nich.

Wszelki wyraz, czy złożony, czy niezłożony, pisać się má osobno od drugiego: toiest między iednym a drugim wyrazem, próżné pole má szrodkować.

Głoski ieden wyraz skłádaiące, wciąż się pisać mają, żadného między niemi pola nie zostawuiąc.

Kiedy głoski iedného wyrazu, pomieścić się nie mogą na iednym wierszu; na tén czas, położywşy łącznik na końcu wiersza, całą zgłoskę na drugi wiersz przenosić trzeba.

Przyimki *z, w*, ponieważ w wymawianíu łączą się z następującym wyrazem; przeto samé na końcu wiersza zostawiané byđź nie mają.

Na placach próżnych, między wyrazem a wyrazem, piszą się znamiona pisarskie, przestanek i różné urábianie głosu, znaczące. I tak, pisze się:

D

Prze-

Przecinek, gdzie się czyni mały przestanek w głosie równo przeciętym:

Srzednik, gdzie się czyni większy przestanek z zawieszeniem głosu:

Dwukropek, gdzie większy także jest przestanek głosu nieco spuszczonego:

Kropka czyli *peryód*, gdzie głos zupełnie spuszczoney, przestaje:

Znak wykrzyknienia, po wyrazach wykrzyknienie znaczących:

Znak pytania, po wyrazach pytanie znaczących:

Łącznik, na końcu wiersza, gdzie się cały wyraz spisać nie mógł:

Cudzysłów, przed cudzimi słowami do pisma włożonemi:

Nawias, na początku i na końcu pobocznych wyrazów do pisma wtrąconych:

Odsyłacz, na tém miejscu, do którego przypis iaki należy, który na boku lub na dole pod znakiem podobnym jest położony.

Wszystkie té znamiona widzieliśmy już, i obaczmy jeszcze w wielu przykładach.

§. II. O pisaniu głosek.

Głoski nasze, albo są większe np. *A, B*, albo mniejsze np. *a, b*. Głoski mniejsze wszędzie się piszą pospolicie. Rzadko gdzie, iakoto w napisach książek, słupów, pieniędzy &c. cały wyraz pisze się większemi głoskami:

skami: częściej przy inszych mniejszych głoskach, iedna początkową kładzie się większą, iakoto *naprzód*, na początku pisma: *powtóre*, od ustępu: *potrzebie*, na początku peryodu: *poczwarte*, w szczególnych Imionach *Bogów, ludzi, krajów, miast, nauk* &c.

Głoski czy większe czy mniejsze, są albo samogłoskami, albo spółgłoskami.

Samogłoski, albo są otwarte, albo ściśnione, albo dwugłoskę lub trógłoskę składające.

Samogłoski *a, e, o*, gdy są otwarte, nie się nad niemi nie pisze np. *panowie*: gdy są ściśnione, pisze się nad niemi znamie prawe np. *tén, mój, króy*.

Końcowe *a*, iest otwarte: *naprzód*, w wyrazach nieodmiennych np. *a, wczora, zdawna, zgoła*: *powtóre*, we wszystkich przypadkach rzeczowników np. *dnia, pana, siódzeta, matka*: wiele iednak iest rzeczowników drugiey formy, które w pierwszym przypadku liczby pojedynczey piszą się przez *a* ściśnione np. *wolá, głowniá, rózá* &c. *Potrzebie*, przymiotniki té tylko: *ta, owa, ona, sama, iedna, wszystkie, czyta, rada, warta, kontenta, moja, twoja, swoja, nasza, wasza, dwa, oba, oboja*. *Poczwarte*, Słowa w czasie przeszłym zakończone na *ła* np. *miała* &c. W innych zaś okolicznościach pisze się *a* ściśnione np. *má, dá, miła, przykrá, Królowá, Podstoliná*.

Końcowe *e* otwarte, pisze się: *naprzód*, w rzeczownikach wszystkich np. *panie, panowie*

wie &c. prócz nieżywotnych rodzaju nia-
kiego np. *śłońce, pole: powtórę*, w wyrazach
nieodmiennych np. *że, prawdziwie: potrzebie*,
w Słowach np. *dać, dacie, dawaliście*: prócz
niektórych np. *wie, powie* &c. *poczwartę*,
w tych tylko przymiotnikach: *dwie, obie, obie-*
dwie. W innych okolicznościach pisze się
é ściśnione np. *moie, twoie, dobre* &c.

Końcowé o, zawsze jest otwarte np. *to,*
ślowo, dano, dawano &c.

Końcowé a, pisze się: *naprzód*, w szó-
stym przypadku, drugiey i piątey formy,
liczby pojedynczey np. *szablę, moją: powtórę*,
w czwartym przypadku formy drugiey i piątey,
w tych Imionach, co pierwszy przypadek
miały na á ściśnione, albo na i np. *mistrzy-*
ni, róża, piękna: mistrzynią, różą, piękną:
potrzebie, w trzeciey osobie Słów liczby mno-
giey czasu teraźniejszego i przyszłego np.
kochać, dać, ukochać, dawać.

Końcowé e, pisze się: *naprzód*, w Imio-
nach żywotnych rodzaju niakiego np. *dzie-*
cię, kurczę: powtórę, w czwartym przypa-
dku Imion drugiey i piątey formy, które
miały pierwszy przypadek na a otwarte np.
moja szabla, moje szablę: także w tych
Zaimkach *mię, cię, się, nie: potrzebie*, pierwsze
osoby Słów liczby pojedynczey np. *idę, po-*
idę, piśzę, widzę &c.

Gdziekolwiek i, łączy się w wymawia-
niu z następującą samogłoską; tam się za-
wsze pisze i krótkie np. *idę, iedwab* &c.
pisze

pisze się zaś j długie w ten czas tylko, gdy
się łączy z poprzedzającym z, twardo brzmią-
cém, np. *zjem, zjesz*. Gdziekolwiek zaś łą-
czy się z poprzedzającą samogłoską; tam pi-
sze się *ypylon* np. *mą, mię, bię, słę, wu,*
stry. Gdziekolwiek i krótkie, w iedney zgło-
sce położone, nie łączy się z następującą
samogłoską; tam dwa ii pisać trzeba, tak
w swojskich iak przyswoionych wyrazach
np. *żmii, bię, Filozofii, Tobiańsz*.

Spółgłoski nasze, iedne są twarde, dru-
gie miękkie. Nad spółgłoskami twardemi
nic się nie pisze np. *ozdoba, praca*.

Nad spółgłoskami miękkimi, które są:
b, c, m, n, p, s, ś, ż, gdy się nie łączą z sa-
mogłoską i, pisze się znamie prawe np. *go-*
łąb, dobroć, karm, koń, drop, geś, pów, gałąz:
ieżeli się zaś łączy z następującą samogło-
ską i, kręskować ich nie trzeba np. *gołębia,*
dobroci, karmi, konia, dropia, gesi, pawia,
gałęzi.

Po *d, b, t, r, z, cz, rz, sz*, pisze się
zawsze *ypylon* np. *blady, błahy, płochy, mały,*
skory, bogaty, choży, rączy, Podkomorzy, pła-
szę: w przyswoionych pisze się często i po
b np. *Historja, Chiny*: po innych iuż spół-
głoskach według różnego wymawiania, pisze
się i, lub y np. *slabi, slaby* &c.

Po *g, k*, nigdy w iedney zgłosce nie pi-
sze się y, ale i np. *drogi, wielki*.

Nad *z*, gdy się z przyciskiem wymawia, pisze się kropka nazwana *przycisk* np. *żyć, drżeć, sroż, dzierżyć*.

W wyrazach przyswoionych, przez *g* pisanych, piszmy według wymawiania nasze-go, iuż *g* np. *Religiā, Teologiā*: iuż *i* np. *generā, reieſtr*.

Tak w swoyskich iak przyswoionych, piszmy podwóyną spółgłoskę, gdy podwóyną brzmi np. *abbreviacyā, oddać, affekt, aggrawacyā, lekki, zmeſſa, Apollo, karńmy, ſumma, ranny, ſiac, ſeſſyā, zżać, zżuć*.

Przyimek *z*, gdy się z jakim zraſtā wyrazem, piszmy przez *s* przed temi spółgłoskami: *c, f, b, k, p, s, t* np. *ſcisnąć, ſfarbować, ſhardzić, ſkończyć, ſpuścić, ſwardnić, ſsunąć*.

W niepewności, iak się co pisze; porażić się *naprzód* Słownika: *powtóre*, uważać pierwotne lub pochodne wyrazy np. *bydź, gryźć, kłaść, chleb*: a nie, *być, gryść, kłać, chlip*; gdyż w pochodnych piſzemy, *będę, będziesz, gryzę, gryziesz, kładę, kładziesz, chleba* &c.

ROZDZIAŁ IX.

O Pisowni łacińskiej.

Prawidła Pisowni łacińskiej, iedne są poſpolite łacinie z polszczyzną, drugie ſzczególne łacinie.

Téż

Téż ſamé są prawidła na łacinę, któreśmy widzieli na polszczyźnie: *naprzód*, o więkſzych głoſkach początkowych: *powtóre*, o głoſkach podwóynych: *potrzebie*, o wyrazach osobnych: *poczwarće*, o rozłączaniu iednego wyrazu, gdy się cały na iednym wiérſzu zmieſcić nie może: *popiątę*, o radzeniu się w trudnościach, wyrazów pierwotnych lub pochodnych, a náybeſpieczniéy *Słownika*: *poſzóstę*, o znamionach, które się kładą po wyrazach &c.

Szczególne łacinie prawidła, są té po-wszechniejsze:

Nad żadną ſamogłoską ani spółgłoską nie kładź znamion, lubo w niektórych drukach ſzaydują się np. *doſtè, ſerò, à, è, unà, duobùs, ſequè, ſuoſquè*: bo tych znamion prawdziwi Łacinnicy nie znali.

Dyftongi łacińskie *ae, oe*, piſzą się lepiéy dwiema osobnemi głoſkami, a niżeli iedną *a, e*, np. *Oeconomiae*. Gdzie się zaś piſze na początku lub we ſródku *ae*, lub *oe*, naucz yń Słownik łaciński. Piſze się *oe*, na końcu wyrazów: *naprzód*, w Przyimku *pre* i Wykrzykniku *vae*! *powtóre*, w Imionach piérwſzéy formy w drugim i trzecim przypádku liczby poiedynczéy, a w piérwſzym i piątym liczby mnogitéy np. *ſcribae, terrae, meae*.

C się piſze, lubo brzmi iak *k* np. *caput, cor, cur, lac, laſis, credo* &c: gdzie zaś brzmi iak *kw*, piſze się *qu* np. *quartus, quintus* &c.

Za

Za *f*, pisze się *ph* w greckich wyrazach np. *Philosophia*.

Pisać można *j* długie w tych zgłoskach: *ja, je, ji, jo, ju*, np. *Janus, jecur, projecio, jocus, justus*.

Po spółgłoskach *r, t*, dodaje się *b* w greckich wyrazach np. *Rhetor, Atheniensis*.

Miedzy dwiema samogłoskami, pisze się *s*, lubo brzmi *iak* z np. *casus, usus*.

Pisze się *ti*, lubo brzmi *iak cy*; gdy pierwotne lub pochodne wyrazy, piszą się przez *t* np. *solers solertis solertia, gratus, gratia* &c.

U, gdy się łączy z następującą samogłoską, pisze się *v* np. *audiverunt*: chyba że się łączy wraz z poprzedzającą spółgłoską *g, q, s* np. *sanguis, quis, suavis*.

Y, z, nie piszą się, tylko w wyrazach greckich np. *Aegyptus, zelus*.

Koniec Grammatyki na Klasę drugą.

RE.

REIESTR

Grammatyki na Klasę II. rozłożony przez pytania, które na popis szkolny służyć mogą.

ROZDZIAŁ I.

1. Po których cechach, poznałemy rodzaje Imion polskich? (karta 1.)
2. Po których cechach, poznaia się rodzaje rzeczowników żywotnych, i iaką jest na to reguła powszechna? (k. 1. 2.)
3. Czy, i dla czego Imiona duchów, i gry należą do téj reguły? (k. 3.)
4. Które rzeczowniki żywotne, i dla czego, odmieniaia rodzay w liczbie mnogiej, i iaką na to bydz może reguła? (k. 3. 4.)
5. Po czém poznać rodzay rzeczowników nieżywotnych, tudzież żywotnych żadney płci nieznaczacych? iakie są na to reguły? (k. 4. 5.)
6. Jakié są reguły na rodzaje Zaimków, głosek, i innych wyrazów za Imię wziętych? (k. 5. 6.)
7. Imiona nieżywotne, którego są rodzaju w liczbie mnogiej? (k. 6.)
8. Przymiotniki polskie, ilé mają zakonczén? i iaką jest reguła na ich rodzaje? (k. 6. 7.)

ROZDZIAŁ II.

1. Czy, i dla czego, znaiośco rodzajów polskich, ułatwia poznanie rodzajów łacińskich? (k. 7.)
2. Którego są rodzaju przymiotniki łacińskie, i iaką miedzy temi a polskimi zachodzi różnica? (k. 7. 8.)

3. Kt6-

3. Którego są rodzaju rzeczowniki żywotne? i iaką tu między polszczyzną a łaciną zachodzi różnica? (k. 8.)
4. Rodzaje rzeczowników nieżywotnych, czy są w łacinie trudniejsze, i skąd różność ich wynika? (k. 9.)
5. Na ułatwienie téj trudności iakié są sposoby? (k. 9. 10.)
6. Które są reguły powszechne, a które ogólne, na poznanie rodzajów w Imionach łacińskich nieżywotnych? (k. 10. 11.)

ROZDZIAŁ III.

1. Jlorakié jest stopniowanie przymiotników w polszczyźnie, i w łacinie? i ile jest znaczniejszych stopniów? (k. 11. 12.)
2. Jak się stopniują przymiotniki polskie? i iaką w nich odmianą głosek na głoski zachodzi? (k. 12. 15.)
3. Jaki jeszcze u nás jest sposób stopniowania przymiotników? (k. 15.)
4. Jak się stopniują przymiotniki łacińskie forémne, i nieforémne? (k. 16. 18.)
5. Co są, i które są przedniejsze Postaci, czyli *figury* grammatyczne? (k. 18. 19.)

ROZDZIAŁ IV.

1. Jak się dzieli Przypádkowanie polskie? (k. 19. 20.)
2. Uwagi nad formą I. (k. 20. 24.)
3. Uwagi nad formą II. (k. 24. 27.)
4. Uwagi nad formą III. (k. 27. 28.)
5. Uwagi nad formą IV. (k. 28. 29.)
6. Uwagi nad formą V. (k. 29.)
7. Uwagi nad formą VI. (k. 30.)
8. Jak się u nás przypádkują Zaimki nieforémne, i Imiona ułomne? (k. 30. 31.)

ROZ-

ROZDZIAŁ V.

1. Uwagi nad formą I. łacińską (k. 32.)
2. Uwagi nad formą II. (k. 32. 33.)
3. Uwagi nad formą III. (k. 33. 34.)
4. Uwagi nad formą IV. (k. 34.)
5. Uwagi nad formą V. (k. 34. 35.)
6. Przypádkowanie łacińskich Imion nieforémnych, i ułomnych. (k. 35. 36.)

ROZDZIAŁ VI.

1. Co wiedzieć mamy w powszechności o formach Czasowania polskiego? (k. 36. 39.)
2. Uwagi nad formą I. (k. 39.)
3. Uwagi nad formą II. (k. 39. 44.)
4. Uwagi nad formą III. (k. 44. 45.)
5. Uwagi nad formą IV. tudzież o Słowach nieforémnych i ułomnych. (k. 45. 46.)
6. Od czego pochodzą Imięstwy polskie? (k. 46.)

ROZDZIAŁ VII.

1. Czasowanie łacińskie, w czém jest podobne polszczyźnie, a w czém od niego różne? (k. 47.)
2. Które czasy łacińskie, i dla czego náybardziej uważać trzeba? (k. 47.)
3. Powiedzieć Czasowanie niektórych Słów nieforémnych? (k. 48.)

ROZDZIAŁ VIII.

1. Na czém się zasadza Pisownia, czyli Ortografia polska? (k. 49.)
2. Jak się pisać mają osobne wyrazy? iak głoski iednego wyrazu? iak Przyimki z, w? (k. 49.)
3. Między iednym a drugim wyrazem, które *Znamiona*, i kiedy pisać się mają? (k. 50.)
4. Gdzie się piszą większe głoski początkowe? (k. 50. 51.)

5. Gdzie

5. Gdzie się piszą otwarte, a gdzie ściśnione samogłoski, *a, e, o*? (k. 51. 52.)
6. Gdzie się piszą nosowe samogłoski *g, e*? (k. 52.)
7. Gdzie się pisze *i* krótkie, gdzie *j* długie, gdzie *ii* podwójne, gdzie *ypsylon*? (k. 52. 53.)
8. Nad któremi spółgłoskami, i kiedy pisać trzeba znamię prawe? (k. 53.)
9. Gdzie się ma pisać spółgłoska podwójna? (k. 54.)
10. W których złożonych wyrazach, Przyimek *z*, pisać się ma przez *s*? (k. 54.)
11. W niepewności, iak się co pisze, czego się radzić należy? (k. 54.)

ROZDZIAŁ IX.

Które prawidła Pisowni, są pospolite łącznie z polszczyzną, a które łącznie szczególné? (k. 54. 56.)

Koniec reiestru Grammatyki na Klasę drugą.

PRZYPISY DO GRAMMATYKI NA KLASĘ DRUGĄ.

REIESTR

Przypisów do Grammatyki na Klaseę II.

WSTĘP

Zawierający w sobie: *naprzód*, sposób gruntownego poznawania języków, *powtóre*, użycie tegoż sposobu. (kar. 1.)

DO ROZDZIAŁU I.

O Rodzaiach polskich.

- §. I. O cechach rodzajowych. (k. 10.)
- §. II. Rodzaie przymiotników. (k. 12.)
- §. III. Rodzaie rzeczowników ludzkich. (k. 16.)
- §. IV. Rodzaie Imion zwierzęcych. (k. 23.)
- §. V. Rodzaie na Imiona duchów, i gry. (k. 33.)
- §. VI. Rodzaie Imion nieżywotnych. (k. 34.)
- §. VII. Rodzaie Zaimków polskich, i rzeczowników przyswoionych. (k. 40.)
- §. VIII. Uczénie dzieci rodzajów polskich. (k. 45.)

DO ROZDZIAŁU II.

O Rodzaiach Imion łacińskich.

- §. I. Przystósowanie ogólne nauki o rodzajach polskich do rodzajów łacińskich. (k. 48.)
- §. II. Rodzaie przymiotników łacińskich, tudzież wyrazów nieodmiennych. (k. 49.)
- §. III. O rodzajach rzeczowników łacińskich. (k. 51.)
- §. IV. Przyczyny niejednostajności rodzajów w Imionach łacińskich. (k. 63.)
- §. V. Rodzaie Zaimków, tudzież Imion ułomnych, i Imion nieforémnych. (k. 67.)

- (0)
- §. VI. Uczenie dzieci rodzajów łacińskich, tudzież przyczyny poczynionych odmian w dawniejszemy nauce o rodzajach. (k. 69.)

DO ROZDZIAŁU III.

O Stopniowaniu przymiotników polskich i łacińskich.

- §. I. Fundamenta Stopniowania przymiotników. (k. 78.)
- §. II. O liczbie stopniów polskich i łacińskich. (k. 79.)
- §. III. O powierzechowném przymiotników polskich stopniowaniu. (k. 82.)
- §. IV. O powierzechowném przymiotników łacińskich stopniowaniu. (k. 92.)
- §. V. Uczenie dzieci stopniowania polskiego i łacińskiego. (k. 95.)

DO ROZDZIAŁU IV.

O Przypadkowaniu polskiem.

- §. I. Uwagi powszechné. (k. 97.)
- §. II. Forma I. (k. 99.)
- §. III. Forma II. (k. 129.)
- §. IV. Forma III. (k. 141.)
- §. V. Forma IV. (k. 146.)
- §. VI. Forma V. (k. 149.)
- §. VII. Forma VI. (k. 151.)
- §. VIII. O Przypadkowaniu Imion i Zaimków ułomnych i nieforémnych. (k. 152.)
- §. IX. Uczenie dzieci Przypadkowania polskiego. (k. 161.)

DO ROZDZIAŁU V.

O Przypadkowaniu łacińskiem.

- §. I. Uwagi nad formą pierwszą. (k. 162.)

§. II.

- (0)
- §. II. Uwagi nad formą drugą. (k. 164.)
- §. III. Uwagi nad formą trzecią. (k. 166.)
- §. IV. Uwagi nad formą czwartą. (k. 170.)
- §. V. Uwagi nad formą piątą. (k. 171.)
- §. VI. O Imionach złożonych, i Imionach nieforémnych. (k. 171.)

DO ROZDZIAŁU VI.

O Czasowaniu polskiem.

- §. I. Trudność mniemaną Czasowań polskich i przyczyny téj trudności. (k. 174.)
- §. II. Sposoby ułatwienia form Czasowania polskiego. (k. 175.)
- §. III. O Postaciach czasownych. (k. 179.)
- §. IV. Rozbiór pierwszy formy. (k. 181.)
- §. V. Rozbiór drugiej formy. (k. 183.)
- §. VI. Rozbiór trzeciej formy. (k. 198.)
- §. VII. Rozbiór czwartej formy. (k. 201.)
- §. VIII. O Imiesłowach. (k. 201.)

DO ROZDZIAŁU VII.

O Czasowaniach łacińskich. (k. 207.)

DO ROZDZIAŁU VIII.

O Pisowni polskiej.

- §. I. Fundamenta Pisowni. (k. 208.)
- §. II. Nieiednostayność w pisaniu polskiem. (k. 209.)
- §. III. Sposoby ustanowienia Pisowni polskiej, i podział onéjże. (k. 214.)
- §. IV. O głoskach szczególnych, ilorako się która pisze. (k. 216.)
- §. V. O głoskach większych początkowych. (k. 218.)
- §. VI. O samogłoskach. (k. 219.)

§. VII.

- §. VII. O spółgłoskach. (k. 231.)
 §. VIII. O pisaniu wyrazów. (k. 240.)
 §. IX. Przestanki po wyrazach. (k. 242.)

D O R O Z D Z I A Ł U IX.

- O Pisowni łacińskiej, tudzież przestroga o Składni czyli Konstrukcyi. (k. 246.)

Koniec rejestru Przypisów do Grammatyki
 na Klasę drugą.

OMYŁ-

OMYŁKI ZNACZNIEYSZÉ.

Karta Więrsz Omyłka Poprawa.

W GRAMMATYCE DZIECINNÉY.

11.	2.	żeńského	żeńského
27.	Mędzy 16. a 17	więrszém dodadź	
	trzeba.	W LICZBIE POIEDYNCZÉY.	
28.	20. Po Słowie wszel-	kie, dodadź rodzaju męskiego	
34.	9. Trzeci y siódmy	Trzeci i szósty.	
43.	19. Po słowie osoby,	dodadź trybu oznaymują-	
		cego	
55.	23. Pisze się <i>oe</i> ,	Pisze się <i>ae</i> ,	

W PRZYPISACH.

5.	2.	iącym	cym
19.	31.	mówiym	mówimy
101.	7.	pań	Pan
171.	21.	expes	expes
178.	12.	wież	wieźć.
191.	23	eść.	csi.
-

11.	11.	11.	11.
12.	12.	12.	12.
13.	13.	13.	13.
14.	14.	14.	14.
15.	15.	15.	15.
16.	16.	16.	16.
17.	17.	17.	17.
18.	18.	18.	18.
19.	19.	19.	19.
20.	20.	20.	20.
21.	21.	21.	21.
22.	22.	22.	22.

W PRZYPISKACH

1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.
4.	4.	4.	4.
5.	5.	5.	5.
6.	6.	6.	6.
7.	7.	7.	7.
8.	8.	8.	8.
9.	9.	9.	9.
10.	10.	10.	10.

PRZY-

P R Z Y P I S Y NA KLASĘ DRUGĄ.

W S T Ę P

Zawierający w sobie : *naprzód*, sposób
gruntownego poznawania języków,
ponowić, użycie tegoż sposobu.

Według ustanowionego raz na zawsze po-
rządku postępowania od łatwiejszych
rzeczy do trudniejszych , ponieważśmy
w Klasie pierwszej i sami nieco poznali i
uczniom naszym lekko pokazali polszczyznę
i łacinę; gruntowniejsze tych obudwu ję-
zyków poznawanie i uczenie na rok tera-
źniejszy przedsięwzięmy. Co za mnóstwo
i rzeczy i uwag nad niemi ciśnie się nam
hurmém przed oczy ! ile czasu, cierpliwo-
ści i uwagi potrzeba do zupełnego prze-
zrzenia i gruntownego poznania tego ledwie
okiem przyzrzanego polskich i łacińskich
słów mnóstwa, żeby mu pewnie i jasne
opisać prawa, a to nie według woli i upo-
dobania naszego, ale według statecznego
zwyczaju narodowego i natury mowy ludz-
kiej. W tak trudnym zamysle, iakowóż
drogą do przedsięwziętego trafimy celu?

A

Do

Do porządnego poznawania rzeczy, dwa się zdają być sposoby: *pięć* pierwszy zbiorowy, *drugi* rozbirowy. Sposób zbiorowy (*methodus synthetica*) idzie od powszechnych rzeczy do szczególnych: sposób rozbirowy (*methodus analytica*) od szczególnych do powszechnych rzeczy postępuje. Któręgoż z tych sposobów chwycić się mamy?

Ci co nam dawali zbiorowym sposobem naukę iaką np. Grammatykę, powie-
działwszy powszechną iaką ustawę czyli re-
gułę, musieli ją, iako pospolicie ciemną i
zawia, szczególniemi oświecać przykładami:
sama potrzeba jasności, ciągnęła ich na przy-
rodzoną drogę, postępowania od szczególno-
ści do powszechności. Nadto ustanowiona
dopiero regułę, musieli osłabiać i niszczyć
przez przyłączone wyjątki czyli *excepcye*,
które z owym mnięmanem prawidłem zgo-
dzić się nie mogły. Byli tacy, co tę nie-
zgodę i fałsz postrzegali, ale zastarzały a
pospolity uczenia zwyczaj trzymał ich w nie-
woli, i nie pozwalał obaczyć tych prawd,
które z przeyscia wszystkich a wszystkich
szczegółności niepochybnieby się pokazały.
Byli też tacy, którzy przesadami uwikłani,
bardzięj stali o utrzymanie starożytnęj
Grammatyków powagi, niżeli o odkrycie
starszëj ieszcze a iednëj zawsze prawdy.
My po ludzku prawdziwie postępując sobie,
nie za powszechné zdanie czyli ustawę albo
regułę, ani sami przyymować, ani uczniom
dawać

dawać nie możemy, czego wprzód za szczę-
rą prawdę nie uznamy. A cóż nas o prą-
wdzie powszechnego zdania przekonać i upe-
wnić zdoła? czy powaga iakowych Prawo-
dawców, czy długi wieków przeciąg zdanie
to poświęcających, czyli też własne a rozu-
mné doświadczenié? Dzięki *Bakonowi* i *Kar-
tezemu*, którzy długiém a náyostrożnię-
szém doświadczeniém swoim doszli i nas
ostrzegli, że nie ludzióm ani wiekóm, ale
porządnym natury saméj doświadczenióm
wierzyć trzeba. Jeżeli w naturze nie masz
żadnéj rzeczy powszechnéj, ieżeli powsze-
chné zdania nie mogą być tylko ze szcze-
gólnych rzeczy wyciągané, ieżeli prawda po-
wszechnych zdań zasada się iedynie na prą-
wdzie zdań szczególnych iednostaynie w szcze-
gólnych rzeczach postrzeganych; toć prze-
konanie się o prawdzie powszechnego zda-
nia nie może skąd inąd pochodzić, tylko
z jak náyostrożniejszego rozważania szcze-
gólnych w naturze rzeczy, czy cécha przy-
znaná wszystkim w powszechném zdaniu,
w każdëj z osobná rzeczy znayduie się: toć
beśpieczniejszą jest droga, postępować od
szczegółności do powszechności: toć do grun-
townego poznania rzeczy i do ułożenia w ie-
dno niby ciało czyli *systema* nauki iakię-
kolwiek, albo do przekonania się o iey nie-
zawodności, nie masz innego lepszego spo-
sobu nad *rozbirowy*.

Mając tedy język nasz polski rozbiorowym poznawać sposobem, wystawić go sobie mamy iako ogromny gmach od natury i zwyczaju narodowego zbudowany. Całość ta nieogarnioną, z małych części jak z odrobiny złożoną, da się tak dzielić jak sposób poznawania naszego dzielić ją zechce. Częściami gmachu tego, są szczególne wyrazy, czy swojskie czy przyswoione, których na odmalowanie wyobrażeń naszych używamy. Troistą tu ciekawę uwadze naszej podaje się zabawa: *pięrośd*, obaczyć wszystkie wyrazy szczególne: *drugą*, podzielić je na przyzwoite części: *trzecią*, poznać przyrodzone każdemu wyrazowi własności i z nich dobrze mówienia prawa czyli reguły wyciągnąć.

Co się *naprzód* tycze obaczenia wszystkich wyrazów, gdzież ten zbiór znaydziemy? Nikt się prawdziwie tem poszczycić nie może, żeby cały swój umiał język: bo nikt dotąd nie uczył się go więcej nad to, czego konieczna potrzeba wyciągała i czego powszednie z ziómkami obcowanie nauczyć mogło. W jednym przecię narodzie polskim, tyle prawie różnych języków liczyć trzeba, ile w nim jest stanów, kondycy, professy, ile kunsztów i rzemioś, że zamilczę różność prowincy tak rozległego kraju, różnemi wyrazami jednoż wyobrażenie malujących. Któż tę całą rozmaiłość i rozległość wyrazów polskich ogarnął pamięcią? Spodziewałyby się przynajmniej należało, że w narodzie

rodzie od kilku już wieków nauki kochającym osądzono za rzecz náypotrzebniejszą, zebrać w jedno dzieło oyczyste wyrazy z wewnętrzne ich znaczeniem, z różnem ich w różnych okolicznościach używaniem i z wielokrotnemi, nad każdym z osobna, grammatycznemi uwagami. Wszakże gdy ani zaśłyszeć można o tak istotnie potrzebnym Słowniku; obaczmy iakićkolwiek są nam *zostawione*. Wszystkie dwoistego są gatunku: iedne które się od polszczyzny poczynają a cudzoziemczynę mają przyłączoną, iakić są *Knapkięgo, Troca, Ernesta, Dobrackiego*: drugie które cudzoziemskie wyrazy na polszczyznę przekładaia, iakić są *Mączyńskiego, Dazypodyusza, Wolémara*. Gdyby zbieracze Słowników zgromadzili byli wszystkie wyrazy polskie (iako po przedsięwzięciu takiego dzieła spodziewać się było można); przygotowanie grammatycznego materiału nie tyleby czasu i prace kosztowało; ile trzeba było podić dla zebrania tych wyrazów, których w przerzeczonych Słownikach braknie. Zebrał ich znaczną liczbę i wydrukował w Wilnie X. *Dudziński*, a do wyszukania więcej pokazał obfite źródło w starodawnych xięgach polskich. Ale w takim języka oyczystego zaniedbaniu i małej onegoż zności, skądże wszystkich polskich xiążek dostaniemy, gdy w náyślawniejszemy Bibliotece Warszawskiej od *Załuśkich* założonę tak mało się ich znayduie? Trzeba po osobnych Li-

teratach, po Szlacheckich domach, po archiwach publicznych, po sklepach xięgarskich, po xięgarniach zakonnych, po obcych krajach iakąkolwiek spółeczność z narodem naszym mających, chodźć na wydobyćcie i dostanie tego szacownego skarbu. Wszakże gdy té wszystkie dzieła ani tak łatwo dostane, ani tak prędko przeczytane bydź mogły, iak pierwsze Grammatyki wydanie wyciągało; trzeba tym czasem przestać na tych xięgach, które Autor Grammatyki wzwyzł pomienionym sposobem wynalazł, a już przez się, już przez siebie i naukom sprzyiających Literatów po grammatycznemu (a) przeczytał,

(a) Grammatyczne czytanie dwadzieścia trzy względy uważa w kaźdęj xiążce i one pod osobnemi spisuje paragrafami. I tak zamyka w sobie §. I. wyrazy trudniejsze tak osobne iak złączone. §. II. Wyrazy cudzozięmskie. §. III. Wyrazy ze dwu Imion złożone. §. IV. Wyrazy pierwiastkowe (*radices vocum*). §. V. Wyrazy zdrobniałe (*diminutiva*). §. VI. Wyrazy gminne, czyli podłemu tylko ludowi zwyczajne. §. VII. Wyrazy umiejętnościom i kunsztom służące. §. VIII. Wyrazy przestarzałe (*obsoleta*). §. IX. Niezwyczajne rodzajowanie. §. X. Niezwyczajne stopniowanie. §. XI. Niezwyczajne przypadkowanie. §. XII. Niezwyczajne czasowanie. §. XIII. Niezwyczajna składnia (*constructio*) zgody. §. XIV. Niezwyczajna składnia rzędu. §. XV. Jednostajne szykowanie iednej części mowy względem drugiey. §. XVI. Postaci czyli *figury* grammatyczne. §. XVII. Przenośnie polskie

tał, a zebraniami wyrazami liczbę słów polskich powiększył.

Co się tycze podziału zebranych wiadno wyrazów náyprzyzwoitszy tén zdawał się, aby według ośmiu grammatycznych części mowy ludzkiey dzielone były. Spisywać tedy trzeba było osobno *naprzód* Imiona, *potwórę* Zaimki, *potrzeć* Słowa, *po-czwartę* Imięsłowy, *popiętę* Przysłówki, *po-szóstę* Przyimki, *pośódmę* Wykrzykniki, *pośósmę* Spojniki. Postrzegłszy zaś że Zaimki i Imięsłowy wiele bardzo mają przymiotów spółnych z Imionami; przeto do szeregu Imion są wpisane. Przeciwnie zaś, ponieważ Imiona rzeczowne a przymiotne w wielu względach grammatycznych są od siebie różne;

(*tropi*). §. XVIII. Polskie właściwe mówienia sposoby. §. XIX. Polskie przysłowia. §. XX. Wyłuszczenie wyrazów trudniejszych przez Autora uczynione. §. XXI. Wyrazy które źle zrozumiane, były zrzódięm baiecznych i szkodliwych spółeczności zdań. §. XXII. Imiona i dzieła polskich Pisarzów w téy xiędze wzmiankowanych. §. XXIII. Pisownia czyli *ortografi*á pospolitsza. Króm tych paragrafowych napisów, kaźdemu zbiorowi taki się daie tytuł: *uwagi grammatyczne nad xiążkę pod tytułem*

pisana przez tłumaczoną przez
drukowaną w mieście roku Xiążki
w tén grammatyczny sposób przeczytane, wraz z inszemi, które się znaydą; położą się na swięm miejscu.

różne; przeto na osobne dwa szeregi rzeczowników i przymiotników podzielone być musiały. Na te szeregi podzielone wyrazy, ponieważ zwyczajem Słowników wszystkich, szły porządkiem alfabetycznym według początkowych głosek czyli *liter*, a porządek ten w uwagach grammatycznych na nic się nie zdał, gdyż samo wyrazów zakończenie do tego służy; trzeba było odwrotnym ostatnich głosek porządkiem wszystkie wyrazy na nowo szykować. Aże i na tem nie dosyć jeszcze było, gdyż (iako obszernie gdzieś indziej poznamy), oprócz ostatniej głoski, przedostatniej też konieczne uważane być mają: póty wszystkie każdego szeregu wyrazy trzeba było szykować, póki, ogólnie mówiąc, nie zrównały się z sobą na półtorę zgłoski czyli *syllaby*, to jest tak iak skład czyli *kadencya* rymów polskich wyciąga np. *antaba, żaba &c. trwały, wspaniały &c.*

Nakoniec kilkoletnie wyrazów zbieranie i szykowanie, dało postrzedz wszystkie grammatyczne tychże wyrazów przymioty czyli względy, z których miały się wyciągać prawidła czyli reguły mowy naszej. Te względy przynajmniej początkową ich nazwisk głosek trzeba było pisać przy każdym osobnym wyrazie, żeby w samem układaniu reguł za iednym okiem rzuceniem znaleźć ić było można. Tym końcem zrobione są grammatyczne tablice w liczbie kilku set, podług szeregów wyżej wzmiankowanych, to jest

jest od części mowy ludzkiej nazwanych: na których i wyrazy same i grammatyczne ich względy są wypisane. Żebyśmy mogli mieć iakieżkolwiek tych tablic wyobrażenie i poznać z jak troskliwą pracą rozbiórany był język polski, kładziemy tu wzory tych tablic, chociaż skróconych i rozpoczętych tylko: ponieważ o nich częstą wzmiankę w dal szym biegu przypisów naszych czynić będziemy. Na wierzchu tych tablic, kładzie się nazwisko szeregu i zakończenie wyrazów w tej tablicy zamkniętych. Od nazwiska szeregu, idą z góry na dół linie robiące plac tak na wyrazy same, iako i na ich względy, początkową głoską wyrażone. Żeby początkowe głoski zrozumialsze były, pisze się z góry na dół całe tych względów nazwisko. Wyrazy same piszą się na lewym boku, względy zaś idą w prawą rękę między osobnymi liniami podług całych napisów u góry danych. (*Obacz osobną tablicę, po Przypisach położoną.*)

Takie tablice mają za cel powszechny, ażeby cały prawie język polski, wraz ze względami każdego wyrazu, przed oczy wystawiony, iasnieć się dał poznawać i do niezawodnych ściągać reguły. Żadne przesady choć náydawniejsze, żadna powaga choć náyznakomitsza, zaćmić oczu nie potrafi tym, którzy w rozbiórowem języka poznawaniu, samą naturę myśli ludzkiej i zwyczaj w narodzie pöspolitszy za przewodnika mają. Tym sposobem i za tymi przewodnikami przechodź-

chodźmy heśpiecznie wszystkie Grammatyki części, od rodzajowania poczynając.

PRZYPISY DO ROZDZIAŁU I.

O rodzajach polskich.

§. I. O cechach rodzajuonych.

Nie mającemu przed oczami tablic grammatycznych, długo bardzo po pamięci swojej błakaćby się przyszło, niżejby wszystkie prawdziwe cechy na poznanie rodzajów w Imionach polskich mógł wynaleść. Co więc piszącemu Grammatykę było skutkiem poznanych przez długą pracę rodzajów; to nam dla skrócenia pracy do poznania tychże rodzajów za przewodnicze światło służyć będzie. Cechami rodzajowemi nazywa się to, co nam ma niezawodnie pokazać iakięgo jest rodzaju które Imię. Zwyczaj narodowy, jest wprawdzie tak w rodzajach, iako i w innych wszystkich rzeczach, nąypowszechniejszą cechą: ale że ta cecha bardzo jest obłąkana i nie iasna; trzeba nam szukać innych. Cech takowych w ięzyku naszym znayduie się sześć: pierwszą *Płeć*, drugą *Zakończenie*, trzecią *Domyślnia* czyli domyslenie się opuszczonego wyrazu, czwartą *Przypadek*.

kwantowanie, piątą *Cudzoziemczyna*, szóstą *Zgoda*.

Jako natura rzeczóm żywotnym dała płeć męską lub żeńską, tak w myśleniu ludzkim o rzeczach żywotnych, względ ten na płeć pospolicie się znayduie: toć i Imiona rzeczóm żywotnym nadane stósuąc do myśli i do natury rzeczy, względ ten na płeć wyrażać muszą: toć na poznanie rodzaju Imion żywotnych, nie masz prawdziwszey i iasniejszey cechy iako *Płeć*. Imię *oyciec*, przez tę cechę *Płci*, będzie rodzaju męskiego: Imię *matka*, przez tęż cechę *Płci*, będzie rodzaju żeńskiego czyli niewieściego.

Jako iuż w naturze są rzeczy nieżywotne żadney płci nieznaczące, tak ani w myśli ani w Imionach względu na tę płeć byż nie może. Atoli że takie Imiona nieżywotne, jeżeli nie przez płeć, to przynajmniej przez zakończenie swoje, są pospolicie iednakie z Imionami żywotnymi; przeto podobne do nich mają rodzaie, które przez cechę zakończenia poznaią się. I tak przez tę cechę, Imię *palec* będzie rodzaju męskiego, *noga* rodzaju żeńskiego, *oko* rodzaju niakięgo.

Jeżeli zakończenie iakię, jest pospolicie tego a tego rodzaju, a znayduią się iakowé Imiona tego zakończenia a przecię do innęgo rodzaju należące; tam innéy rodzajowéy cechy szukając, znaydziemy ią niezawodnie i podług różnych zachodzących okoliczności nazwie-

Jan Dmochowski

nazwiemy ją już *Domyslnią*, już *Przypdkowaniem*, już *Cudzoziemczyzną*.

I tak, wiele rzeczowników, a wszystkie przymiotniki będą przez *Domyslnią* tego rodzaju, którego rodzaju są ich domyslné rzeczowniki. Tak zakończone na *l*, będą przez *Przypdkowanie*, rodzaju męskiego té Imiona, które w drugim przypadku, liczby pojedynczej, kończą się na *u* np. *ból bólu*: té zaś będą rodzaju żeńskiego, które w tymże przypadku kończą się na *i* np. *sól soli*. Tak Imiona swojskie zakończone na *m*, są rodzaju męskiego np. *dom*: toć Imiona cudzoziemskie, które będą innego rodzaju np. *ministra*, będą rodzaju tego którego były w języku cudzoziemskim i mieć będą za rodzajową cechę *Cudzoziemczyznę*. Cechę zgody obaczmy w odmianie rodzaju w iednymże Imieniu np. *ptaszki leśne* lub *leśni ptaszekowie*. Z temi rodzajowemi cechami przystąpmy do poznawania rodzajów.

§. II. Rodzaie przymiotników.

Uważając przymiotniki nasze czy imionowe, czy zaimkowe, czy imiesłowowe, to nam przed oczy pierwsze pada postrzeżenie czyli *obserwacya*, że troisté mają zakończenie np. *dobry, dobrą, dobrze*. Wolnoż nam użyć w każdej okoliczności iakięgożkolwiek z tych trzech zakończeń? bynaimnię: ponieważ obrazilibyśmy zwyczaj narodowy.

Któ-

Któręgoż więc według tego zwyczaju, i kiedy użyć mamy zakończenia? Ponieważ przymiotniki są niby sługami rzeczowników; muszą więc do nich stosować się. Jakoż, nie wolno nam mówić *dobrą oyciec, dobre matka, dobry dziecię*, ale musimy mówić *dobry oyciec, dobrą matka, dobre dziecię*: toć zakończenie przymiotników idzie za rodzajem rzeczowników: toć właściwie mówiąc nie mają przymiotniki własnego rodzaju; toć gdyby rzeczowniki iedén tylko miały rodzaj, nie potrzebnéby było troisté w przymiotnikach zakończenie: toć gdyby iedno tylko w przymiotnikach było zakończenie, nie możnaby wydadz troistego w rzeczownikach rodzaju: toć po troistém przymiotników zakończeniu miarkować można, że troisty w rzeczownikach bydz musi rodzaj: toć gdy mówimy, że przymiotnik z rzeczownikiem zgadzać się powinién w przypadku, liczbie i rodzaju, przez ten rodzaj nie ściśle wzięty, rozumiemy samo przymiotnika zakończenie: toć na poznanie rodzaju przymiotników innéy nie mamy cechy, tylko *Domyslnią*: toć na rodzaie przymiotników, ta powszechna wpływa reguła: *przymiotniki tego są rodzaju, którego i ich rzeczowniki*. Reguła ta tak jest powszechna, iż żadnego wyjątku czyli *excepcyi* nie cierpi, czy przymiotniki kładą się z wyraźnemi rzeczownikami np. *dobry oyciec, dobrą matka, dobre dziecię*, czy z domyslnemi tylko np. *prędzcy zły zepsucie dobrego*,

bręgo, nišli dobry poprawi złęgo, domyślmy się człęk człęka: dobrą naszą, domyślmy się rzecz lub sprawa: dobre to, lecz owo lepsze, domyślmy się dzieło, lub ieststwo za rzecz wzięte. Trudnięć trochę domyślić się rzeczownika, kiedy się kładą dwa przymiotniki różnego rodzaju czyli zakończenia np. nie nasza to, domyślmy się rzecz i dzieło, iakbyśmy bez Wyrzutni mówili w całości, dzieło to, nie iest sprawa naszą czyli naszą sprawą.

Odkrywszy i iasnie poznawszy rodzaju-
wą przymiotników cęchę; zabawmy się tu
ieszcze nad troistém ich, według troistęgo
rodzaju, zakończeniem.

Szereg przymiotników.

Rád,	radá,	rado.
Wielki,	wielka,	wielkié.
Wszystek,	wszystká,	wszystko.
Sám,	sama,	samo.
Pozwán,	pozwaná,	pozwané.
Mił,	miłá,	miłé.
Wzięt,	wziętá,	wzięté.
Ów,	owa,	owo.
Mądry,	mądrá,	mądré.
Móy,	moia,	moié.
Nasz,	nasza,	naszé.

Widzimy iż troisté iest przymiotników
zakończenie według troistęgo rodzaju rzecz-
owników.

Zakoń-

Zakończenie rodzaju żeńskiego, iest ie-
dnostayné na *á* ściśnione lub otwarté, dla
wszystkich a wszystkich przymiotników np.
dobrá, naszą.

Zakończenie rodzaju męskiego, iest dwo-
isté: na *é* pospolicięć, a na *o* rzadzęć.
Zbiierzmy té, co się kończą na *o*, wszakże
ich iest nie náywięćć: *to, owo, ono, iedno,*
sumo, wszystko, rado, wárto, konténto, a nie
kończmy ich nigdy na *é* np. *té, owé &c.* bo
to iest przeciw zwyczajowi ięzyka naszęgo:
Ani tu mylić się mamy owémi wyrazami,
które są rzeczownikami albo Przysłówkami,
na *o* zakończonémi np. *dobro, snadno, tru-*
dno &c. ponieważ albo się nie przypadkuia,
co iest cęchą Przysłówek, albo mają dru-
gi przypadek nie na *go*, wzorém przymiotni-
ków, ale na *a* wzorém rzeczowników np.
dobro dobra, mało mała.

Zakończenie przymiotników na rodzaj
męzki iest náypospolitsze na *y* greckie np.
dobry, zły &c. na *i* krótkie kończą się té tyl-
ko, co przed *i* mają *g* lub *k* np. *frogi, wiel-*
ki, bo według naszęć pisowni czyli *ortogra-*
fii po *g, k*, nigdy się nie kładzie *y* greckie.
Także mówimy *oboi*, przez trzy zgłoski czyli
syllaby, dla różnice od instrumentu muzycznę-
go *obóy*.

Zakończenie na *d, k, ł, m, n, w, z*. przy-
náyminięć w Imionach i Imięśłowach iest
oczywistą *Wyrzutnią* czyli skróceniem przy-
miotników kończących się pospolicie na *i*
lub

lub *y*, ponieważ podziśdzielić jeszcze dwoisto mówimy, *winién* lub *winny*, *zabít* lub *zabity*, *zdrów* lub *zdrowy*. Inné w skróceniu tylko swoim, a nie w całości mogą być używane, iakoto *rád*, *wszystek*, *śam*, *tén*, *ów*, *nasz*, *wasz* &c.

§. III. Rodzaje rzeczowników ludzkich.

Jako w naturze saméy są rzeczy dwoiste, iedné żyjące, drugie nieżyjące, iako téż z rzeczy żyjących iedné są ludźmi, drugie zwierzętami; tak w języku naszym rzeczowniki iedné są żywotné, drugie nieżywotné. Toć dziwnie iasny a przyrodzony porządek otwiera się w poznawaniu rodzaju rzeczowników polskich.

Żebyśmy na poznanie rodzajów w Imionach ludzkich, pewné i niezawodné odkryli céchy; uważać mamy dwie rzeczy: *piérwszą*, powierzchowność Imion czyli zakończenie; *drugą*, wewnętrzność Imion czyli ich znaczenie. Imiona ludzkie kończą się rozmaicie, już na samogłoski, już na spółgłoski np. *Żaba* (Imię rodu czyli familii) *baba*, *dráb*, *oyciec*, *dziád*, *chłop*, *Gráf*, *Chwałibóg*, *Lech*, *pani*, *kochanek*, *kowál*, *konowál*, *Adám*, *Solon*, *uczeń*, *Jagiello*, *Safo*, *chłop*, *bohater*, *Ester*, *nygus*, *Pallas*, *Stas*, *Hanus*, *brat*, *Stanisław*, *Felix*, *dobrodziety*, *Janusz*, *páz*, *śróz*. Gdyby Imiona ludzkie iednoż zakończenie mające, były iednegoż rodzaju; zakończenie samo,

było-

byłoby dla nich powszechną cechą rodzajową. Lecz ponieważ pod iednym zakończeniem znaydują się Imiona różnego rodzaju; toć oprócz céchy zakończenia, innéy nam w nich céchy szukać trzeba. I tak *Żaba* i *baba*, iednako się aż do półtoréy zgłoski kończą; a przecię piérwsze z nich jest męzkiego, drugie żeńskiego czyli niewieściego rodzaju. Zaco *Żaba* jest rodzaju męskiego, *baba* zaś rodzaju żeńskiego? wewnętrzne ich znaczenie iasnie pokazuje. Cóż znaczy *Żaba*? znaczy osobę ludzką z familii tak nazywanéy. Cóż więcey znaczy? znaczy płeć téy osoby: a iakąż płeć? płeć zapewné męską: bo płci żeńskiéy téż familii inné się daie Imię, toiest *Żabina*. Jeżeli Imię to *Żaba*, dla tego jest rodzaju męskiego, że znaczy płeć męską; toć podobno wszystkie Imiona iakożkolwiek zakończone, byle płeć męską znaczące, będą tegoż rodzaju. Tak jest w saméy rzeczy, iako z przechodzenia zakończeń wszystkich wydaie się np. *dráb*, *oyciec*, *dziád*, *Gráf* &c. Cóż znaczy *baba*? znaczy osobę ludzką latami obciążoną. Cóż więcey znaczy? znaczy płeć żeńską téy osoby: bo osobóm płci męskiéy latami obciążonym, inné się daie Imię, toiest *dziád*. Jeżeli Imię *baba*, jest rodzaju żeńskiego dla znaczenia płci żeńskiéy; toć podobno i wszystkie Imiona iakożkolwiek zakończone, byle płeć żeńską znaczące, będą rodzaju żeńskiego. Wniosek tén, nieomylnym się okaza-

B

zuie

zuie tému, kto wszystkie tego rodzaju Imiona przechodzi np. *matka*, po gminnému *mac*, *Dafne*, *pani*, *Tanakwil*, *Eustochium*, *Dydo*, *Ester*, *Pallas* &c.

Skąd wnosimy sobie powszechne prawdy: *pięrszą*, że na poznanie rodzaju w Imionach ludzkich, niezawodną jest cęcha *pleć* nazwaną: *drugą*, że Imiona ludzkie iakożkolwiek zakończone, *pleć* męską znaczące, są rodzaju męskiego, znaczące zaś *pleć* żeńską, są rodzaju żeńskiego: *trzecią*, że język polski w rodzajach Imion ludzkich, zgadza się z przyrodzoną *plecią* rzeczy samych, a przeto jest rozumnym, i prawdziwym przyrodzenia obrazem. Jako bowiem natura dała widoczną różnicę mężczyźnie a niewieście, z jednego niby człowieka dwa czyniąc rodzaje; tak język nasz, wierny natury malarz, używając takich *farb*, po którychby tę *pleć* czyli rodzaj łatwo rozeznać można. W czém dwójsto sobie postępuje: raz, dając osobne wcale nazwisko mężczyźnie a osobne niewieście np. *oyciec matka*, *brat siostra*, *syn córka*, &c: drugi raz, jednoż nazwisko inaczej urabiając na znaczenie mężczyzny, a inaczej na znaczenie niewiasty np. *rodzic rodzicielka*, *wdowiec wdowa*, *wenuk wnuczka*, albo po dawnému *węgk węgczka*.

Sliczną ta mowy polskię z naturą rzeczy zgoda, zawszeż się zachowuje? Trudność ta, gruntownie roztrząśnioną, odkryje nam wielkie światło, na gruntowne rodza-

iów

iów naszych poznanie. Nie táymy nic przed sobą, cokolwiek doskonałego lub niedoskonałego mamy w oyczystym języku; żebyśmy się zakochali w doskonałości, niedoskonałości zaś zwolna poprawiali.

Gdyby Polak o tém tylko i tak myślał, co i iak w samęy znajduje się naturze; mowa polska zupełnieby się do natury rzeczy stosowała. Ale mając Polak, tak iak i wszystkie insze narody, wolność i w myśleniu o czém chce, i w sposobie myślenia, iako chce; toć i mowa polska, iako wierna i bliższa ieszcze myśli mówiącego, niżeli natury rzeczy; o której się myśli, tłumaczka, musi do téyże wolności myślenia stosować się. Przeto, gdyby polski myślenia sposób musiał się zawsze zgadzać z przyrodzonymi rzeczami, o których myślimy; nastąpiłby stąd musiało, żeby, w którychkolwiek rzeczach jest *pleć*, też *pleć* wydawać się musiała w nazwiskach tychże rzeczy, to jest w rodzaju rzeczowników. Lecz ponieważ nasz myślenia sposób odrywać może *pleć* od rzeczy: toć gdy kto myśli o rzeczy iakię, bez względu na ię *pleć* przyrzoną, i chce myśl taką wydać w mowie; powinién na to mieć, albo osobne rzeczy nazwisko, albo osobne iednegoż nazwiska urobienie. I w tém język nasz dziwnie jest szczęśliwy, bo z wewnętrzzną myślą bardzo zgodny. Jakoż np. chcąc wyrazić potomstwo męskie, mówim *syn*: chcąc wyrazić potomstwo żeńskie, mó-

B 2

wimy

wimy córka: na wyrażenie zaś tego potomstwa bez żadnego względu na płeć, mówimy *dziecię, dziecina, dziecko, dzieciątko*. Takie Imiona nie wyrażające względu na płeć, poznają się, co do rodzaju, przez cechę zakończenia swego. I tak zakończone na *a*, będą rodzaju żeńskiego np. *dziecina*: zakończone na *e, o*, będą rodzaju męskiego np. *dziecię, dzieciątko* &c. Gdyby zaś kto do takiego zakończenia chciał przywiązać i przez nie wyrazić wzgląd na płeć; nie tłumaczyłby się jasno i musiałby przymiotnik zgadzać, nie tak z rzeczownikiem słownym, iako z wewnętrznym myśli swojej na płeć względem, czyli z domyslnym jakim wyrazem płeć tę przywiązaną do siebie mającym. Tak gdyby kto mówił, *przyjąłem służę*: rozumielibyśmy go wszyscy, że przyjął osobę iakąś do usług swoich, bez wyrażenia względu, czy to jest mężczyzna, czy niewiasta. Gdyby przez *sługę* chciał wyrazić mężczyznę, ciemnoby się w ten sposób tłumaczył, i powiniénby albo innego użyć wyrazu np. *służący, służalec, służebnik, dworzanin*, albo użyć przymiotnika z takim zakończeniem, któreby tę płeć wyrażało, zgadzając się w rodzaju z domyslnym rzeczownikiem *mąż*, lub *niewiasta* np. *przyjąłem wiernego służę*, domyślając się *męża*, albo *wierną służę*, domyślając się *niewiastę*. Wnosimy sobie stąd, że takowe Imiona ludzkie, położone z przymiotnikiem innego rodzaju, niżeli ich zakoń-

czenie

czenie wyciągało; mają za cechę rodzaju swego *Domyslnią*, to jest mają rodzaj nie swój własny, ale domyslnego rzeczownika swego. Wniosek ten oczywisty i prawdziwy, bo ze sposobu myślenia ludzkiego wypływający, uwolni nas, tak w polszczyźnie iako i w łacinie, od owych niezrozumiałych bałamuctw *de genere dubio, communi, omni, promiscuo, epiceno*: powiemy o tem pod rodzajami łacińskimi. Tu powtórzywszy sobie regułę, że Imiona ludzkie, jeżeli znaczą płeć, mają rodzaj płci swojej męskiej lub żeńskiej: jeżeli płci nie wyrażają, mają rodzaj zakończenia swego: a jeżeli przymiotnik nie zgadza się z rodzajem ich zakończenia, nie mają żadnego swego rodzaju, ale idą za rodzajem domyslnego swego rzeczownika; w nowym jeszcze przykładzie obaczmy tę prawdę.

Imię to *Xiążę*, którego używamy za Imię *Xiądz* ustąpione Stanowi Duchownemu: (b) to mówię imię *Xiążę* od dawnych Polaków używane pospolicie bywało w rodzaju męskim np. *Xiążę Ruskie, Pruskie, zbito Xiążę Moskiewskie* &c. Znajduie się iednak użyte i w rodzaju męskim np. *pogodził*

B 3

się

(b) Jeszcze Zygmunt August pisał się *Xiądzem* nie *Xiążęciem*, iako czytamy na czele Konstytucyi Seymu Piotrkowskiego R. 1550. przedrukowanych w Krakowie u Andrzeja Piotrkowczyka R. 1637.

się *Xiążę Ruski z żoną swoją*. Dzisiaj tego imienia używamy pospolicie w rodzaju męzkim np. *Xiążę Ruski, Pruski* &c. Wszakże u prostactwa (gdzie nąwzięcý starożytności wydaie się) słyszymy to imię w rodzaju nliakim np. *nasz Xiążę przyjechało*. Obadwa té mówienia sposoby są dobre, ale pod różnemi względami. Gdy nie chcemy wyrazić względu na płeć osoby xiążęcý, mówimy w rodzaju nliakim np. *wielki Xiążę*, według powszechného rodzaju Imion na s zakończonych. Gdy chcemy wyrazić płeć męzką osoby xiążęcý, mówimy w rodzaju męzkim np. *wielki Xiążę*, przez Domyślnią wyrazu *mąż*. Gdy starzy Polacy chcieli byli w tém imieniu *Xiążę*, wyrazić względ na płeć męzką, toiest w tén czas gdy im trzeba było mówić razém o *Xiążęciu mężu* i o *Xiężnéný żonie*; nie mogli imienia tego *Xiążę* użyć w rodzaju nliakim: boby mowa ich, iako z myślą niezgodną, nie była zrozumiałą w sobie, musieli więc w takowéy okoliczności mówić np. *pogodził się Xiążę Ruski z żoną swoją, ruszył Xiążę do obozu, a Xiężna w domu została*. Toż rozumieć o tylu inszych Imionach ráz w tym, drugi ráz w owym rodzaju używanych, iakoto *Waszeć, Waszmość, Rada* zamiast *Ráyca, Xiężd, braciá, Szlachta* &c. które mają rodzáy iuż zakończenia swégo, iuż domyslného wyrazu płeć znaczącého.

Jeszcze

Jeszcze tu jedna zostaię się trudność, względém Imion ludzkich męzkiego rodzaju, że w liczbie mnogiéy przechodzą czasem do rodzaju żeńskiego, co po zakończeniu przymiotnika niezawodnie się poznaie np. *sprawiedliwé Króle, męzné Hetmany, dzikie Tatarry*, zamiast *sprawiedliwi Królowie, mężni Hetmani, dzicy Tatarowie*. Ale tę trudność odłożmy do następującego paragrafu, gdzie o podobný Imion zwierzęcych trudności będzie mowa.

§. IV. Rodzaje Imion zwierzęcych.

Poznáwszy rodzaje Imion ludzkich, przystąpmy do zwierzęcych: które że wráz z ludzkiémi iedną *żywołności* mają barwę; kto wie czy rodzaje ich nie po iednéyże z ludzkiémi césze poznawać przyydzie.

Imiona zwierzęcé, tak iak i zwierzęta samé, dzielą się na domowé i dzikie: a iak té, tak tamté na swoyskie i cudzoziémskie. Podział tén dla tego tu kładziemy; że do odkrycia różnych prawd, dá nám pochóp. Jeszcze z uwážania płci zwierząt, nowy nám wypadá podział, na Imiona mogące wyrazić płeć różną, i niémogące. Obácźmy na to trzy szeregi, abecadłowým porządkiem ułożóné.

Piér-

Pierwszy szereg Imion, któremi można płeć wyrazić, rodzaju

żeńkiego :	żeńskiego :	niakięgo :
Baran,	owca,	iagnię.
Ciołek,	iałowica,	cielątko.
Gąsiór,	gęś,	gąsię.
Gołąb,	gołębica,	gołębiątko.
Jeleń,	łani.	
Kaczór,	kaczka,	kaczę.
Kozieł,	koza,	kozlę.
Koń,	klacz,	zrzębie.
Kot,	kotka,	kocię.
Kur,	kura,	kurczę.
Lew,	lwica,	lwiątko.
Lis,	liszka,	lisiątko.
Muś,	mulica.	
Niedźwiedź,	niedźwiedzica.	
Osieł,	oślica,	oślątko.
Orzeł,	orlica,	orlątko.
Pies,	suka,	szczenię.
Wąż,	żmija.	
Wieprz,	świnia,	prosię.
Wilk,	wilczyca,	wilczę.
Wół,	krowa,	cielę &c.

Drugi szereg Imion, któremi nie można płeć wyrazić, wszystkie są rodzaju męskiego: *bąk, bekas, bobak, borsuk, bocian, drop, drozd, dudek, czyż, dzięcioł, fenix, gacek, gil, głuszc, grzywacz, iarszabek, iastrzab, iesiotr, iész, karaś, karp, komór, konik, kos, królik, krét, krogulec, kruk, kwiczoł, lin, łabędź, łos*

łoś, motyl, okoń, rak, ryś, śadacz, sówik, struś, sokoł, tygrys, trznadel, węgorz, wróbel, zając, żubr, żoraw &c.

Trzeci Imion szereg, któremi nie można płeć wyrazić, wszystkie są rodzaju żeńskiego: *czapla, czadka, dzięrlątka, gąsienica, iaskotka, krowka, kukutka, kuna, łasica, małpa, makolągwa, mrówka, mucha, mysz, osa, papuga, popielica, pszczoła, sikora, sinogarlica, sowa, sówka, sroka, wiewiórka, wydra, zięba, żaba &c.*

Kto ma zupełną znajomość przyrodzonej zwierząt Historii, i przegląda ciekawie wszystkie polskie zwierząt Imiona; kilka grammatycznych a dziwnie potrzebnych uczynić może postrzeżeń czyli *obserwacyi*. Naprzód, że nie mamy nazwisk wszystkich zwierząt: powtóre, że wiele nazwisk, które mamy, są cudzoziemskie: *potrzebie*, że w nazwiskach domowych zwierząt, mamy prawie wszędzie troiste wyrazy, ieden na znaczenie płeć męską czyli samca, drugi na znaczenie płeć żeńską czyli samicy, trzeci na nieznaczenie żadnej płeć: w Imionach zaś zwierząt dzikich, prawie wszędzie ieden tylko mamy wyróz. Z tych postrzeżeń pożyteczne wyciągnąć się wnioski.

Że nie mamy nazwisk wszystkich zwierząt, przyczyna tego jest, iż Przodkowie nasi czego nie znali, tego nazywać nie mogli: bo nadanie imienia, jest skutkiem poprzedzającego znajomości. Gdy cudzoziemiec który, spro-

sprowadził do nas iakięgo zwierza po swo-
iemu nazwanęgo, albo gdy który Literát pi-
sał po polsku o cudzoziemskich zwierzętach;
a nie chcąc sobie zadadź pracy w nazwaniu go
od iakięj własności, wolął Imię cudzoziem-
skie przerobić na króy polski przez samo
wyrazu zakończenie np *leo* na *lew*, *leopardus* na *lampart*, albo też całe iak było zo-
stawić np. *tygrys*, *biena*: dostało się nám
w tén sposób kilka Imion cudzoziemskich,
które, że iuż są dobrze utarté, zatrzymać
możemy.

Że Imiona zwierząt domowych, náydo-
kładniejsze mamy na wyrażenie iuż męz-
kięj, iuż żeńskięj płci, toiest samców i sa-
mic, i na niewyrażenie żadnéj płci; do-
myslić się można prawdziwéj tego przyczy-
ny, że to pochodziło z dokładniejszój o
nich wiadomości. Wiadomość ta u ludzi nie
tak naukami, iako gospodarstwem bawiących
się, urodziła się nie iuż z ciekawości, ale
z potrzeby saméj. Za cóż ludzióm iedén
dom składającym nadawano takie imiona,
któreby były płć każdego oznaczały? tylko
że porządek robót i zabaw życia gospodar-
skiego, wkłádający na każdą płć inné powin-
ności, według przyrodzonych sił, wyciągał
tego. Toć i zwierzętóm iak niższéj niby
czeladce, ale do uszczęśliwienia domowégo
prawie równie potrzebny, a nie równie we-
dląd różnéj płci zdalny, trzeba było takie
nadawać Imiona, któreby i gatunek ich i

płć

płć wyrażały. Naród iuż w lasy obfitują-
cy, a często walczący z sąsiadami, bawić
się niekiedy musiał polowaniem: któreto
zabawie winniśmy Imiona dzikich zwierząt,
niektórych po płci nawet nazwanych np.
wilk wilczyca, *lis liszka*, *niedźwiedź nie-
dźwiedzica*.

W ręście Imion zwierząt dzikich, któ-
rych znajomość gospodarnému i bitnému na-
rodowi nie zdawała się potrzebną, iedén tyl-
ko i z iednym tylko zakończeniem mamy wy-
raz, iakośmy w drugim i trzecim szeregu
widzieli. Pomnożenia w téj mierze i wydo-
skonalenia ięzyka spodziewać się trzeba było
od Literatów polskich, Historyą zwierząt opi-
sujących. Ale ci w matéj bardzo liczbie i
ledwie w gospodarskich xiążkach dotykający
zwierząt Historyi, czy dla uniknięcia pracy
w wynależeniu nowych nazwisk, czy dla
uniknięcia nieostrożnych ięzyków na wszelką,
choć náypożyteczniejszą nowość miotających
się; woleli iść za pospolitym zwyczajem,
niżeli się pracą swoją przysłużyć narodowi.
Woleli mówić przez przykrą iednostayność
zaiąc samiec, *zaiąc samica*, niżeli podług ana-
logii czyli podobności inszych Imion mó-
wić, *zaiączyca*, iak mówimy *wilk wilczyca*.
Niektórzy śmielsi, ale na zwyczaj ięzyka oy-
czystégo nie dający baczności, kładli Imiona
męzkie z przymiotnikiem żeńskim np. *okru-
tną tygrys*, *zaiadła lampart*, zgądzaiąc przy-
miotnik z domysłnym wyrazem *samica*. Ale

w ięzy-

w języku naszym domyślnia taká, ledwie kiedy w Imionach ludzkich má miejsce, nigdy w zwierzęcych. Nie można mówić *lekłwá zaiąc, szczebietlinoy papuga*, bo w żadném podobném Imieniu nie domyślamy się *famiec* lub *famica*, ale zawsze wyraźnie, choć z nudną mowy przewłoką, zwykliśmy używać tych samych wyrazów płeć różną znaczących. Wieć ten nasz, wszystkie potrzebniejsze nauki w cały naród, przez dąwanie ich w oyczystym języku, wszczepiać poczynający, zapobieży niedostatkowi zwierzęcego Słownika i wszystkim zwierzętom, na wzór domowych, dostateczne nadá Imiona, a tém samém grammatyczne ich rodzaie do iednostayności przyprowadzi. Bo ieżeli w naturze zwierząt iest płeć dwoistá, ieżeli w sposobie myślenia naszego bywá wzgląd na płeć; toć i w Imionach, wyrażenie względu tego iest istotnie potrzebne. Nie táymy tu przed sobą niedokładności w téj mierze języka naszego, ale go raczey poprawiámy. Nie szukámy na to próżnéj wymówki z cudzoziemskich języków dawnych i terażniejszych, które podobné podlégaia niedokładności. Gdzie idzie o potrzebną doskonałość mowy, tam nie na szczególné cudzé języki, ale na powszechną mowę, żeby iak náydokładniéj myśl malowała, mądrému patrzeć należy.

Przypominając tu sobie Imiona ludzkie, a porównyując z niemi, co do rodzaju, Imio-

Imiona zwierzęce, postrzedz nie trudno możemy, że wszystkie będąc żywotnemi, dwie spólne sobie mają céchy rodzajowé, *pleć* i *zakończenie*. Jakoż Imiona zwierzęce, wzorem ludzkich idąc, które znaczą płeć samczą, są rodzaju męzkiego: które znaczą płeć samieczą, są rodzaju żeńskiego: które iuż żadnéj nie znaczą płci, są rodzaju według zakończenia swégo.

Dwie atoli między ludzkiemi a zwierzęcemi Imionami zachodzą różnice: *piérwsza*, że ludzkie, będąc przez zakończenie swoje iednego rodzaju, mogą przez *Domyślniá* stać się innégo rodzaju, a zwierzęce nie mogą: *druga*, że w liczbie mnogiéj, Imiona ludzkie rodzaju męzkiego, zachowuią pospolicie swój rodzaj np, *dzielny żołnierz*, *dzielni żołnierze*: zwierzęce zaś przechodzą pospolicie do żeńskiego rodzaju np, *dzielny koń*, *dzielne konie*. Przeyście tych Imion z rodzaju do rodzaju iasnie i niezawodnie pokazuię się przez żeńskie przymiotnika zakończenie *dzielni*, *dzielne*: tudzież przez różne zakończenia Słowa w czasie przeszłym np. *żołnierze byli*, *konie były*, tak iak *niewiasty były*. Mówimy, *pospolicie*; bo czasem Imiona ludzkie na wzór zwierzęcych przechodzą w liczbie mnogiéj do rodzaju żeńskiego np. *sprawiedliwe króle*, a Imiona zwierzęce, wzorem ludzkich, zachowuią dawny swój rodzaj np, *leśni ptáskowie*, zamiast *leśne ptáski*. Imiona iuż tak ludzkie iak

zwie-

zwierzęce rodzaju nijakiego, przechodzą powszechnie w liczbie mnogiej, wzorem Imion nieżywotnych, do rodzaju żeńskiego np. *mlóde pánigta, tłusté kurczęta*, tak iak *urodzayné pola*. Nad témi w języku naszym postrzeżeniami, ciekawość i pożytek zabawić się nám kaže. Zwyczaj tén w języku naszym osobliwy, iako wszystkim jest znaiomy, tak przyczyna jego jest ukryta. Szukámy iey przecię w céchach rodzajowych.

Jakoż jeżeli Imiona ludzkie i zwierzęce, gdy znaczą płeć męską, są w liczbie pojedynczy rodzaju męskiego; toć gdy w liczbie mnogiej są tegoż rodzaju, rodzaj tén nie może być z innéj przyczyny, tylko ze znaczenia płci iednéjże. Jeżeli wza-
iémnie Imiona ludzkie i zwierzęce, gdy w liczbie pojedynczy nie znaczą żadnéj płci, są rodzaju zakończenia swégo; toć téż Imiona, gdy w liczbie mnogiej są rodzaju żeńskiego, muszą tén rodzaj brać ze swoiégo zakończenia. Jakoż prawie zawsze (wyjąwszy Imiona skrócone np. *żołnierze*, zamiast *żołnierzowie*) inné jest zakończenie na rodzaj męski a inné na rodzaj żeński, np. na rodzaj męski: *Królowie, Sędziowie, ptaszekowie, ptácy, wilcy, psi* &c. na rodzaj żeński: *Króle, Sędzie, ptáski, ptaki, wilki, psy* &c. Że już zakończenie na *a* w liczbie pojedynczy jest cechą rodzaju żeńskiego, (chyba że przez *Domyslnię* płeć męską wydaie się np. *dozorca, Monarcha* &c.) toć wido-

czną

czną przyczyna, zaco Imiona tak żywotné iak nieżywotné, które były w liczbie pojedynczy rodzaju nijakiego, przechodzą w liczbie mnogiej do rodzaju żeńskiego, toiest że się kończą na *a* np. *pánig, kurczę, imię: pánigta, kurczęta, imiona*. Jeżeli Imiona ludzkie zakończone na *a*, są czasem w liczbie mnogiej rodzaju męskiego np. *Xiążęta Ruskie* lub *Xiążęta Ruscy*; przyczyną tego iest *Domyslnia* wyrazu iakiego, płeć męską znaczącego np. *mężowie, mężczyźni* &c.

Uważając nakoniec Imiona ludzi z Imionami zwierząt w iednym przykładzie złączone, a postrzegając że w liczbie mnogiej kładą się w iednymże rodzaju; dochodzimy nowéj rodzajów céchy zgodą nazwanéj. Dla poznania której, zabawmy się obszérniejszym iednego przykładu rozbiorem.

Głos, który szczekaniem zowiemy, właściwy iest náywierniejszym ze wszystkich zwierząt stróżóm naszym *psami* zwanym. Głos tén dla naszego i rzeczy naszych bezpieczeństwa arcy zbawienny, obcym tylko albo złe myślącym przykry, przenosimy przez dalekie bardzo podobieństwo do złośliwych ludzi, którzy na nás kłamliwé rzucają potwarzy, i mówimy: *szczekali na mnie nieprzyiaciele moi*. Albo téż, czyniąc wyraźné porównanie ze psami, których przymiot przenosimy do nieprzyaciół; mówimy: *szczekali na mnie nieprzyiaciele moi, niby psi żararci*. W téj całej myśli *szczekali na mnie*

nie-

nieprzyjaciele moi, niby psi zażarci; náyprzedszy jest wyráz *nieprzyjaciele*, do którego istotnie ściągaia się té wyrazy, *moi, szczekali*: przypadkownie zaś, do tegoż wyrazu *nieprzyjaciele*, równie należą i té wyrazy, *zażarci, psi*: ponieważ porównanie to, żywszy i zgodniejszy obraz *nieprzyjaciół* moich czyniacé, użyté jest dla tegoż wyrazu, *nieprzyjaciele*: powinny więc i té przypadkowe wyrazy, iako poboczne niby osoby, stósować się, jeżeli można, do náyprzedszszey w całym obrazie osoby, *nieprzyjaciół*. Ci, którzy znaia, coto jest podległość wyrazów wszystkich ku iednému, i w iaki to wymiar czynić się má; uczuia łatwo, ile obrazowi tému, na którym *nieprzyjaciele oszczercy* w iednym ze psami rzedzie maluia się, ubyloby zgody; gdyby Imię to zwierzęcé, *pies*, nie dało się nachylić wráz z przymiotnikiem swoim *zażarty*, do rodzaju Imienia tego, *nieprzyjaciół*: to jest gdyby się musiało mówić, *szczekali na mnie nieprzyjaciele moi, niby psy zażarte*. I wzaięmnie, gdybym ténże sám obraz myśli, inaczej obrócił, i osoby do niego wchodzące takim ułożył porządkiem, żeby *pies*, którego własność stósuaie się do *nieprzyjaciół*, piérwsze miał mieyscé; z mnieyszą zgodą malowałbym mówiac: *niby zażarte psy, szczekali na mnie nieprzyjaciele moi*: albo tak: *niby zażarci psi, szczekali na mnie nieprzyjaciół moi*: iako gdy mówię: *niby zażarci psi, szczekali na mnie nie-*

przyjaciele moi; albo tak: *niby zażarte psy, szczekali na mnie nieprzyjaciół moi*.

§. V. Rodzaje na Imiona duchów, i gry.

I. Imiona duchów.

Z poznania Religii, weszły do ięzyka naszego Imiona rzeczy duchownych: któreto rzeczy, że przez się pod zmysły podpaść nie mogły; wzięły od Poetów i Malarzów postać ludzką lub zwierzęcą. Na tym więc fundamencie, do szeregu Imion żywotnych przyłączone bydz mogą. Nadto, ponieważ Poeci i Malarze, dając rzeczom duchownym postać żywotną, dają im téż płć męską lub żeńską; toć rodzaje takich Imion, przez cęchę płci, poznawane bydz mają. A jeżeliby w którym Imieniu, wyraźny płci nie było; tam zakończenie samo będzie cęchą rodzaju. Tak *duch* od *tebu* czyli *dechu*, tak *Anioł* z greckiego *posłaniec*, tak *dyabeł* z greckiego *oszczerca*, *szatan* z hebrayskiego *przeciwnik*; będą, przez zakończenie, rodzaju męskiego. Tak *dusza, Bogini*, będą przez zakończenie rodzaju żeńskiego. Tak szczególné Imiona Aniołów i Bogów pogańskich, będą przez znaczenie płci męskiej, rodzaju męskiego np. *Gabryel, Merkuryusz* &c. Tak Imiona szczególné Bogiń pogańskich, przez znaczenie płci żeńskiej, będą rodzaju żeńskiego np. *Wesła, Dyana*.

II. Imiona gry.

Zabawa w pożyciu, przyczyniła językowi naszemu Imion gry, iakié są: *naprzód*, nazwiska gry saméy np. *Faraon, Wisk, Lombr, Maryasz, Trytrak* &c: *powtóre*, narzędzia do gry wchodzące np. *Król, tuz, panfil, walet, pies, koń, pop* &c. Té i tym podobné Imiona gry, ieżeli albo znaczą takie rzeczy, którym daie się postać żywotną, iakié są w kartach *tuz, król, dama* &c: w szachach *koń, pop* &c: albo przynajmniej są przeniesione od rzeczy żywotnych do gry np. *Faraon, Kupiec*; takie Imiona według płci, choć tylko mniemané, są męzkiego lub żeńskiego rodzaju. Jeżeli zaś rzeczy przez nie znaczone, nie mają żywotnéj postaci np. *warcab, sak, kregiel, as, tryszak, maryasz*, ani nie są przeniesione do gry od rzeczy żywotnych np. *trytrak, kolumna* &c; takie Imiona, przez imainacyą nawet, nie mogą się liczyć między żywotnémi: rodzaje więc ich, przez samo zakończenie, poznawać się powinny.

Uwagi nad rodzajami Imion duchów i gry, przydatné nam będą do przypądkowania, czyli *deklinacyi* polskiej.

§. VI. Rodzaje Imion nieżywotnych.

Wiadomo, że się té Imiona nieżywotnémi zowią, które znaczą rzeczy nieżyjące ani w naturze saméy, ani w imainacyi naszej. Do rodzaju tych Imion, należać bę-

da

dą i żywotné, kiedy żadnéj płci nie wyrażają. Na poznanie rodzaju Imion takich, mieć będziemy najpospolitszą cęchę, *Zakończenie* onychże: w niektórych jednak, *Domyślnia*, lub *Przypądkowanie*, albo *Cudzoziemczyzna*, za cęchę nam służyć będą. Idźmy porządkiem ostatnich naprzód samogłosk, a potem spółgłosek.

Zakończone na á, lub a:

Wszystkie są rodzaju żeńskiego np. *rała, szabla*.

Z okoliczności głoski czyli *liter* *a*, którą w szeregu Imion zakończonych na *a* przypada; zbierzmy tu naukę o rodzajach wszystkich głosek, tudzież iakichkolwiek wyrazów, za imię wziętych. Powiadano nam w przeszłych Grammatykach, że takowe Imiona są rodzaju męskiego, z téj przyczyny, że są nieodmienné. Powieść była prawdziwą, ale fałszywą przyczyna. Jest wiele Imion, dla ułomności swojej, nieodmiennych, np. *wet, szérz* &c: a przecię nie są rodzaju męskiego. Mówimy bowiem *oddany wet za wet*, domyślając się *róż*: mówimy, *nie na samę szérz patrzeć należy*, domyślając się *rozległość*. Obaczmy w łacinie nazwiska głosek greckich używane w rodzaju żeńskim, dla domyslnego wyrazu *litera*. Toć cęchą rodzaju takowych Imion, nie jest nieodmienność, ale *Domyślnia*. Imiona tedy głosek, i wszystkie wyrazy za imię czyli nazwisko

Cz

wzię-

wzięte, są u nas rodzaju męskiego, przez domyślanie się wyrazu, tegoż rodzaju, iako to imię, nazwisko, słowo &c. Wróćmy się do zakończenia Imion.

Zakończone na é, ę, o :

Wszystkie są rodzaju męskiego np. *świe-
cé, dziecię, słowo.*

Zakończone na e :

Mnogię liczby tylko (*pluralia*) tak się kończą, i są rodzaju żeńskiego np. *nożyce, skrzypce.*

Zakończone na i :

Wszystkie są rodzaju żeńskiego np. *śmie-
ci, drzwi.*

Zakończone na y :

Mnogię liczby tylko, są rodzaju żeńskiego np. *imienniny, przenośny.* Pojedynczą liczbę (*singularia*,) iedne są rodzaju męskiego np. *króty, zwycięży;* drugie rodzaju żeńskiego np. *kuczbą, kolę.* Reguła taká, żeby nie była obojętná i wątpliwá, trzeba nám tu dwie nad językiem naszym uczynić uwagi: *pięrszą*, względem *Wyrzutni*, czyli skrócenia rzeczowników naszych; *drugą*, względem przypádkowania onychże. Uwagi té służyć nám będą do wszystkich zakończeń: przeto też przykłady i na inné zakończenia przytáczać tu będziemy. Potrzeba prędki-

go

go tłumaczenia myśli swoich, jest przyrodzoną we wszystkich językach przyczyną, wyrzucania z wyrazów, niektórych głosek, mianowicie przy końcu. Do piérwszý uwagi zbierzmy Imiona, które ieszcze w dzisiejszým mowie, albo przynajmnię w dawnych księgach, już całé, już skrócone postrzegamy :

Babuś,	babusia.
Biél,	biela.
Brzoskiew,	brzoskwinia.
Butel,	butla.
Córus,	córusia.
Dán,	danina.
Dárn,	dárnina.
Gałgż,	gałgża.
Gárdziel,	gárdziela.
Gospodyni,	gospodynia, <i>lub</i> gospodza.
Jabłoń,	jabłonka.
Kárm,	kármia.
Káźń,	kaźnia.
Klącz,	klacza.
Kolę,	koleia.
Kotew,	kotwa, <i>lub</i> kotwica.
Kuczbáy,	kuczaia.
Mac,	maciórka.
Maryś,	Marysia.
Matus,	matusia.
Padew,	Padwa.
Stráž,	stráža.

Wysep,
Zób,

wyspa.
żobia.

Widzimy, że *Wyrzutnia* nasza nieodmiennia rodzaju w rzeczownikach, ponieważ wszystkie tu przytoczone, są rodzaju żeńskiego kończąc się na *a*, iak są rodzaju żeńskiego, kończąc się przez *Wyrzutnią*, na rozmaite głoski. Ale ponieważ to postrzeżenie byłoby i trudniejsze i nie powszechne, gdyż np. *wysep*, raz znajdujemy w rodzaju męzkim, drugi raz w rodzaju żeńskim; łatwiejszą więc a powszechną w téj mierze cęcha, jest *Przypádkowanie* Imion nieżywotnych, w przypadku drugim, liczby pojedynczej. Po przebieżeniu wszystkich Imion, to się czyni powszechne i niezawodne postrzeżenie: że te które są rodzaju męskiego, kończą się w tym przypadku na *a* lub *u* np. *koc koca*, *chmiel chmielu*, *zwyczaj zwyczaj* &c: które też zakończenie na *a* lub *u*, nazwiemy mężkiem. Té zaś które są rodzaju żeńskiego, mają tenże przypadek na *i* lub *y*, lub *e* po dawnému, np. *noc nocy*, lub *noce*, *pościel pościeli*, lub *pościele*, *kuczbay*, *kuczbai* &c: które też zakończenie na *i* lub *y*, lub *e*, nazwiemy żeńskim. Toć na odwrot tę powszechną regułę zrobić możemy: *Imiona nieżywotne mające w drugim przypadku, liczby pojedynczej, zakończenie męskie; są rodzaju męskiego, a mające zakończenie żeńskie, są rodzaju żeńskiego.* Skąd nawiasem obączmy,

ZACO

zaco w dawnych księgach niektóre Imiona, iakoto *wysep*, *biel*, *cién* &c, używane są w podwójnym rodzaju, męzkim i żeńskim? bo téż drugi przypadek miały z zakończeniem iuż mężkiem, iuż żeńskim, np. *bielu* lub *bieli*, *ciénu* lub *ciéni*, *wyspu* lub *wyspy*. Rodzay takowych Imion zwiemy raczay *podwójnym*, niż po starogrammatycznému *wątpliwym*. Bo podwójnym w samy rzeczy będąc, jest pewny a nie wątpliwy: gdyż tę pewność wyciągnąć można z drugiego przypadku. Z tém światłem pójdmy do dalszych zakończeń.

Zakończone na b, d, f, g, h, k, l, m, n, p, r,
s, t, w, x.

Wszystkie są rodzaju męskiego, bo téż w przypadku drugim mają zakończenie męskie np. *dąb*, *głód*, *tráf*, *głóg*, *strach*, *rok*, *kół*, *grom*, *dzwon*, *sklep*, *dwór*, *kłós*, *ptót*, *stów*, *storax*: *dębu*, *głodu*, *tráfu*, *głogu* &c.

Zakończone na b, c, é, l, m, n, p, s, w, z, z, z.

Które drugi przypadek mają męzki, są rodzaju męskiego np. *drób drobiu*, *koc koca*, *kieć kicia*, *łoś łosia*, *pań pawia*, *wóz wozu*, *ślédź śledzia*, *nóż noża*: które zaś w drugim przypadku mają zakończenie żeńskie, są rodzaju żeńskiego np. *zób żobi*, *noc nocy*, *nie nici*, *sól soli*, *kárm karmi*, *kieszén kieszéni*, *człap człapi*, *os osi*, *koneń konwi*, *mysz myszy*, *żerdź żerdzi*, *stráz stráży*.

Rodza-

Rodzaje w liczbie mnogiej.

Imiona nieżywotne, iakięgożkolwiek są rodzaju w liczbie pojedynczej, wszystkie w liczbie mnogiej są rodzaju żeńskiego, a to, iakośmy wyżej poznali, dla żeńskiego zakończenia swego.

§. VII. Rodzaje Zaimków polskich, i rzeczowników przyswojonych.

Mało co tu mamy powiedzieć o Zaimkach polskich, i o rzeczownikach przyswojonych: bo w wyższej nauce wszystkośmy prawie zamknęli. Nie zawadzi jednak widzieć ie tu osobno, tak dla objaśnienia wyższych prawd, iako dla uczynienia niektórych nowych uwag.

I. Zaimki polskie.

Zaimki polskie, albo są przymiotne, albo rzeczowne. Zaimki przymiotne, iako wszystkie mają troiste zakończenie, zwyczajem innych przymiotników; tak są na ich wzór tego rodzaju, którego rodzaju są ich rzeczowniki, czy wyraźne, czy domyslné. SĄli té Zaimki rzeczowne, iakoto *ja*, *ty*, *się* lub *siebie*; té żadnego nie mają rodzaju, ale naksztalt przymiotników, idą za rodzajami czy wyraźnych, czy domyslnych tylko rzeczowników np. *ja nieszczęśliwy*, (domyslny się *człowiek* lub co podobnego:) *ja nieszczęśliwa*, (domyslny się *niewiasta* &c.)

Zai-

Zaimek *kto*, jest albo skrócony z tych dwóch wyrazów *który człowiek*, albo má téń wyráz domyslny *człowiek*, przeto jest zawsze rodzaju męskiego.

Zaimek *nikt*, po dawnému *nikto*, albo jest złożony z tych wyrazów *ni téń*, *ni ów człowiek*; albo má téń domyslny wyráz *człowiek*, przeto jest zawsze rodzaju męskiego.

Zaimki *co*, *nieco*, *nic* po dawnému *nico*, albo przez zakończenie powszechne na *o*, są rodzaju nikiękiego; albo przez domyslenie się wyrazu, rodzaju nikiękiego, *iestestwo*.

Zaimek *co*, gdy się kładzie za Zaimek *który*, *którą*, *które*; jest naksztalt przymiotnika nieprzypadkującego się, i kładzie się w tym rodzaju, którego jest rodzaju rzeczownik *tego*, np. *tén co pisze*, *ta co czyta*, *to co się mówi*.

Przyrostek (*encliticum*) *ś*, *ż*, *że*, *żeś*, tak w Imionach iak i w Zaimkach, nie odmienia rodzaju.

Miedzy przyrostkami liczyć trzeba té wyrazy: *to*, *cito*, które u nás albo dla saméy wybitności, albo dla wyrażenia téy okoliczności, że się co iak palcem wytyká, wrzucać się zwykły w mowę z Imionami iakięgożkolwiek rodzaju np. *ténto zdráycá*, *tátó mistrzyni*, *ówcito przydiáciel*.

II. Imiona cudzozięmskie.

Mamy w ięzyku naszym siła Imion cudzozięmskich, które się nie zgadzają z rodzajami Imion naszych, podobnéż zakoń-

czenie

czenie mających. Przeto na poznanie rodzajów w takich Imionach, mamy nową cechę, *Cudzoziemczynę*: którátó cęcha przydą się nam i do wielu innych rzeczy. Przeydźmy tu w szczególności zakończenia Imion cudzoziemskich w języku naszym używanych, żebyśmy na ich rodzaie powszechną ustanowili regułę.

Zakończoné na a :

1. Ludzkie, tak iak polskie, mają rodzaj według płci swojej np. *Numa, Seneka, Lukrecya, Wirginiid.*

2. Nieżywotné, rodzaju męzkiego *planeta* lub *planeta*, *kometa*: żeńskiego *pascha*, *manna*: także té które się tylko w liczbie mnogiej przypadkują np. *akta, pakta* &c: niakięgo *poema, komma, drama, alfa, iota*. Niektórzy jednak Pisarze używają ich w tym rodzaju, iaki podług polszczyzny wypadą z ich zakończenia np. *pokazała się kometa*, zamiast *pokázat się*.

Zakończoné na e :

1. Greckie Imiona, tak żywotné np. *Tyzbe, Eurydyce, Cyrce*; iak nieżywotné np. *Fizyce, Grammatyce, Retoryce*, są rodzaju żeńskiego. Dla przypadkowania naszego, lepsi Pisarze kończyć ie zwykli na *a* np. *Tyzba, Eurydyka* &c.

2. Imiona żydowskie ludzkie np. *Fozue, Jefte*, idą za rodzajem płci; nieżywotné zaś, idą za greckimi np. *Gelboe*.

Zakoń-

Zakończoné na m :

1. Ludzkie, idą za rodzajem płci swojej, męzkim np. *Adam, Joachim, Nachum* &c. żeńskim np. *Glycerum, Eustochium*: dobrzy Pisarze lepię té Imiona kończą dla przypadkowania, na *a* np. *Glicerya, Eustochiia*.

2. Nieżywotné, są rodzaju niakięgo np. *Antependium, Ministerium*. Imię to *Evangelium*, kończemy pospolicie na *a* z rodzajem żeńskim i piszemy według wymawiania *Ewanieliia*.

Zakończoné na n :

Żywotné, idą za rodzajem płci np. *Faeton*. Nieżywotné, są rodzaju języka swęgo np. *Panteon* niakięgo, *Kanon* męzkiego.

Zakończoné na o :

1. Żywotné, idą za rodzajem płci swojej, męzkim np. *Plato, Cycero*: żeńskim np. *Juno, Dydo, Saso* &c.

2. Imię nieżywotné *Sulmo*, rodzaju męzkiego w łacinie, dla odmiénionęgo zakończenia na *a*, *Sulmona*, iest u nás rodzaju żeńskiego.

Zakończoné na r :

1. Ludzkie, idą za rodzajem płci swojej, męzkim np. *Abner*, żeńskim np. *Ester*.

2. Nieżywotné, idą za rodzajem języka swęgo np. *Tybur, Anxur*, niakim: lubo nie-
któ-

którzy, przez wzgląd na rodzaj polskiego zakończenia, używają ich w rodzaju męzkim np. mówiąc *nektar niebieski*.

Zakończoné na s :

1. Imiona ludzkie, idą za rodzajem płci swojej, męzkim np. *Kalchas, Anchises, Daphnis, Krexus*, żeńskim np. *Pallas, Fillis*.

2. Nieżywotne, idą za rodzajami języków swoich, męzkim np. *Pafos, Delos*, niiskim np. *Chaos*.

Zakończoné na u :

Idą za rodzajem płci swojej, np. *Jechu, Jexu*.

Zakończoné na x :

Idą, sąli ludzkie, za rodzajem płci, np. *Astyanax* &c: albo za rodzajem języka swego, sąli nieżywotne, np. *Storax*.

Mając mowę, o przypadkowaniach w polszczyźnie Imion cudzoziemskich; obaczmy na fundamencie po części już przyiętego zwyczaju, odmianę tych Imion w zakończeniach cudzoziemskich. Teraz tę na rodzaje ich iasną, a prawie powszechną ustanówmy regułę:

Imiona cudzoziemskie w naszym języku używane, tego są rodzaju, którego były w swoich językach: mogą jednak nieżywotne, idź za rodzajem zakończenia polskiego.

§. VIII.

§. VIII. Uczeńie dzieci rodzajów polskich.

Żebyśmy się przekonać mogli w tém zagadnieniu: iakim sposobem, zbiorowymli, czy rozbirowym uczyć mamy dzieci, tak rodzajów, iako innych części Grammatyki? uważać wprzód dobrze mamy, nie tylko sposób sam, ale też wiek uczniów naszych, i czas na naukę im wyznaczony. Z jednéj strony, przeswiadczeni już iesteśmy, że rozbirowy uczenia sposób, iakożkolwiek długi i pracowity, iedyny jest na gruntowné i prawdziwé rzeczy poznanie: a przeciwnie sposób zbiorowy iakożkolwiek krótki i łatwy, jest źródłem tylu szkodliwych błędów. Z drugiéj strony wiek dziecinny, mało jeszcze języka oyczystego umiejący, a prędko w uwadze swojej mordujący się, w czasie zwłaszcza krótkim grammatycznę naukę wymierzonym, nie może przebiegać wszystkich szczególnych Imion, żeby z nich powszechné wyciągał reguły. Cóż tu za szrodek nam, nauce i uczniom naszym przyzwoity przedsięwziąć mamy? Nie wynidą nauki z tylu i bałamuctw i błędów, póki nauczyciele ich, wyciągać będą zdania powszechné z powieści choćby nąypowaźniejszych ludzi, a nie ze szczególnych i przyrodzonych rzeczy. Toć my, którzyśmy przeszli wszystkie Imiona polskie, a z pilnego ich roztrząsania powszechné reguły wyciągnęli,

gnęli, możemy być wolni od bojaźni, żebyśmy uczniów naszych w błąd iaki nie wprowadzili. Nie wynidzie naród nasz z zakorzenionych przesądów, póki od dziecinnych zaraz lat, nie wciągnie się w nałóg poznawania rzeczy lub sądzenia o nich, przez wchodzenie w te szczególności; które same, prawdę lub fałsz powszechnego zdania uczynić lub pokazać zdołają. Toć na tę jedyną do prawdy drogę uczniów naszych prowadzić należy. Żeby już zachować miarę ich pojętności i szkolnego czasu; tak sobie postępować mamy:

1. Jeden lub dwa krótsze szeregi wybrać i całe z dziećmi przebiegać; z dłuższych zaś szeregów wybrać po jednym lub dwóch wyrazach, na każde znaczenie i zakończenie. Tym sposobem skróci się szereg Imion polskich, a przecię wnidzie się z dziećmi na drogę rozbiorową, którą do powszechnych reguł prowadzi.

2. Doprowadziwszy dzieci do powszechny iakię reguły, przez pokazanie im iednostaynéy céchy w kilkunastu wyrazach szczególnych; wrócić się z niemi z góry na dół, toiest powszechną regułę podać na ich rozsadek, każąc im wyszukiwać w pamięci, a słabszym dodając coraz nowych wyrazów, mających iednęż céchę w powszechny regule wzmiąnkowaną. Tym sposobem wszystkiego na rozum uczyć się będą.

3. Samé nazwiska już dziecióm z piérwszý Klasy zñaiomé, Imion *żywotnych*, toiest *ludzkich i zwierzęcych*, nazwiska *przymiotników i rzeczowników*, nazwiska *znaczenia pći męzkiéy i żeńskiéy* czyli *niewieściéy*, a *zakończenia*; staną się dziecióm w poznaniu rodzajów przedziałém i porządkiem iasnym w dochodzeniu rodzajów polskich. Isdź potrzeba od zñaioméy rzeczy do niezñaioméy, od przykładów do reguły, od reguły do iéy fundamentu, toiest narodowégó zwyczaju, ludzkiego myślenia sposobu, a nakoniec do natury rzeczy samych przez Imiona znaczoney.

4. W przykładach, położyliśmy wszystkie prawie wiadome już dziecióm Imiona, żeby wyluszczeniem nowych a trudniejszych wyrazów, w przedsięwziętę nauce uczniów nie zatrudniać. Tak, przy gruntowności sposobu uczenia dzieci; mieć trzeba wzgląd, na ich wiek słaby.

P R Z Y P I S Y

DO ROZDZIAŁU II.

O rodzajach Imion łacińskich.

§. I. *Przystósowanie ogólne nauki o rodzajach polskich, do rodzajów łacińskich.*

Światło, któreśmy odkryli w oyczystych Imionach, ponieważ jest wyciągnięte nie tylko z narodowego zwyczaju, ale też z natury myślenia ludzkiego, i z natury rzeczy samych; oświecić nas niepochybnie może, w poznaniu prawdziwych cech rodzajowania łacińskiego. Zwyczaj szczególny łacińskiemu narodowi, nie największą uczyni różnicę, między ich a naszymi Imionami.

Imiona łacińskie, tak iako i nasze, dzielą się na *przymiotne* i *rzeczowne*. Imiona także rzeczowne, podzielaią się na Imiona *ludzkie*, *zwierzęce*, czyli iednym słowem *żywotne*, i na Imiona *nieżywotne*. We wszystkich tych Imionach trzy, nie mniej ani więcej; jest rodzajów: męzki, żeński i niaiki. Cech na poznanie rodzajów łacińskich, jest tylé, ilé było w polszczyźnie.

§. II.

§. II. *Rodzaje przymiotników łacińskich, tudzież wyrazów nieodmiennych.*

Przykłady przymiotników, rodzaju

<i>męzkiego:</i>	<i>żeńského:</i>	<i>niakiego:</i>
Ille,	illa,	illud.
Ipsę,	ipsa,	ipsum.
Qui,	quę,	quod.
Vigil,	vigil,	vigil.
Celeber,	celebris,	celebre.
Alter,	altera,	alterum.
Nostras,	nostras,	nostras.
Teres,	teres,	teres.
Quis?	quę?	quid?
Siquis,	siqua,	siquod.
Facilis,	facilis,	facile.
Compos,	compos,	compos.
Doctus,	docta,	doctum.
Vetus,	vetus,	vetus.
Quot?	quot?	quot?
Aliquot,	aliquot,	aliquot.
Audax,	audax,	audax.

W tych przykładach przymiotników; widzimy że wszystkie mają trzy zakończenia według trzech rodzajów; ale nie we wszystkich, té zakończenia są odmiennie: bo czasem dwa razy, czasem raz tylko odmieniają się. Przyczyna téj nieiednakości, jest zwyczaj narodowy. Nasz język jest w téj mierze dokładniejszy, mając we wszystkich przymiotnikach trzy odmiennie zakończenia, po-

D

dług

dług trzech rodzajów: po którychto zakończeniach, iasnie rodzaj rzeczowników naszych wydaie się. My mówiąc, *staré miasto*, przez osobné zakończenie na *é staré*, wydaieśmy że *miasto* iest rodzaju męskiego. Rzymianie mówiąc *vetus urbs*, nie wydaia iasnie rodzaju żeńskiego Imienia *urbs* przez przymiotnik *vetus*, bo toż samo tego przymiotnika zakończenie na *us*, iest téż na rodzaj męski i męski np. *vetus liber*, *vetus oppidum*.

Przymiotniki łacińskie, tak iako i polskie, albo nie mają żadnego rodzaju, albo biorąc ich zakończenia za rodzaje, są przez cechę, *Domysłnia* nazwaną, tego rodzaju, którego i ich rzeczowniki, czy wyraźne czy domysłne, np. *unus homo*, *una fulus*, *unum imperium*. *Nullus est*, domysłny się *homo*: *nata*, domysłny się *mulier*: *unum te moneo*, *triste lupus stabulis*, domysłny się *negotium*, *opus*, lub co podobnego.

Do téj reguły (tak iak i w naszym języku) należą nazwiska głosek i inne wszystkie wyrazy, za imię czyli nazwisko wzięte, które są rodzaju męskiego, nie dla tego że są nieodmienné, albo że się kładą rzeczownie (*substantive*), bo to albo nic nie znaczy, albo nie iest żadną cechą rodzajową; ale dla tego że mają domysłny rzeczownik rodzaju męskiego, z którym przymiotnik zgadza się, toiest *verbum* wzięte za *vox* albo *vocabulum*, albo co podobnego. Za co

Auxo-

Auxoniusz (c) pisząc o nazwiskach greckich i łacińskich głosek, przydaie im przymiotniki iuż w męskim, iuż w żeńskim rodzaju np. *Cappa fuit quondam Baotia nunc Latium K. &c. atque alium pro se titulo replicata dedit* ? tylko że ma wzgląd na domysłny rzeczownik, raz rodzaju męskiego *vocabulum*, drugi raz na inny rodzaju żeńskiego *litera*.

§. III. O rodzajach rzeczowników łacińskich.

W poznaniu rodzajów Imion łacińskich, idźmy przedsięwziętym porządkiem podziału ich na Imiona żywotné i nieżywotné. Pocznieśmy od żywotnych, zebrawszy sobie szereg Imion ludzkich i zwierzęcych rodzaju

męskiego :	żeńského :	męskiego :
Numa,	Lucretia.	
Advena,	advena.	
Dama,	dama.	
Talpa,	talpa.	
Liberi,	operæ.	
Annibal,	Tanaquil,	animal.
Pegnium,	Glycerium,	mancipium.
Delphin,	Syren.	
Cicero,	Dido.	
Leo,	lea.	

D 2

Pa-

Pater,	mater.
Fur,	fur.
Vultur,	vultur.
Pallas,	Pallas.
Verres,	sus.
Bos,	bos.
Daphnis,	Daphne.
Ayus,	anus.
Lupus,	lupa.
Agnus,	agna.
Linx,	perdix.

Widzimy, że, na kształt polszczyzny, a na fundamencie natury rzeczy samych, Imiona *ludzkie*, iakiżkolwiek mają zakończenie, gdy znaczą płć męską, są rodzaju męskiego: gdy znaczą płć żeńską, są rodzaju żeńskiego: gdy nakoniec żadney płci wyraźnie nie znaczą, mają rodzaj albo zakończenia swego, albo domyslnego wyrazu. Tak po iednćy ze trzech cćch poznają się rodzaje łacińskich Imion *żywotnych*. Ta ustawa służy tćż powszechnie Imionóm zwierząt z tćmi dwiema od Imion polskich różnicami: *naprzód*, że Imiona łacińskie zwierząt, w obudwu liczbach są iednegoż rodzaju: *powtóre*, że tćż Imiona zwierząt, które na kształt naszych przez niedostatek ięzyka, nie mają dwóch zakończeń, ani dwóch różnych wyrazów, na znaczenie dwoistćy płci samczćy i samiczćy; takowć Imiona, gdy kto wyraźnie chce znaczyć płć zwierzęcia,

rzęcia, kładą się według okoliczności z przymiotnikiem męskiego lub żeńskiego rodzaju. Co my w polszczyźnie w kilkunastu Imionach ludzkich np. *śluga, gawęda, gość* &c. robimy; to Łacinnicy czynią ze wszystkiemi Imionami zwierzęćmi, używając ich podług płci, którą chcą znaczyć iuż w męskim, iuż w żeńskim rodzaju np. *canis venaticus, canis foeta* &c. A iako my w Imionach zwierzęcych iedno tylko zakończenie mających, chcąc wyraźnie znaczyć płć, dodaićmy powszechnie płci nazwiska np. *zając samiec, zając samica*, ale nie mamy narodowego zwyczaju, żebyśmy przymiotnik Imienia zwierzęcego zgádzali nie z samćm Imińnićm zwierzęcia, ale z domyslnćm wyrazćm *samiec*, lub *samica*; tak Łacinnicy albo kładą czasćm wyraźnie nazwiska płć znaczące *mas, femina* np. *masculus pavo, galinaceam salacitatem habet: pavones feminae, quae non incubant* &c. (d) albo choć tych wyrazów *mas, femina*, nie kładą wyraźnie; przecięż z nićmi zgádzają przymiotnik np. *sulere elephantum gravidam perpetuos decem esse annos*. (e)

Zamilezcć tu iednćy osobiwości nie można, że Rzymianie przykładćm Greków nie mieli czasćm i nie wydawali względu na płć, tam, gdzie go koniecznie i mieć i wydadć

D 3

nale-

(d) Columella L. VIII. C. XI.

(e) Plautus Stich. act. I.

należało, to jest gdzie o rodzeniu była mowa np. *corvi pariunt cum plurimum quinos (pultos), ore eos parere vulgus arbitratur (f)*. *Mus marinus parit ova (g)*. Rzadkie są takie przykłady, atoli że są; widzimy z nich, iako zwyczaj narodowy mógł, przeciwko naturze rzeczy, w przymiotniku mieć wzgląd nie na znaczenie płci, ale na samo rzeczownika zakończenie. Toż rozumieć o Imionach ułomnych, mających tylko liczbę mnogą, a zakończonych na *a* dyftong, iakoto *opera, vigilia, custodia, excubia, suppetia*, lubo pospolicie męczyznę tylko znaczą; są jednak zawsze, dla zakończenia swęgo, rodzaju żeńskiego.

Imiona Bogów i Bogiń, idą w łacinie za Imionami żywotnemi: ponieważ, według zwyczaju rzymskiego, żywotną im pospolicie dawano postać.

Poznáwszy rodzaje Imion żywotnych, przystąpmy do nieżywotnych: do których i żywotne należą, gdy żadney płci nie znaczą. Rodzaje Imion nieżywotnych, poznają się pospolicie przez zakończenie: przypatrzmy się im w następujący táblicy.

TABLI-

(f) Plinius L. X. C. XII.

(g) Idem L. X. C. LI.

T A B L I C A

Rzeczowników łacińskich nieżywotnych, rodzaju

zakoń- szone na:	męzkiego:	żeńského:	niakięgo:
2.	Té tylko: <i>Adria, Aetna,</i> <i>cometa, pla-</i> <i>neta.</i>	Wszystkie ogólnie łacińskie i greckie, do pierwszey formy należące np. <i>terra, Philosophia.</i>	Té tylko: 1. <i>manna</i> ułomné. 2. Wszystkie greckie trzecięj formy np. <i>stemma.</i> 3. Wszyst. liczby mnogięj np. <i>arma.</i>
c.			Wszystkie powszechnie np. <i>lac.</i>
e.		Wszystkie greckie pierwszey formy, które po łacinie kończyć się zwykły na <i>a</i> np. <i>Grammaticae.</i>	1. Wszyst. łacińskie np. <i>mare.</i> 2. Greckie, mnogięj liczby tylko, np. <i>cete, tempe.</i>
a.		Wszystkie łacińskie liczby mnogięj np. <i>nundina, opera, vigilia.</i>	

męz-

zakoń- czone na:	męzkiego :	żeńského :	niakięgo :
i.	Łacińskie liczby mno- gię tylko, np. <i>liberi</i> , <i>Puteoli</i> .		Greckie nieprzypad- kowe np. <i>gummi</i> , <i>sina- pi</i> .
l.	Tę tylko : <i>sol</i> , czasem <i>sal</i> . <i>Sal</i> w liczbie mnogię za- wsze męzkie.		Wszystkie ogólnie np. <i>mel</i> .)
m.			Wszystkie powszechnie np. <i>pomum</i> .
an.	Wszystkie powszechnie np. <i>pean</i> .		
en.	Tę tylko : <i>lichen</i> , <i>lien</i> , <i>pecten</i> , <i>ren</i> , <i>splen</i> .		Wszystkie ogólnie np. <i>carmen</i> .
in.	Wszystkie powszechnie np. <i>Delpbin</i> .		
on.	Wszystkie ogólnie np. <i>agon</i> .	Tę tylko : <i>aedon</i> , <i>alcyon</i> , <i>icon</i> , <i>sindon</i> .	Wszystkie greckie for- my drugię, które po łaci- nie kończyć się zwykły na <i>um</i> np. <i>lilion</i> .

zakoń- czone na:	męzkiego :	żeńského :	niakięgo :
o.	Wszystkie ogólnie np. <i>pugio</i> , <i>sermo</i> .	Tę tylko : 1. Wszyst. pochodzące od supinów np. <i>lectio</i> . 2. Wszyst. zakończone na <i>do, go</i> , wię- cę niż dwie zgłosek ma- jące np. <i>dul- cedo</i> , <i>imago</i> , prócz <i>harpa- go</i> męzkiego. 3. <i>Argo</i> , <i>ca- ro</i> , <i>communio</i> , <i>echo</i> , <i>grando</i> , <i>legio</i> , (czasem też <i>margo</i>) <i>perduellio</i> , <i>re- bellio</i> , <i>regio</i> , <i>sedicio</i> , <i>ralio</i> , <i>unio</i> (ie- dność).	Jedno tyl- ko <i>pondo</i> .
ar.	<i>Subar</i> raz tylko u samé- go Enniusza, <i>Lucar</i> u póź- niejszych znaczące prą- ka pewnego.		Wszystkie powszechnie np. <i>subar</i> , <i>ne- ctar</i> .
er.	Wszystkie ogólnie np. <i>carcer</i> .	Czasem tę dwa <i>laver</i> , <i>linter</i> : u sa- mého Enniusa <i>aer</i> .	Tę tylko : <i>acer</i> (klon), <i>cadaver</i> , <i>ci- cer</i> , <i>iter</i> , <i>la- ser</i> , <i>laver</i> , <i>pa-</i>

zakon- czoné na:	męzkiego :	żeńského :	niakiého :
			<i>paver, piper, siser, spinter, tuber (guz), uber, ver, verber, zin- giber.</i>
or.	Wszystkie ogólnie np. <i>amor.</i>	Tylko <i>ar- bor.</i>	Té tylko : <i>ador, cor, a- quor, marmor, u Plauta tyl- ko calor.</i>
ur.	Té tylko : 1. Dla zna- czenia pfcí męzkiego <i>fur,</i> <i>trifur.</i> 2. <i>Furfur.</i>		Wszystkie ogólnie np. <i>fulgur.</i>
as.	Té tylko : <i>adamas, as, tiaras.</i> Tak- że Imiona wiatrów np. <i>Boreas,</i> dla postaci męz- kiego w obra- zach.	Wszystkie ogólnie trze- cié formy np. <i>tempe- stas.</i>	Té tylko : 1. <i>Vas</i> (na- czynié) tak- że <i>fas, nefas</i> nieprzypad- kowe. 2. Té tyl- ko greckie : <i>Artocreas, Bu- ceras, Ceras, Erysipelas.</i>
es.	Té tylko : 1. <i>Ames, ce- spes, fomes, gurges, limes, meridies, pal- mes, paries,</i>	Wszystkie ogólnie np. <i>proles, sedes, Alpes</i> mno- gié liczby.	1. Té grec- kie : <i>Hippomanes, Panaces, Ca- coeres, Na- phentes.</i>

zakon- czoné na:	męzkiego :	żeńského :	niakiého :
	<i>pes, poples, stipes, termes, trames, tudes.</i> Także <i>dies</i> w obudwu liczbach, bo w poiedyn- czéy jest téż żeńského.		2. Łacińskié, <i>aes.</i>
	2. Imiona greckie <i>aci- naces, lebes, tapes &c.</i>		
	3. Liczby mnogié tyl- ko np, <i>anna- les, antes, la- res.</i>		
	4. Czasém <i>ales, palum- bes, torques, vepres.</i>		
is.	Té tylko : 1. Zakon- czoné na <i>nis</i> np. <i>cinis.</i>	Wszystkie ogólnie np. <i>cassis</i> (szy- szák), <i>navis.</i>	
	2. <i>Assis</i> ze swoiemi zło- żonémi, czę- ści grosza znaczącémi np. <i>vicesis.</i>		
	3. <i>Anguis,</i> <i>aqualis, a- mnis, axis, callis, cana-</i>		

zakon- czone na:	męzkiego :	żeńského :	niżakięgo :
	<i>lis , caulis , cassis (sięć), collis , cucu- mis , ensis , fa- scis , follis , fustis , lapis , mensis , orbis , penis , piscis , postis , pulvis , sanguis , sen- tis , torris , un- guis , vectis , vomis , ver- mis .</i>		
	Wszystkie ogólnie np. <i>ros , flos .</i>	Tę tylko : 1. <i>Arbos , cos , dos , eos</i> (dzień). 2. Greckie które u Ła- cinników kończą się na <i>us</i> np. <i>Delos , Dialectos , Pa- phos , Pharos</i> &c.	Tę tylko : 1. <i>Os .</i> 2. Greckie té i tym po- pobne np. <i>Chaos , Epos , Melos , Argos .</i>
os.			
	Drugię i czwartę for- my wszystkie ogólnie np. <i>gladius , vi- sus .</i>	Tę tylko : 1. <i>Humus , acus , alvus , colus , domus , ficus , manus , porticus , tri- bus , vannus</i> i wszyst. Imio- na drzew.	
us.			

zakon- czone na:	męzkiego :	żeńského :	niżakięgo :
		<i>Czasem téż pennis , specus . 2. Greckie które w swo- im igrzyku za- kończone na os , były rodz. żeńsk. iakoto pharus , Aegy- ptus , Delus , Peloponesus i wszyst. Imio- na kraiów , i wysp . 3. To, lic- by mnogięy , idus .</i>	
	Trzecię formy tę tyl- ko : <i>lepus , mus , tripus .</i>	Tę tylko : <i>grus , incur , juventus , la- gopus , palus , pecus (pecu- dis) , salus , senectus , ser- vitus , subscus , rellus , virtus .</i> 4. Zakoń- czone na <i>aus</i> np. <i>laus</i> &c.	Wszystkie ogólnie np. <i>tempus .</i>
ys.		Wszystkie powszechnie np. <i>Chelys .</i>	
b n p r	Tę tylko : <i>adeps , bidens (motyka) , chalybs , dens</i>	Wszystkie ogólnie np. <i>ars , plebs , seps</i> (płot).	

zakon- czoné na:	męzkiego :	żeńského :	niżakiego :
	ze złożoné- mi, fons, gryps, by- drops, mons, pons, qua- drans, rudens, seps, scrobs, tridens, tri- ens.		
t.			Wszystkie powszechnie np. <i>caput</i> .
u.			Wszystkie powszechnie np. <i>cornu</i> .
ax.	Té tylko greckie: <i>abax</i> , <i>limax</i> , <i>nycti-</i> <i>corax</i> , <i>stora</i> , <i>thorax</i> .	Wszystkie łacińskie np. <i>pax</i> , czasem greckie <i>li-</i> <i>max</i> .	
ex.	Té tylko : <i>apex</i> , <i>caudex</i> , <i>cimex</i> , <i>codex</i> , <i>frutex</i> , <i>grex</i> , <i>imbrex</i> , <i>index</i> , <i>latex</i> , <i>obex</i> , <i>podex</i> , <i>pollex</i> , <i>pumex</i> , <i>ramex</i> , <i>silex</i> , <i>sorex</i> , <i>vertex</i> .	Wszystkie ogólnie np. <i>lex</i> .	Chasém a- <i>triplex</i> , (na- zwisko zie- la).

zakon- czoné na:	męzkiego :	żeńského :	niżakiego :
ix.	Té tylko : <i>calix</i> , <i>coxen-</i> <i>dix</i> , <i>fornix</i> , <i>mastix</i> , <i>san-</i> <i>dix</i> , <i>spadix</i> , <i>varix</i> .	Wszystkie ogólnie np. <i>nix</i> .	
ox.		Wszystkie powszechnie np. <i>nox</i> , <i>vox</i> .	
ux.		Wszystkie powszechnie np. <i>crux</i> , <i>nux</i> .	
yx.	Té tylko : <i>bombyx</i> , <i>coc-</i> <i>cyn</i> , <i>eryx</i> , czasém <i>onyx</i> , <i>oryx</i> .	Wszystkie ogólnie np. <i>onyx</i> , <i>styx</i> .	
l } n } r } x.	Té tylko : <i>deunx</i> , <i>lynx</i> , <i>quincunx</i> , <i>se-</i> <i>ptunx</i> , czasem <i>calx</i> (pięta).	Wszystkie ogólnie np. <i>arx</i> , <i>calx</i> , (czasém <i>lynx</i>) <i>merx</i> .	
y.			Wszystkie powszechnie np. <i>moly</i> (na- zwisko zie- la).

§. IV. Przyczyny niejednoznaczności rodza- iów w Imionach łacińskich.

Porównyując rodzaje łacińskie z rodza-
iami polskimi, widzimy oczywiście, iż oba-
dwa

dwa té języki, gdy idą za naturą mowy ludzkiej; w Imionach żywotnych, równo są jasne, łatwe i iednostayné. Ale, gdy w Imionach nieżywotnych, każdy język idzie za własnym zwyczajem narodowym; łaciński iest nierównie od naszego trudniejszy. U nás, iedno zakończenie, albo nieodmiennie iest iednego zawsze rodzaju; albo, po przydaney sobie césze *przypadkowania*, nieodmienną a powszechną czyni regułę. W łacinie też sama césza, niedostateczną iest, bo pod iednym częstokroć zakończeniem, zamykają się Imiona wszystkich trzech rodzajów: owszém iednoż i toż samo Imię, u różnych Pisarzów, różnego iest rodzaju. Z pomiędzy przyczyn téy nieiednostayności, którémśy w Grammatyce dziecinnéy natrącili, dwie są náygodniejsze uwagi: piérwszą Grecyzna, drugą Poezyą.

Jako piérwiastkowy naród rzymski wszczął się z cudzoziemców i cudzoziemcami się pomnazał; tak rozszerzenie języka swoiégo i nauki niémal wszystkie winien cudzoziemców a mianowicie Greków, od których, według pospolitégo zdania, wielką część i wyrazów i sposobów mówienia przejął. Piérwsi Pisarze łacińscy, albo Grekami byli, albo Greków tłumaczyli, a wszyscy prawie Greków sobie za wizerunek stawali. Ostatnich wolnéy Rzeczypospolitéy czasów, za wstyd sobie miano, nie umieć po grecku, tak, że *Kato* naukę tę w starości rozpocząć musiał. Za panowania Césarzów, greccy mędrkowie pomię-

pomięszawszy swój język z łaciną, zamięszali niezmiernie język łaciński, który za wyléwem na państwo rzymskie dzikich narodów, mięszać się, przetwarzać, i nakoniec ginąć musiał. Przeto, widząc podziś dzień tylé wyrazów greckich w łacinie; kto zna greczyznę, łatwo pozná, że rodzaie łacińskie, ráz za swégo, drugi ráz za greckiego języka idąc zwyczajem, iednostayné żadną miarą byđź nie mogły.

Do téy nieiednostayności, Poezyą nie pomału się przyłożyła, nie tylko że i rzeczy i wyrazów i sposobu mówienia greckiego naśladować za náywiększą sobie miała sławę; ale też, że często dlá harmonii mowy, często z przymuszonéy wiérsza potrzeby, nad pospolity w narodzie zwyczaj ósmieliła się postępować.

Tak *Ennius*, przez naśladowanie greczyzny, *aer* pospolicie rodzaju męzkiego, położył w rodzaju żeńskim *aere fulva*. Tak *Virgiliusz*, *tiara* rodzaju żeńskiego, położył w rodzaju męzkim, dodawszy mu na końcu głoskę *s*, a to z potrzeby wiérsza *sacerque tiaras*. Ténże Poeta dlá saméy *harmonii* wiérsza, Imiona *finis* i *flex*, pospolicie rodzaju męzkiego, położył w rodzaju żeńskim, *hac finis Priami fatorum &c*, *spem gregis beu* *illice in dura connixa reliquit*. Jedné samogłoski *ii*, *hic finis Priami*: *oo*, *duro connixa*; zdały mu się byđź przeciwko harmonii: wolął więc dlá odmiany ich, rodzaj

E

w Imio-

w Imionach odmięć *hac finis &c, silię in dura &c.*

Z tych niejednostajności przyczyn, wnośmy sobie, co w zachowaniu rodzaju w tych w łacinie reguł, czynić mamy.

1. Używać trzeba Imion łacińskich w tym rodzaju, w którym zwyczajni używane były. Zwyczaj ostatniego wolny Rzeczypospolitej wieku, przenosić nad zwyczaj dawniejszych i późniejszych wieków.

2. Zwyczaj łaciński jako narodowy, przenosić nad grecki jako cudzoziemski, chyba gdyby w czym greczyzna nad łacinę wszystkim lub większej części łacinników pospolitsza była.

3. W wolnej mowie, naśladować wolnych Pisarzy, a Poetów w mowie związanej. Wolności poetyczne przestarzałe, iakich wiele naczytamy się w *Enniuszu*, *Plaucie*, *Lukrecyuszu* &c. od Poetów złotego wieku nieużywane: wolności choć od náylepszego Poety z potrzeby samego wiersza użyte; nienáylepiej naśladowane bywają.

4. Gdzie dwoisty zachodzi zwyczaj, tam większość liczby Pisarzy, iednego choć náylepszego powadze, nie powinna ustępować.

5. Nakoniec podobieństwo czyli *analogia* wyrazu, (w niedostatku powagi wszelkiego Pisarza.) do większej liczby wyrazów, iednoż z nim zakończenie mających, za pospolitą regułę służyć będzie.

§. V.

§. V. Rodzaje Zaimków, tudzież Imion ułomnych i Imion nieforémnych.

Zaimki rzeczowne, też samę w znaczeniu co i polskie, *ia, ty, siebie: ego, tu, sui*, nie mają własnego iednego rodzaju, ale przymiotniki z niemi położone, zgadzają się z rzeczownikami domyslnymi *homo, femina, mancipium*, lub inszemi podobnemi.

Nemo, złożone i skrócone z *nullus homo*, jest przeto pospolicie rodzaju męskiego. Kiedy więc *Plautus* mówi: *neminem bonam decet*, domyslny się *feminam*.

Imiona ułomne, to jest które podług zwyczaju pospolitego, nie mają pierwszego przypadku w liczbie pojedynczej, albo w liczbie mnogiej, np. *frugi, nauci, mancipi, dicis, viciis, inficis, incitas* &c: takowe Imiona musiały niegdyś mieć pierwszy przypadek, który czy prawdziwie znaleziony, czy przez analogią zmyślony, pokáže prawdziwy ich rodzaj. Náybeśpieczniej zaś, gdzie to byż może, poznawać rodzaj tych ułomnych Imion, z przyłączonego im przymiotnika. I tak ten wyraz *frugi*, znaydujemy u *Enniusza* w pierwszym przypadku z przymiotnikiem rodzaju żeńskiego: *si jam data sit frux*. (b) Tenże wyraz z przymiotnikiem żeńskim, znaydujemy u *Plauta* w drugim (i) i w trze-

E 2

cim

(b) *Annal. L. XVII.*

(i) *In Trinum.*

cim (k) przypadku: *quam probus sit Es frugis bona: nunquam eris frugi bona.* Toż o innych rozumieć.

Imiona ułomné liczbowné (*numeralia*) *quatuor, quinque* &c. aż do *centum*, także *mille* w liczbie pojedynczý, są tego rodzaju, którego ich domyslné rzeczowniki: *millia* przez zakończenie w liczbie mnogióy *na a*, jest rodzaju nikiiego.

Co się już tycze Imion nieforémnymi nazwanych, które dla różnego zakończenia w liczbie pojedynczý, od zakończenia w liczbie mnogióy, są różnego rodzaju; takowych Imion rodzaje, poznają się przez ich zakończenie, według reguł w rodzajowój tablicy położonych, np. *Cælum, rastrum, cingulum*, są w liczbie pojedynczý rodzaju nikiiego, według powszechnój reguły zakończonych *na m*: téż Imiona w liczbie mnogióy *Cæli, rastrum, cinguli*, są rodzaju męskiego, przez powszechną regułę o Imionach liczby mnogióy *na i*.

Nieforémność ta rodzajów w liczbie pojedynczý, a mnogióy; stąd pochodzi: że takowé Imiona, dwoiste zakończenie, a przeto dwoisty rodzaj musiały niegdyś mieć w liczbie pojedynczý. I tak *Calum*, mówiło się *Calus*, od którego jest liczby mnogióy *Cali*: tak *cingula, carbasa* &c, pochodzą od *cingulum, carbasum*.

§. VI.

(k) In Pseud.

§. VI. Uczénie dzieci rodzajów łacińskich, tudzież przyczyny poczynionych odmian w dawniejszý nauce o rodzajach.

Po wyłuszczonych należycie rodzajach Imion polskich, nie trudno będzie pokazać dziecióm rodzaje łacińskie, nie obciążając ani uwagi ich, ani pamięci. Uwaga dziecinną w przeyściu z jednégó do drugiego ięzyka, bynáyminię się mordować nie będzie, wiedząc, że reguły polskie służą łacinie. Różnica między łaciną a polszczyzną, z wolną i porządnie odkrywana, bawić uczniów, a nie mordować będzie: podział Imion i przyrodzony i jasny, ulgę a nie zamieszanie w pamięci sprawi. Z *Grammatyki i Wypisów* na pierwszą Klasę umięą dzieci, i iak się spodziewać trzeba, rozumieją około ośmiuset Imion: z téy więc liczby wybierać im trzeba wyrazy, żeby nową nauką o rodzajach, nowemi a trudniejszymi wyrazami cięższą się nie stawiała. Wspomniemy sobie na nasze lata dziecinné, i z własnego, o inszych, sądzmy przykładu. Miłośz nam i łatwo było nabiać pamięć tylą różnemi i niezgodnemi regułami, ładować w głowie pod każdą regułą *excepcye* czyli wyięte od tego prawa wyrazy, i od tych *excepcy*, nowé znowu *excepcye*, a w tych *excepcyach* takie Imiona, których nam się nigdy nie tylko użyć w mowie, ale ani w łacińskich Pisarzach czytać

nigdy nie zdarzyło? Cóż tedy za pożytek pełna mozol, a częstokroć i łez, praca nasza odnosi? kiedy do objęcia reguł wszystkich, do zrozumienia, nie mówię reguł samych, ale samych technicznych nazwisk, starsze niezgodnych Grammatyków dowcipy nie zdawały się wystarczać. Wszelka nauka i trudna i przykra jest poczynającym dzieciom, a dopiero grammatyczne metafizykacye nad cudzoziemskim językiem: nie o powiększeniu tedy i zawikłaniu téj nauki, ale o iak náyiaśniejszem skróceniu i ułatwieniu dla uczniów, myśleć nam przystoi. Im sami iaśniey tę naukę poznamy, tym łatwiey potrafimy ją dawać uczniom naszym. Przyrównywanie mniey znanoméy łaciny, do znanomszéy dzieciom polszczyzny, przez wspólne polszczyźnie i łacinie céchy, náyprędzey i náyiaśniey dá dzieciom náypotrzebnieysze wiadomości o rodzajach łacińskich. Powszechné reguły, ze szczególnych polskich przykładów wyciągané, zrozumieją i w łacinie: bo obadwa języki na jednymże zasadzają się gruncie, to jest na naturze mowy ludzkiey. Reguły szczególne, z narodowego Łacinników zwyczaju wypływające, natracané dzieciom bydź mogą, bo iuż z pierwszey Klasy część łacińskiego języka znają: wszystkie zaś z całym swoim gruntem dawané bydź dzieciom i nie mogą i nie powinny, chyba po częście z podanéy przy czytaniu xiąg okoliczności. Tak obszerná nauka,

nauka, która wraz zebraná, nudziłaby i ciężyla dzieci; podzieloná na cząstki i w potrzebie udzielaná, w lepszych przynáymniéy pamięciach pomieści się. W przepisywaniu domowém, w czytaniu i tłumaczeniu, będzie miéysce i czas rozszerzania i gruntuwania reguł rodzajowych: kilkakrotne nakolenie pokázanie i wyluszczenie rodzajowéy táblicy, w przypisach naszych położonéy, ugruntuie w dzieciach początkowá łacińskich rodzajów znanomóść.

Kto sposób uczenia szacuje i sądzi, nie według wewnętrznéy iego dobroci, ale według starożytności i własnégo od dzieciennych lát używania; dziwić się, a podobno i gniewać będzie, na niektóre nasze odmiany, w dawnéy o rodzajach łacińskich nauce, poczynioné. Wszakże, rozsądny człowiek, wszedłszy w słuszne téy odmiany przyczyny, i sam się o tém przekoná, i potomków swoim winszować będzie, iż ich krótszą i prawdziwszą drogą, do poznania łaciny prowadzą.

Trzy tylko osobné rodzaje kładziemy na Imiona polskie i łacińskie; bo w obudwóch tych językach więcéy ich nie znádujemy. Té więc, które dawni Grammatycy, na mgłę dziecinną i zamatwanie języka łacińskiego, fałszywie a niepotrzebnie powymyślali, iakie są *genus epicenum* czyli *promiscuum, commune, dubium, omne*; z wszelkiém starożytności poszanowaniem, odrzućcámy.

cąmy. Roztrząśniemy w szczególności té rodzaje.

1. *Genus epicœnum* czyli *promiscuum*, a po naszymu mówiąc, rodzaj *dwupłciowy*, który Grammatycy, iedni dávali Imionóm tylko zwierzęcym, np. *aquila*, *bos* &c: drudzy i zwierzęcym i ludzkim np. *sacerdos*, *hospes* &c; na czém, proszę, zasądza się, i do czego przydą? Nie zasądza się na naturze rzeczy: bo *orzeł*, *wół*, *Xiędz*, *gość* &c. nie mają płci dwoistey. Dziwotwory natury, rzadkie bardzo są, a i w nich zawsze płeć iedna przewyższa drugą. Takowych dziwotworów Imiona, czy pospolite, iakoto *monstrum*, *prodigium*, czy szczególne, iakoto *Scythos*, *Hermaphroditus*, (1) kładli Rzymianie z iednego tylko rodzaju przymiotnikiem. Nie zasądza się téń rodzaj, na łacińskim myślenia sposobie; bo nietylko Rzymianie, ale ciż sami Grammatycy, téń potwór rodzajowy robiący, nie mieli w myśli dwoistey płci, którzy w naturze samę nie widzieli, gdy mówili *Sacerdos*, *aquila*, *bos* &c. Nie zasądza się na zwyczaju narodowym: bo téń w Imionach

(1) Nec loquor, ut quondam, naturæ jure novato,
Ambiguus fuerit, modo vir, modo femina Scythos.
Ovid. *Metamor.* L. IV. v. 279.
Hermaphroditus ait, nato date nomen habenti.
Idem *Ibid.* v. 383.
Hermaphroditus, iest Imię greckie ze dwu złożone,
Hermes, inaczey *Mercurius*: *Apbroditis*,
inaczey *Venus*.

nach nawet dziwotworów, iednego tylko, według zakończenia, trzymał się rodzaju.

2. *Genus commune*, niektórzy wymyślali w rzeczownikach żywotnych, co wychodziło na *genus epicœnum*. Niektórzy upatrywali téń rodzaj w przymiotnikach, np. *bis fortis*, *hac fortis*. Ale pokazało się dowodnie, że przymiotniki, właściwie mówiąc, nie mają własnych rodzajów, mają tylko różne zakończenia na różny rodzaj, i są powszechnie tego rodzaju, którego i ich rzeczowniki, czy wyraźne, czy domyslné tylko: toć nowego gatunku rodzaju, ani nazwiska nie potrzebują.

Toż rozumieć, *de genere omni*, np. *audax*, *clemens*: bo i té idą za rodzajem rzeczowników swoich, np. *audax miles*, *audax mulier*, *audax mancipium*.

Nakoniec nie masz żadnego osobnego *genus dubium*: bo takowe Imiona np. *dies*, *torques* &c. są pewnego i niezawodnego rodzaju, który przez zakończenie ich pospolicie się poznać. Jeżeli w drugim różnym rodzaju użyte są od iakięgo Pisarza; tedy i to wątpliwego nie czyni rodzaju, ale czyni powagę, i daie moc użycia Imienia w tym rodzaju, w którym zapewne użyte było.

Wnieśmy sobie stąd powszechné a prawdziwé zdanie: że nazwiska grammatyczne, albo obojętné, albo nie prawdziwego nie znaczące, tudzież owé choć náyzałośniejsze i náystarsze prawidła, które z buynęgo do-
wcipu

weipu Grammatyków, nie z gruntu natury rzeczy samych, albo ze sposobu myślenia ludzkiego, albo z narodowego zwyczaju urodziły się; iako fałszywe a do niczego nie przydatne, w oświeconym wieku i narodzie, żadnego z roztropniejszych ludzi nie znajdą obrońcy.

Drugą, w dawnéj nauce o rodzajach, znacznieszą uczyniliśmy odmianę, porzucając owé mniemané reguły, na poznanie Imion własnych, *gór, rzek, wiatrów, miesięcy, tuziów, Królestw, prowincy, wysp, miast, okrętów, Poematów, drzew, liter, wyrazów nieodmiennych i przymiotników rzeczownie wziętych*. Kilka tu grubych omyłek popełniono: które krótko wytknąwszy; odmianę naszą usprawiedliwimy.

Naprzód, opuszczony jest potrzebny bardzo podział Imion na *żywotné*, i *nieżywotné*. Podział Imion na *własné* czyli *szczególné*, i *pospolité*, niepotrzebnie wcale zrobiony, bo żadnéj stąd różnice rodzajów nie wyciągniono. Dobrze podzielono Imiona, na *rzeczowné* i *przymiotné*, ale źle poznano przymiotniki, naznaczając im osobné i właściwé rodzaje, które jednak od rodzaju rzeczowników zawisły. Złe także w liczbę rzeczowników, powtykano wiele prawdziwych przymiotników, iakoto *vigil, adolescens, affinis, parens, Januarius &c.* Omyłka ta stała się przez to, iż takowé Imiona kładą się w łacinie pospolicie bez wyraźnych, ale nigdy bez domysłnych rzeczowników: nadto Imiona toż samo, co i łacińskie, znaczące u tych

u tych narodów, z których byli Grammatycy, były i są rzeczownikami: rozumiano tedy, że są rzeczownikami i w łacinie.

Powtóre, dwie tylko, na poznanie rodzajów łacińskich, pokazano céchy czyli *charaktery*, gdy przecie więcej ich rzeczywiste znajduje się. *Znaczenie* i *Zakończenie* są prawdą náyprzedniejszé céchy; atoli bez inszych, iakoto *Przypadkowania, Domysłni, Cudzoziemczyzny, Harmonii*, nie możná iasnie i gruntownie umieć, i drugiemu pokazać rodzajów łacińskich.

Potrzenie, nie powiedziano iasnie i dokładnie, coby była, i iak má byđz zrozumianą pierwszą rodzajów cécha, *Znaczeniem* nazwaną. Przez *znaczenie* rodzajowé, nie się innégo rozumieć nie może, tylko *znaczenie płci*, czy prawdziwéy, iaká jest w rzeczach przyrodzonych, czy udanéy, iaká jest w rzeczach przez imainacyą ludzką utworzonych. Przeto rzeczy tylko, czy prawdziwie, czy udanie żywotnych, mogą się poznawać rodzaje przez tę pierwszą céchę *znaczenia płci*: Imiona zaś rzeczy nieżywotnych, iako *płci* nie mających, muszą inną wcale mieć céchę. Jakże je więc Grammatycy pod Imiona żywotné podszywać śmieli? a tém bardziéy, iakiém prawém mieścili tam Imiona przymiotné, iakié są Imiona miesięcy *Januarius, Februarius &c?*

Roztrząsając każdą z osobną regułę na Imiona nieżywotné, fałszywie ze *znaczenia* poka-

pokazującą ich rodzaj; żadney nie znajdujemy tak powszechny, iakimi są té wszystkie, które się wyciągają z prawdziwego pfciznaczenia. Tak Imiona gór, były rodzaju męzkiego np. *Aetna*, wyjąwszy *Alpes* &c. rodzaju żeńskiego. Imiona rzek, były rodzaju męzkiego, prócz *Albula*, *Sequana*, *Styx*, *Lethe*, rodzaju żeńskiego. Imiona miast, były rodzaju żeńskiego np. *Roma*, wyjąwszy *Sulmo*, *Puteoli* &c. rodzaju męzkiego: *Flium*, *Tibur* &c. rodzaju niakiiego &c. &c. Wyjątki té czyli *excepce* od reguły, miały za przyczynę, zakończenia Imion: skąd tak sobie rozumować można, żeby przyszedł do zwalénia onych mniémanych reguły.

Ponieważ Imiona w *excepce* położone, są tego rodzaju, który się poznać przez zakończenie, czyli, ponieważ Imion, w *excepce* położonych, rodzaju, poznawać trzeba przez zakończenie; czyżby i tamté, co w mniemaney regule zamykają się, nie mogły się poznać, albo przez zakończenie samo, albo przez *Domysłnią* iakiiego wyrazu? Jeżeli np. *Sequana*, przez zakończenie na *a*, jest rodzaju żeńskiego; toć *Rhenus*, będzie téż rodzaju męzkiego, przez zakończenie na *us*. Jeżeli *Sulmo*, jest rodzaju męzkiego, dla kończenia się na *o*. *Flium* zaś jest rodzaju niakiiego, dla kończenia się na *um*; toć *Roma*, będzie rodzaju żeńskiego, dla kończenia się na *a*: toć i wszystkie té nieżywołne Imiona, nie ze znaczenia ich, ale z zakoń-

kończenia poznawać trzeba: toć nie do reguły ze znaczenia, ale do reguły z zakończenia, należą Imiona gór, rzek &c. Jeżeli które z nich, iako i innych tylé, nie zgadzają się z regułą zakończenia, tam jest miejsce położenia go w *excepce*, nie goło, iak się pospolicie robiło; ale z daniém przyczyny wyciągnioney z drugich céch, iakoto z *Domysłni* lub *Cudzoziemczyny*. I tak np. *Aetna*, przeciw pospolitey regule zakończonych na *a*, jest rodzaju męzkiego, bo má domysłné tegoż rodzaju Imię *mons*. *Tiberis*, jest rodzaju męzkiego; albo że má domysłné Imię *fluvius*, albo, że pod postacią Boga mężczyzny, był w obrazach różniety. *Aegyptus*, *Peloponesus*, są rodzaju żeńskiego; albo że mają domysłné Imię *regio*, albo że w greckim ięzyku są rodzaju żeńskiego. *Boreas*, *Ethesia*, są rodzaju męzkiego; albo przez naśladowanie Greków, albo że pod postacią ludzi mężczyzn, różnieli bywali. *Argo*, *Centaurus*, są rodzaju żeńskiego, bo tegoż są rodzaju u Greków i mają domysłné Imię *navis*. *Aeneis* żeński, dla domysłného *Poesis*: *georgica*, *bucolica*, są przymiotniki rodzaju niakiiego, dla domysłného greckiego *erga*, albo łacińskiego *opera*. *Januarius*, *Februarius*, i wszystkie Imiona miesięcy, są przymiotnikami rodzaju męzkiego, dla domysłného rzeczownika *mensis*. Ale na cóż wszystko wyliczać, gdy z tych natrąconych przykładów, iasnie poznać można sł-

słuszne przyczyny, koniecznej odmiany w dawniej o rodzajach łacińskich nauce. Zasadzeni tedy na prawdziwych mowy fundamentach, wynalazszy prostą i łatwą drogę do nauczania dzieci rodzajów łacińskich; dziękujemy Przodkom naszym za to, co dobrego nam zostawili: poprawujemy, z roztropną wolnością to, w czem się pomylili.

P R Z Y P I S Y

DO ROZDZIAŁU III.

O Stopniowaniu przymiotników polskich i łacińskich.

§. I. *Fundamenta Stopniowania przymiotników.*

Wiadomo nam jest, że przymiotniki znaczą przymiot czyli własność jaką w rzeczy będącą. Gdyby rzeczy iedenże przymiot mające, miały go zupełnie w równym stopniu; na ten czas Imię, ten przymiot znaczące, nie miałoby przyczyny stopniowania się, czyli odmięniania przez stopnie. Fundamentem więc stopniowania, jest natura rzeczy samych, więcéy lub mniéy iednegoż przymiotu mających. Drugim fundamentem, jest myśl nasza, nierówność tę przymiotów

w rze-

w rzeczach postrzegającą. Trzecim fundamentem, jest zwyczaj narodowy wyrażający te stopnie przymiotowe, w myśli i w rzeczach znajdujące się. Na tych trzech fundamentach nasze i łacińskie przymiotniki zasadzone, odmięniają się przez stopnie. Zwyczaj narodowy stopniowania przymiotników, lubo w każdym prawie narodzie inny, podlegać iednak zawsze musi i naturze myśli, i naturze rzeczy samych. Spytany więc Grammatyk, które przymiotniki stopniują się, a które nie? albo zaco te przymiotniki stopniują się, a te nie? szukać odpowiedzi i przyczyny powinién, nie w samym tylko zwyczaju narodowym, a tém mniéy w samém przymiotnika zakończeniu np. na *ius* lub *eus*, iakoto *dus*, *aureus*, ale w naturze myśli i rzeczy samych.

§. II. *O liczbie stopniów polskich i łacińskich.*

Jako w rzeczach samych, tak i w naszym myślenia sposobie, przymiot ieden w kilku rzeczach razem, toiest przez porównanie iednej rzeczy do drugiej, uważany i dzielony byđ może: przeto téż i w mowie, ta wolność rozmaitych stopniów, rozmaitemi sposobami wydawać się zwykła. Tak w naszym ięzyku, przymiot dobroci i stopnie onęgoż, tak wydawać zwykliśmy:

1. Nic-

1. Niezły.
2. Niezgorszy.
3. Nienągorszy.
4. Nielada.
5. Dobry.
6. Bardzo dobry.
7. Arcy dobry.
8. Wcale dobry.
9. Lepszy.
10. Daleko lepszy.
11. Nierównie lepszy.
12. Nic lepszego.
13. Náylepszy &c.

Ténże dobroci przymiot, wydaie się w łacinie, następującemi sposobami:

1. Non pessimus.
2. Non malus.
3. Non contemnendus.
4. Bonus.
5. Oppido bonus.
6. Perquam bonus.
7. Melior.
8. Multo, lub longe melior.
9. Optimus.
10. Multo optimus.
11. Optimorum optimus &c.

W niektórych ieszcze przymiotnikach, my Polacy dodaiemy Przyimek *prze*, lub *przy*, np. *prze zdcny*, *prze świętny*, *przy dłuższy*, *przy trudniejszy*: a Łacinnicy dodaią *pra*, lub *per*, lub *ter* np. *praclarus*, *perarduus*, *ter*
opti-

optimus, *maximus*. Czasem tak my, iako i Łacinnicy, czynimy przymiotnik zdrobniałym np. *mały*, *maluczki*, *malénki*, *maluczny*, *malusiénki*; *parvus*, *parvulus* &c.

Z tych wszystkich i tym podobnych stopniowania sposobów, trzy są, przez samę powierzchowność przymiotnika iednego, náyznaczniejszy: *piérwszy*, gdy chcemy wyrazić, że przymiot równy iest w téy iak w drugiéy rzeczy, z którą się porównywa, albo porównywać może, i to się zowie stopniem *Równym*, np. *mocny iak lew*, *fortis ut leo*: *drugi*, gdy chcemy wyrazić, że przymiot większy iest w téy, niż w innéy rzeczy, i to się zowie stopniem *Wyższym*, np. *mocniejszy nad lwa*, *fortior leone*: *trzeci*, gdy chcemy wyrazić, że przymiot w téy rzeczy, większy iest od wszystkich inszych, i to się zowie stopniem *Náywyższym*, np. *náymocniejszy*, *fortissimus*.

Kto chce gruntownie poznać naturę ięzyka iakięgo względem stopniowania, i pokazać ią ucznióm swoim; nie powinien przedstawiać na trzech zwyczajnych stopniach, zasadzonych na troistéy odmianie powierzchownéy przymiotnika: ale, podnosząc się do myśli ludzkich i rzeczy samych, dościgać má więcéy nierównie stopniów w przymiotniku, i umieć między niemi czynić różnicę; zwłaszcza gdy chce prawdziwie rozumieć mowę iaką, a tym bardziéy, gdy z iednego na drugi ięzyk tłumaczyć. Stopień

F

náy-

náywyższy, dla gładkiego i pełnego dźwięku bardzo często w łacinie używany np. *optimus*, *maximus*, *amplissimus*, albo z dodatkiem jeszcze jakim np. *ter optimus*, *multo jucundissimus*, rzadko kiedy jest prawdziwy, bo rzadko z rzeczami samymi zgodny: przeto w dobrych tłumaczach naszych wydać się przez stopień *Równy*, z przydatkiem *arcy* np. *multo optimus mortalium*, *arcy dobry człowiek*. Nasz bowiem język, właśnie iakby się chronił nieprawdy, rzadziej używa przymiotników w najwyższym stopniu, i właśnie rąbby wszędzie iść za naturą rzeczy samych.

Obaczwszy wewnętrzną polskiego i łacińskiego stopniowania naturę; obaczmy szczególny polszczyźnie a łacinie zwyczaj, powierchownégo stopniowania.

§. III. O powierchowném przymiotników polskich stopniowaniu.

Które przymiotniki polskie stopniują się, a które nie? widzimy łatwo w zwyczaju narodowym, bo ten idzie zawsze prawie, za naturą rzeczy samych; co rzadkim bardzo inszych języków jest przymiotem. Powszechną więc u nas jest reguła: że *przymiotniki polskie té się tylko stopniują, które znaczą takowy przymiot w rzeczach*, że się przez stopnie powiększać może. Tak u nas stopniowanie-

wanie powierchowné, od wewnętrzného stopniowania zawisło.

Żebyśmy już na oko widzieć, i ucznióm naszym pokazać mogli, zwyczaj powierchownéy przez stopnie odmiany przymiotników naszych; trzeba ié było wszystkie a wszystkie na osobny spisać szereg, podług iednostayności końcowych i przed końcowych głosek: a tym rozbiórowym sposobem, pewné dla siebie i ucznióm naszych, stopniowania polskiego wyciągnąć reguły.

Wszystkie stopniowné przymiotniki polskie (wracając té, co były skrócone, do całości swojej np. *ukochany* zamiast *ukochan*, *godny* zamiast *godzién*, *zdrowy* zamiast *zdrów*,) kończą się albo na *i* krótkie, albo na *y* greckie: té więc dwie głoski, czynią nam oczywisty podział szeregów stopniownych rzeczowników naszych. Wszakże, przedostatnie głoski, rachując ié, aż do półtoréy zgłoski, brać się na uwagę powinny, bo i té do reguł naszego stopniowania należą. A ponieważ stopień trzeci, *náywyższym* nazwany, robi się iednostaynie i powszechnie, przez dodatek na początku rzeczownika, w drugim stopniu, zgłoski *náy*, albo po staropolsku *na*, np. *większy náywiększy*, *piękniejszy náypiękniejszy*, albo *nawiększy*, *napiękniejszy*; przeto daremnie tym stopniem powiększać nie będziemy szeregu stopniujących się przymiotników.

I. Zwyczajy stopniowania przymiotników zakończonych na i krótkie.

ogi	Ubo-gi	ż-szy.
ugi	Dłu-gi	ż-szy.
ibki	Gib-ki	szy.
ybki	Szyb-ki	szy.
adki	Gład-ki	szy.
odki.	Słod-ki	szy.
ydki	Brzyd-ki	szy.
eki	Dal-eki	szy.
iki	Dzik-i	szy.
ekki	Lek-ki	szy.
elki	Wi-elki	ę-kszy.
ałki	Mi-ałki	el-szy
énki	Cień-ki	szy.
oki	Głęb-oki	szy.
soki	Wy-soki	ż-szy.
epki	Krzep-ki	szy.
ipki	Lip-ki	szy.
arki	Jar-ki	szy.
aski	Pła-ski	ż-szy.
ąski	W-ąski	ęż-szy.
eski	Rzé-ski	ż-szy.
izki	Ni-zki	ż-szy.
arski	Dar-ski	szy.
otki	Króć-ki	szy.
udzki	Ludz-ki	szy.
ani	Tan-i	szy.
edni	Przedni	cy-szy.
upi	Głup-i	szy.

II. Zwy-

II. Zwyczajy stopniowania przymiotników zakończonych na y greckie.

aby	Słab-y	szy.
uby	Grub-y	szy.
ący	Gor-ący	ęt-szy.
ady	Bl-ady	ed-szy.
ardy	Tward-y	szy.
udy	Chud-y	szy.
ichy	Li-chy	ż-szy.
ochy	Pło-chy	ż-szy.
uchy	Kruch-y	szy.
ały	Trwa-ły	l-szy.
	Mały (niefor.)	mniejszy.
iały	Bi-ały	el-szy.
ębły	Ozięb-ły	ley-szy.
adły	Zaiad-ły	ley-szy.
agły	Smag-ły	ley-szy.
ągły	Ciąg-ły	ley-szy.
egły	Bieg-ły	ley-szy.
ychły	Rych-ły	ley-szy.
ily	Mi-ły	ley-szy, lub l-szy.
ukły	Wypuk-ły	ley-szy.
oły	Wes-oły	el-szy.
epły	Ciep-ły	ley-szy.
upły	Szczup-ły	ley-szy.
isły	Scis-ły	ley-szy.
osły	Ros-ły	ley-szy.
ątły	Wąt-ły	ley-szy.
uły	Czu-ły	l-szy.
yły	Oty-ły	l-szy.

zły	Zły (<i>niefor.</i>)	gorszy.
ęzły	Zwięz-ły	ley-szy.
omy	Swiadow-y	szy.
any	Ukocha-ny	ń-szy.
ábny	Powáb-ny	niey-szy.
ebny	Chwaleb-ny	niey-szy.
obny	Sposob-ny	niey-szy.
ubny	Chlub-ny	niey-szy.
ybný	Ryb-ny	niey-szy.
ácny	Zác-ny	niey-szy.
ecny	Bezec-ny	niey-szy.
ocny	Moc-ny	niey-szy.
adny	Ład-ny	niey-szy.
ądny	Rozsąd-ny	niey-szy.
édny	Biéd-ny	niey-szy.
ėdny	Oszczęd-ny	niey-szy.
idny	Wid-ny	niey-szy.
odny	Płod-ny	niey-szy.
udny	Obłud-ny	niey-szy.
ydny	Ochyd-ny	niey-szy.
ėkny	Pięk-ny	niey-szy.
alny	Wal-ny	niey-szy.
ėlly	Dziół-ny	niey-szy.
ilny	Sil-ny	niey-szy.
olny	Swáwol-ny	niey-szy.
ylly	Myl-ny	niey-szy.
émny	Ciém-ny	niey-szy.
imny	Zim-ny	niey-szy.
omny	Skrom-ny	niey-szy.
umny	Rozum-ny	niey-szy.
onny	Obron-ny	niey-szy.
yunny	Uczyn-ny	niey-szy.

ony

ony	Ucz-ony	eń-szy.
ipny	Dowcip-ny	niey-szy.
ėpny	Posęp-ny	niey-szy.
opny	Okrop-ny	niey-szy.
upny	Łup-ny	niey-szy.
arny	Czár-ny	niey-szy.
erny	Mizer-ny	niey-szy.
orny	Wytwor-ny	niey-szy.
asny	Cia-sny	śniey-szy.
esny	Bole-sny	śniey-szy.
osny	Spro-sny	śniey-szy.
ośny	Głóś-ny	niey-szy.
uśny	Gnuś-ny	niey-szy.
ėtny	Maięt-ny	niey-szy.
itay	Bit-ny	niey-szy.
intny	Wykwint-ny	niey-szy.
otny	Wywrot-ny	niey-szy.
utny	Smut-ny	niey-szy.
istny	Zawist-ny	niey-szy.
ytny	Syt-ny	niey-szy.
awny	Jaw-ny	niey-szy.
ėwny	Rzów-ny	niey-szy.
iwny	Dziw-ny	niey-szy.
owny	Zyskow-ny	niey-szy.
oyny	Stroy-ny	niey-szy.
uyny	Buy-ny	niey-szy.
aczny	Znacz-ny	niey-szy.
ėczny	Grzecz-ny	niey-szy.
oczny	Wdzięcz-ny	niey-szy.
uczny	Żarłocz-ny	niey-szy.
ėdzny	Sztucz-ny	niey-szy.
	Nędz-ny	niey-szy.

eprzny

ęprzny	Pieprz-ny	niey-szy.
ątrzny	Opatrz-ny	niey-szy.
aszny	Strasz-ny	niey-szy.
eszny	Śmiesz-ny	niey-szy.
oszny	Roskosz-ny	niey-szy.
uszny	Posłusz-ny	niey-szy.
yszny	Pysz-ny	niey-szy.
yzny	Żyz-ny	niey-szy.
ażny	Raż-ny	niey-szy.
ożny	Groż-ny	niey-szy.
ażny	Waż-ny	niey-szy.
eżny	Lubież-ny	niey-szy.
ężny	Męż-ny	niey-szy.
ożny	Moż-ny	niey-szy.
użny	Usłuż-ny	niey-szy.
ąpy	Sk-ąpy	ęp-szy.
ępy	Tęp-y	szy.
ary	Star-y	szy.
obry	Dobry (<i>nief.</i>)	lepszy.
ądry	M-ądry	ędr-szy.
odry	Szczodr-y	szy, zey-szy.
éry	Szczér-y	szy.
okry	Mokr-y	szey-szy.
ykry	Przykr-y	szey-szy.
ory	Skor-y	szy.
ury	Ponur-y	szy.
ostry	Ostr-y	zey-szy.
pstry	Pstr-y	zey-szy.
ystry	Bystr-y	zey-szy.
ytry	Chytr-y	zey-szy.
aty	Bogat-y	szy.
ęty	Święt-y	szy.

ity

ity	Pracowit-y	szy.
ęsty	Gęst-y	szy.
osty	Prost-y	szy.
usty	Tłust-y	szy.
ysty	Czyst-y	szy.
awy	Żwaw-y	szy.
iwy	Léniw-y	szy.
owy	Zdrow-y	szy.
ywy	Żyw-y	szy.
atwy	Łatw-y	icy-szy.
ączy	Rącz-y	szy.
ywcz-y	Porywcz-y	szy.
ęzy	Śwież-y	szy.
uży	Duż-y	szy.
żyży	Chyż-y	szy.

Kończąc tę naukę o powiérzchowném przymiotników polskich stopniowaniu; widzimy z wyszczególnienia ich zakończeń: naprzód, iako wszystkie w drugim stopniu kończą się na *szy*. Powtóré, iak mało jest przymiotników nieforémnych, iakoto : *lekki* *łżeyszy*, *wielki* *większy*, po staropolsku *więtszy*, *mały* *mniejszy*, *zły* *gorszy*, *niezły* *niezgor-szy*, *dobry* *lepszy* : a mniey ieszcze ułomnych, iakoto : *piérwszy* znaczący iedno co *przedniejszy*. Potrzeć, iako kilka jest przymiotników podwóynie ieden stopień mających np. *milszy* lub *mileyszy*, *ostrszy* lub *ostrzeyszy*, *twardszy* lub *twardzeyszy*, *czystszy* lub *czyscieyszy*.

Dáy-

Dámy tu bączność na Postaci czyli Figury Słowné a zewnętrzne, o którychéśmy gdzie indziéy mówili, (†) a które już w dziecinney kładziemy Grammatyce, dosyć iasnie a prawdziwie nazwané *Wyrzutniá, Dodatniá, Zamienniá, Cudzoziemczyzna*. Widzieliśmy ié w rodzaowaniu, widzimy w stopniowaniu, obączmy w przypádkowaniu i czasowaniu. Aże *Zamienniá*, náyczęściéy się trą-
 11; obączmy iá tu w szczególnéy táblicy, z przykłádami tak do stopniowania, iako i do inszych częsci Grammatyki należąciami.

Zamiéniaią się tedy :

a,	e,	Biały bielszy bieli.
ą,	ę,	Mądry mędrszy, błąd błędu.
ę,	ą,	Święto świąt.
o,	e,	Uczony uczéńszy uczeni, biore bierzesz.
c,	t,	Kocieł kotła.
ch,	ż,	Suchy suższy.
ch,	sz,	Pycha pysze.
d, na	dzi,	Ród rodzie, idę idziesz.
g,	dz,	Trwoga trwodze.
g,	ż,	Mogę możesz.
k,	c,	Łapka łapce.
k,	cz,	Tłukę tłuczesz.
ł,	l,	Stały stalszy.
n,	ni,	Płodny płodniejszy, ginę giniesz.

ni,

ni,	ń,	Tani tańszy.
r,	rz,	Przykry przykrzeyszy, miara
	na	mierze mierzyć.
s,	ś,	Sprosny sprośnieyszy.
s,	ż,	Wysoki wyższy.
t,	c,	Cnota cnocie.

W reście nie trzeba nám tu zapominać Przysłówków (*Adverbia*), które iako od drugiego tak od trzeciego stopnia pochodzą i robią się w następujący sposób.

Zgłoska ostatnią *szy*, odciętą od wyższego i náwyższego stopnia, zakończoného na *ysz*, robi Przysówek drugiego i trzeciego stopnia, np. *mocniejszy mocniéy, náymocniejszy náymocniéy*.

Które przymiotniki, przed zgłoską *szy*, mają spółgłoskę iaką; té powszechnie odmiéniaią *szy* na *éy*, poprzedzającą zaś gloska albo zostaje nieodmienná, iaká jest *ż* np. *dłuższy dłużéy*; albo przybiéra po sobie, i przed *éy*, iakié są *b, m, ń, p, w* np. *grubszy grubiéy, wiadomszy wiadomiéy, tańszy taniéy, lepszy lepiéy, łaskawszy łaskawiéy*; albo zamiéniaią się, iakoto *d* na *dzi* lub *dz* np. *twardszy twardziéy, prędzszy prędzéy, k* na *c* np. *wiekszy więcéy, r* na *rz*. np. *gorszy gorzéy, t* na *c* np. *gorętszy gorécéy*.

(†) W Przypisach na Klasse I. do rozdziału trzeciego, §. 3.

§. IV. O powierzchowném przymiotników łacińskich stopniowaniu.

Które przymiotniki łacińskie stopniują się, a które nie? trudnięj jest poznać, ponieważ Łacinnicy nie idą zawsze za naturą rzeczy samych, ale idą pospolicie za zwyczajem narodowym, częstokroć zaś za własnym myślenia sposobem, a czasem za greczyzną. *Plautus* stopniując *Poenus Poenior*, *Gielliusz* stopniując *Plautinus Plautinissimus*, *Divinus Divinissimus* &c. idą za swoim myślenia sposobem, dając zapewne takie rzeczonym przymiotnikom znaczenie, któreby się w naturze rzeczy stopniować mogło, rozumiejąc przez *Poenus* chytręgo, przez *Plautinus* żartobliwego, przez *Divinus* Bogóm podobnego. Kiedy *Plautus*, *Terencjusz*, *Salustyusz*, piszą *optumus*, *maxumus*, *sacerrumus*, zamiast *optimus*, *maximus*, *sacerrimus*; idą za greczyzną, pisząc zamiast i krótkiego, y greckie, którego postać w iedną jest co dawnego w łacińskiego, wymawianego iak u.

Stopniowne przymiotniki łacińskie, albo są forémne, albo nieforémne.

I. Przymiotniki forémne kończą się na głoski, r, s, x.

Zakończone na r, mają drugi stopień na ior, a trzeci na errimus np. *pulcher pulchrior pulcherrimus*, *liber liberior liberrimus*.

Zakończone na s, mają drugi stopień na ior, a trzeci na issimus np. *doctus doctior doctissimus*.

doctissimus. Té tylko co się kończą na lis, mają trzeci stopień na illimus np. *facilis facillimus*, a to przez figurę *Wyrzutnię*, bo niektóre znaydują się na illissimus, iakoto *imbecillissimus*, *utilissimus*. Té iuż skrócone, a od *facio*, *dico*, *volo* pochodné, *beneficus*, *malesicus*, *maledicus*, *benevolus*, *malevolus*, *magnificus*, które zupełnie kończyłyby się na ns, *benevolens* &c. mają drugi stopień na entior, a trzeci na entissimus np. *benevolus benevolentior benevolentissimus*.

Zakończone na x, mają drugi stopień na cior, a trzeci na cissimus np. *felix felicior felicissimus*.

II. Przymiotniki nieforémne są té, które od reguł wzwyż położonych odstępują: obaczmy różne ich nieforémności.

1. Nieforémne dla odmiennego zakończenia w stopniu najwyższym.

Citer,	citerior,	citimus.
Exterus,	exterior,	extremus.
Inferus,	inferior,	infimus.
Posterus,	posterior,	postremus.
Superus,	superior,	supremus.

2. Nieforémne dla innych wcale wyrazów.

Bonus,	melior,	optimus.
Malus,	peior,	pessimus.
Magnus,	maior,	maximus.
Parvus,	minor,	minimus.
Multi,	plures,	plurimi.

3. Nie-

3. Nieforémné dla niedostatku stopniów.

Deterior,	deterrimus.
Interior,	intimus.
Ocior,	ocissimus.
Potior,	potissimus.
Prior,	primus.
Propior,	proximus.
Uterior,	ultimus.
Apricus,	apricissimus.
Bellus,	bellissimus.
Consultus,	consultissimus.
Diversus,	diversissimus.
Falsus,	falsissimus.
Fidus,	fidissimus.
Inclitus,	inclitissimus.
Ipsus,	ipsissimus.
Invictus,	invictissimus.
Invisus,	invisissimus.
Invitus,	invitissimus.
Meritus,	meritissimus.
Mutus,	mutissimus.
Novus,	novissimus.
Nuperus,	nuperrimus.
Persuasus,	persuasissimus.
Sacer,	sacerrimus.
Sacrilegus,	sacrilegissimus.
Adolescens,	adolescentior.
Communis,	communior.
Dexter,	dexterior.
Infinitus,	infinitor.
Ingens,	ingentior.

Juve-

Juvenis,	junior.
Proximus,	proximior.
Salutaris,	salutarior.
Satur,	saturior.
Senex,	senior.
Sinister,	sinistrior.
Supinus,	supinior.
	Anterior.
	Licentior.

4. Nieforémné dla zbytku stopnia ndywyższego :

Agillimus,	agillissimus.
Docillinus,	docilissimus.
Extremus,	extimus.
Imbecillimus,	imbecillissimus.
Maturrimus,	maturissimus.
Mirificentissimus.	mirificissimus.

§. V. Uczénie dzieci stopniowania polskiego i łacińskiego.

W dawanu dziecióm nauki o stopniowaniu przymiotników, porządkie i łatwo postępować mamy. Porządek na tém za-
wiś, aby polszczyzna poprzedzała łacinę, a
w obudwu ięzykach szły naprzód szczegó-
łné przykłady, po przykładach przednieyszé
powierzchowného stopniowania reguły, da-
léy fundament stopniowania, toiest nieró-
wność przymiotów w rzeczach : nakoniec
podobieństwo i różnice polskiego i łacińskiego

go

zwierzęcé, a zwierzęcé iak ludzkie przypądkować się zwykły.

5. Lubo rzeczowniki zwierzęcé i nieżywotné męzkiego lub niakięgo rodzaju w liczbie pojedynczý, przechodzą w liczbie mnogiéy do rodzaju żeńskiego; (co się iasnie z ich przymiotników pokazuje) atoli na pamiątkę dawnęgo w liczbie pojedynczý rodzaju, mają w liczbie mnogiéy niektóre przypadki tak, iakby ie miały, gdyby były nie odmięniły rodzaju.

6. Jako w myśli naszéy i w naturze samey, przymioty złączone są z rzeczami; tak w ięzyku naszym, dla wydania tegoż związku, przymiotniki zgadzają się z rzeczownikami. Przeto, *naprzód* według trzech osobnych rodzajów, są trzy osobné przypądkowné formy: *powtórę*, w iednéyże formie inné mają zakończenié w czwartym przypądku z rzeczownikiem żywotnym, a inné z rzeczownikiem nieżywotnym: *potrzeć*, w liczbie mnogiéy, dwie tylko mają formy, iedną męską, gdy się kładą z rzeczownikami ludzi męczyzn, drugą żeńską, gdy się kładą ze wszelkiemi innémi rzeczownikami.

7. Zwyczaj narodowy, odstępujący w przypądkowaniu od zwykłych form, pochodzi albo *naprzód*, z powierzechownéy podobności Imion, bez względu na pćć, i wzaięmnie: albo *powtórę*, z postaci czyli figur grammatycznych: albo *potrzeć*, z nieułożonęgo ieszcze ięzyka przez Grammatykę.

8. W ży-

8. W żyjącym ięzyku naszym, można z wolna czynić niektóre odmiany, żeby przysdz kiedys do iednostaynéy regularności.

Té uwagi powszechné, służyć nam mają za poprzedniczé światło do poznania trudnieyszych nieco Deklinacyy czyli Przypądkowań naszych: do czego téż pomoże wielce iednostayny porządek.

W całéy więc tych uwąg osnowie, póydzimy porządkiem Imion forémnych i nieforémnych: w Imionach forémnych porządkiem szćciu form, w każdéy formie porządkiem liczby, w każdéy iuż liczbie porządkiem przypądków, postępować będzimy.

§. II. Forma I.

Do téy formy, należą wszystkie rzeczowniki żywotné i nieżywotné, które są rodzaju męzkiego, a to iuż ze znaczenia pćci męzkiéy, iuż z zakończeniá.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK I.

Przebiegając szereg rodzajowy Imion męzkich, i stósując go do przypądkowania podług piérwszy formy; wyłączyć z niego mamy:

1. Rzeczowniki zakończone na *a*, należące do drugiéy formy np. *Monarcha*, *dozorca*: ponieważ zakończenié na *a* jest pospolicie rodzaju żeńskiego, któryto rodzaj należy do drugiéy formy. *Sędzia* nale-

G 2

ży

ży do czwartej formy: także *Hrabia*, *Murgrabia*, lub *Burgrabia*, lubo niektórzy przypadkują ić czasem podług drugiej formy.

2. Imiona cudzoziemskie osobowe na *e* np. *Noe*, *Jozue*: bo te należą do czwartej formy.

3. Imiona swojskie rodowe czyli familii i urzędowe zakończone na *i*: także Imiona urzędowe na *y* np. *Sobiecki*, *Podskarbi*, *Kracyz*, tudzież *Luty* miesiąc, bo i te należą do czwartej formy.

4. Imiona rodowe zakończone na *o*, nie mają jeszcze statecznego przypadkowania: ponieważ iedne, dla rodzaju swego, należą do pierwszej formy, iakoto *Jodko*, *Tarlo*, drugie do drugiej formy, iakoto *Rytko*, *Polityło*, trzecie iuż do pierwszej, iuż do drugiej formy, iakoto *Fagiello*. Podobaćli się będzie narodowi, przypadkuymy statecznie Imiona męzkie rodowe na *o*, według pierwszej formy, ostatnie zaś to Imię *Fagiello*, zmiękczy, i na kształt cudzoziemskich (o których zaraz niżej) powiększy ić końcówką głoską *n*, pisząc i mówiąc, podług dobrego dawniejszych xiąg zwyczaju *Fagiellon Fagiellona*, skąd dobrze wypłynie przymiotnik tén, *Fagielloński*, albo *Fagiellonów*.

Imiona cudzoziemskie osobowe i rodowe, iako w zakończeniu swoim, tak i przypadkowaniu, nie mają statecznej jeszcze formy. Mając wzgląd na pospolitszy zwyczaj Pisarzów naszych, tudzież na podobność

bnosc Imion czyli analogii; tak ić do iednostajności ściągamy.

Zakończone na *a*, np. *Numa*, *Seneka*, należą do drugiej formy.

Zakończone na *b*, *d*, *f*, *g*, *k*, *l*, *ł*, *m*, *n*, *r*, *x*, np. *Job*, *David*, *Filozof*, *Magog*, *Frydryk*, *Annibal*, *Michał*, *Adam*, *pán*, *Kastor*, *Astyanax*, należą do pierwszej formy.

Zakończone na *o*, np. *Plato*, *Cycero*, kończmy na *on*, ponieważ w dalszych przypadkach przybierają głoskę *n*, np. *Platona*, *Cycerona*, *Platonowi*, *Cyconowi* &c.

Zakończone na *u*, np. *Jechu*, nie przypadkują się wcale: przeto dla przypadkowania ich według pierwszej formy, zakończmy ić na *us*, np. *Jechus*, *Jechusa*.

Zakończone na *s*, iedne nie doznają żadnej u nas odmiany, drugie doznają: względem odmiany, tak ić według podobności Imion układamy:

Zakończonym na *as*, a mającym u Łacinników drugi przypadek na *a*, dodaiemy na końcu *z*, np. *Thomas Thoma*, *Tomász Tomásza*. *Andreas*, przemieniamy na *Andrzey*, lub *Jedrzey*.

Zakończonym na *es*, *is*, *os*, które w drugim przypadku łacińskim nie przybierają głoski *d* lub *t*, my też nic nie przydaiemy na końcu, np. *Eschines Eschinesa*, *Dafnis Dafnisa*, *Minos Minosa*: które zaś w rzeczonym przypadku, przybierają *d* lub *t*, kończymy ić na też głoski, np. *Pallas Pallantis*, *Pallant*

lant Pallanta, Chremes Chremetis, Chremet Chremeta, Paris Paridis, Paryd Paryda.

Zakończonym na *us*, albo nic nie dodajemy, np. *Juſtynus, Florus, Juſtynusa Florusa*: albo dodajemy głoskę *x*, np. *Julius Pomponius, Juliusz Pomponiusz, Juliusza Pomponiusza*: albo im odcinamy zgłoskę *us*, a natenczas, nie byli przed *us* samogłoski *i*, przypadkujemy takie Imiona na pierwszą formę, dodając jeszcze, lub odmieniając jaką głoskę, np. *Marcus Paulus Saulus, Marek Paweł Saul*, lub po staropolsku *Szawet, Marka Pawła Saula*, lub *Szaweta*. Tak przypadkujemy wszystkie mające przed *us*, spółgłoskę jaką, np. *Jacobus, Josephus, Quintilianus, Pryamus, Scaurus, Lausus, Sextus, Davus, Phryxus*: mówimy *Jakób Józef &c. Jakóba Józefa &c.* Maięli przed *us*, głoskę *i* lub *j*; natenczas kończyć je możemy lepięj na *i* lub *y*, i przypadkować według czwartej formy, np. *Antonius Virgilius Horatius, Antoni Wirgili Horacy, Antoniego Wirgiliego Horacego*: gdy zaś po odciętych *us*, kończą się na *ay* lub *ey* np. *Cajus Pompejus, Kąy Pompey*, przypadkują się według pierwszej formy, np. *Kaia Pompeia*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK II.

W tym przypadku dwie rzeczy uważać nam przychodzi: *piętnastą*, na jaką ostatnią głoskę kończy się u nas ten przypadek;
drugą,

drugą, co się w przedostatnich głoskach dzieje:

I. Rzeczowniki do pierwszej formy należące, albo są żywotne, albo nieżywotne. Rzeczowniki żywotne czy są ludzkie, czy zwierzęce, wszystkie ogólnie kończą się w drugim przypadku na *a*, np. *człeka, wilka*. Reguła ta byłaby powszechną, gdyby nie przeszkadzało kilka Imion, iakoto: *wół, bawół*, a czasem *skop*, które drugi przypadek mają na *u*, *bawołu, wołu, skopu*: Imiona także zbiorowe (*collectiva*), np. *lud, ród, naród, gmin, drób, gąd*, mają ten przypadek na *u*.

Imiona nieżywotne, iedne się w tym przypadku kończą na *u*, według ogólnej reguły: drugie, przez podobieństwo zakończenia z Imionami żywotnymi, mają ten przypadek na *a*: niektóre, w pospolitym zwyczaju, mają już na *a*, już na *u*.

Nie możemy przestać na téj obojętnej i niedokładnej regule: trzeba nam dowiedzieć się niezawodnie, któreto są Imiona, co mają ten przypadek na *u*, które na *a*, które zaś oboim sposobem. Do czego nie masz innej drogi, tylko pilne przeyscié całego szeregu Imion nieżywotnych rodzaju męzkiego, i ułożenie ich następującym porządkiem, dając, gdzie można, powszechné lub ogólne reguły, według iakowey cęchy, wyciągnioney ze znaczenia rzeczy, lub zakoń-

kończenia podobnego : gdzie zaś tego uczynić nie można, kładąc wszystkie wyrazy.

Szereg i reguły na drugi przypadek Imion męzkich nieżywotnych.

zakon- czone na:	maię na u :	maię na a :
áb,	<i>scháb</i> , i wszystkie ogólne.	Czasém <i>gráb</i> .
áb,	czasém <i>dáb</i> .	<i>Dáb</i> , i wszystkie powszechnie.
eb,		<i>chleb</i> , i wszyst. powszechnie.
ób,	<i>žřób</i> , i wszyst. powszechnie.	
rb,	<i>skárab</i> , i wszyst. powszechnie.	
ub,	<i>řub</i> , i wszyst. ogólne.	<i>Czab</i> .
yb,	<i>tryb</i> , i wszyst. ogól.	<i>Grzyb</i> .
rb,	<i>řwierzb</i> , i wszystkie powszechnie.	
ř,	<i>iedwáb</i> , i wszystkie powszechnie.	
c,	<i>plac</i> , i wszyst. ogól.	Wszystkie zakon. na <i>iac</i> , <i>iec</i> , <i>lec</i> , <i>rzec</i> , <i>yc</i> , np. <i>miesiac</i> , <i>koniec</i> , <i>walec</i> , <i>korzec</i> , <i>niekzyc</i> , także <i>kloc</i> .
ć,		<i>řokieć</i> , i wszyst. powszechnie.
d,	<i>grád</i> , i wszyst. ogól.	<i>Kord</i> , czasém <i>ogród</i> .
f,	<i>tráf</i> , i wszyst. ogól.	<i>Třnf</i> , <i>buf</i> .
g,	<i>poság</i> , i wszyst. ogól.	<i>Pług</i> , zaws. zakonzone na <i>ag</i> np. <i>řzelag</i> .
ch,	<i>řmiech</i> , i wszystkie ogólne.	<i>Orzech</i> , <i>kielich</i> , <i>brzuch</i> , <i>kořuch</i> ,

zakon- czone na:	maię na u :	maię na a :
ak,	<i>řmak</i> , i wszyst. ogól.	<i>řańcuch</i> , <i>fartuch</i> , <i>feyřuch</i> , <i>obuch</i> , <i>paluch</i> , <i>kuch</i> , <i>ma-kuch</i> , <i>wantuch</i> , <i>wy-trych</i> .
ak,		1. Nazwiska piędzdy np. <i>řzostíak</i> , <i>troiák</i> &c.
ak,		2. <i>Břiak</i> , <i>bórak</i> , <i>bo-sák</i> , <i>chodák</i> , <i>hák</i> , <i>kořpák</i> , <i>kulák</i> , <i>řyczák</i> , <i>řzerak</i> , <i>wi-atrak</i> , <i>řniák</i> .
ek,	<i>řtek</i> , i wszyst. ogól.	<i>řtrak</i> , i wszyst. powszechnie.
ek,		1. <i>Cwiek</i> , <i>czépek</i> , <i>czřunek</i> , <i>řialek</i> , <i>gárnek</i> , <i>kořek</i> , <i>kubek</i> , <i>naparstek</i> , <i>napiętek</i> , <i>obwarzanek</i> , <i>ogarek</i> , <i>ogórek</i> , <i>ořówék</i> , <i>o-platek</i> , <i>osiék</i> , <i>pa-górek</i> , <i>pépek</i> , <i>plac-ek</i> , <i>podróbek</i> , <i>pod-nózek</i> , <i>podřtávek</i> , <i>półkoszek</i> , <i>półmi-sek</i> , <i>řłowiek</i> , <i>řtoczek</i> , <i>řtořek</i> , <i>řtryczek</i> , <i>řřuczek</i> , <i>řřborek</i> , <i>řřgórek</i> , <i>řřřđdek</i> , <i>řřřřtek</i> .
		2. <i>Ogródek</i> , i wszyst. powszech. Imiona zdrobniałe, maię tén przypadek na <i>a</i> .

zakon- czoné na:	maiz na u:	maiz na a:
ęk,	dźwięk, i wszyst. po- wszechnie.	Czasém sęk.
ik,	szpik, i wszyst. ogól.	1. Harapnik, kozik, krwawnik, Pa- zdziernik, piernik, siennik, Słownik, świnnik, trawnik, trzewik, wieczernik, zielnik. 2. Kącik, i wszyst. insze zdrobniafć. 3. Rzeczownik, i wszyst. insze na- zwiska grammaty- czne.
lk,	katafalk, i wszystkić powszechnie.	Tłómok.
łk,	zgiełk, i wszyst. po- wszechnie.	
nk,	szynk, i wszyst. po- wszechnie.	Gdąnsk, Śląsk.
ok,	wzrok, i wszyst. o- gólnie.	1. Język, smyk. 2. Imiona zdrobnia- fć.
rk,	iarmark, i wszystkić powszechnie.	Bąbel, cyrkiel, dyl, dyszel, knćbel, fi- giel, kregiel, kufel, pędzel, pytel, ru- bel, skobel, sopel,
sk,	zysk, i wszyst. ogól.	
uk,	bruk, i wszystk. po- wszechnie.	
yk,	ryk, i wszyst. ogól.	
l,	ból, i wszyst. ogól.	

zakon- czoné na:	maiz na u:	maiz na a:
i,	wół, i wszyst. ogól.	stepel, tygiel, ty- rel, węgciel. Kiel, kociel, Kociół, kubel, węgiel, wę- zel.
m, n,	dóm, i wszyst. ogól. chrzán, i wszyst. o- gólnie.	Cbełm (miasto.) Bałwán, bębén, be- chén, czekán, czółn, dzbán, dzwon, kał- dun, klin, kołtun, komin, melon, młyn, piorun, roztruchán, Szczecin, żupán.
ń,		dzién, i wszyst. po- wszechnie.
p,	strop, i wszyst. ogól.	Stup, snop, strup, trup.
p,		gnyp, i wszyst. po- wszechnie.
r,	bór, i wszyst. ogól.	1. Czasém ceber i dwór. 2. Kaptur, kosztur, pazur, sěr, świder, sznur, talár.
s,	głos, i wszyst. ogól.	Dubas, kłos, las cza- sém: nos, obrus, pas, trzos, wps, włos, owies.
t,	odbyt, i wszyst. ogól.	Bór, (czasém funr), gnát, kąt, knor, łór, młot, płot, świat, żywot.
w,	stów, i wszyst. ogól.	Chlów, Lwów, i wszystkić imiona miast: ręków.
ów,	ołów, i wszyst. po- wszechnie.	

zakoń- czone na:	maią na u :	maią na a :
x,	<i>flux</i> , i wszyst. po- wszechnie.	1. <i>Máy</i> , gdy znaczy miesiąc.
y,	<i>pokóy</i> , i wszyst. ogól.	2. Po staropolsku <i>pokóy</i> .
		3. <i>Kiy</i> , <i>láy</i> .
z,	<i>wóz</i> , i wszyst. ogól.	<i>Arkusz</i> , <i>bicz</i> , <i>brewi- iárz</i> , <i>exemplárz</i> , <i>grosz</i> , <i>Grudziądz</i> , <i>guz</i> , <i>herbárz</i> , <i>in- struktarz</i> , <i>inwen- tárz</i> , <i>koncérz</i> , <i>ka- pelusz</i> , <i>kierz</i> , <i>klucz</i> , <i>kołucz</i> , <i>kołniérz</i> , <i>konsystorz</i> , <i>kon- rusz</i> , <i>kurytárz</i> , <i>le- miész</i> , <i>lichtárz</i> , <i>Łowicz</i> , i inszé miast imiona ; <i>miecz</i> , <i>moździerz</i> , <i>óltárz</i> , <i>pałasz</i> , <i>pę- chérz</i> , <i>pieniądz</i> , <i>plaszcz</i> , <i>powróz</i> , <i>refektárz</i> , <i>relikwi- iárz</i> , <i>rydż</i> , <i>siekácz</i> , <i>wachlárz</i> , <i>wiérz</i> . <i>gwóźdz</i> , i wszystkié powszechnie.
ż,		<i>Oręż</i> , <i>nóż</i> .
ż,	<i>byż</i> , i wszyst. ogól.	

II. Obróćmy już myśl naszą na drugą rzecz, którąśmy w tym przypadku uważać przedsięwzięli, to jest od ostatniéj głoski, postąpimy do przedostatnich, i roztrząśniemy, co się z niemi dzieje. Obaczymy : że iedné

są

są wcale nieodmienné, drugich ubywá, trzecich przybywá, czwarte zaś iedné się w drugie zamieniają. Uwagi zaś té rozciągáć się mają, nie tylko na nieżywotné, lecz téż i na żywotné Imiona.

Nie odmiéniają się wcale tak samogłoski, iako spółgłoski ; o których w następujących uwagach nad głoskami odmiennymi, żadnéj nie będzie wzmianki.

Ubywá często, czyli wyrzucá się *e*, już samo tylko, już z poprzedzającemi tuż głoskami *i*, *z*, *zi*, np. *wróbel*, *koziół*, *dzień*, *orzek* : *wróbla*, *koziół*, *dnia*, *orta* : ale czasém nie wyrzucá się toż *e*, np. *sér chmiel* *pogrzyb*, *séra chmielu* *pogrzebu*. Żebyśmy się już upewnili, gdzie się to *e* wyrzucá, a gdzie nie ; w przebieganiu Imion téj formy uważámy : *naprzód*, wymawianie i pisanie téj samogłoski *e*, czy iest ściśnione, czy otwarté : uważámy *powtóré*, przykrość w wymówieniu zbiegłych kilku spółgłosek. Z uważaniem tych dwóch rzeczy, przebiegając szereg Imion pierwszéj formy, tę, ogólną przynáymniéj, w ięzyku naszym postrzeżemy regułę : *e* w ostatniéj zgłosce, przypadku pierwszego znáyduiąc się, nie wyrzucá się w drugim przypadku, ieżeli iest ściśnione, np. *chmiel* *chmielu*, *ptómién* *ptómiénia*, *korzeń* *korzenia* ; oprócz następujących Imion : *bębén*, *bochén*, *blázén*, *durén* (wyrazy gminné i podlé) *dzień*, *Grudzién*, *Kwiecién*, *lén*, *naiém*, *ogién*, *pién*, *przekupién*, *przybycién*,
przy-

przychodzién, rożén, szén, sén, stworzén, Siérpién, spółaczén, stopién, Styczén, tydzień, uczén, więzién, Wrzeseń, zbrodzién. Jeżeli zaś e jest otwarte, wyrzucą się, np. *łeb palec* &c: oprócz tych: *kielb*, *Prypeć*, *kmieć*, *Szef*, *szewc*, *Czech* i wszystkie na *ech*, *bek* i wszystkie iednozgłoskowe, *Szembek*, *świeć*, *człowiek*, *zgieć*, *osiek*, *wieć*, *fortel*, *Chełm*, *hełm*, *lep*, *sklep*, *charakter* i wszystkie cudzoziemskie: *czérkies*, *Achilles*, i wszystkie cudzoziemskie na *es*: *obwieś* i wszystkie na *ies*: *szefest*, *sztylet* i wszystkie cudzoziemskie, *miecz*. Wyjątki te od prawideł powszechnych stąd, przynajmniej po większą część, płyną; że zbiegnięcie się kilku spółgłosek, przykręby było do wymówienia, np. *kelbia*, *kmcia*, *Czecha* &c: przeto musi się im zostać dawną samogłoska *e*, *kielbia*, *kmcia*, *Czecha*. Obaczmy tu nawiasem potrzebę, i użytek kręskowania samogłoski *e*, bez czego, nigdybyśmy tak iasnéy na wyrzucanie, lub zostawienie samogłoski *e*, w drugim przypadku, nie mieli reguły. Niżeli pisowne czyli ortograficzne na to ustanowimy prawidła; radźmy się w wątpliwościach Słownika *Knapskiégo*, z tą przestrogą, że gdy on niestatecznie pisze przed *n*, iuż *e* ściśnione np. *lén*, iuż *ę* nosowe, np. *sén*; my statecznie czytamy i piszmy *e* ściśnione, np. *lén*, *sén*, *pierscién* &c. Przyczyna wyrzucania *e*, w drugim przypadku, iest *Wyrzutnia*, czyli skracanie mowy; dla czego téż w staropolskich książkach,

kach, toż *e* wyrzucało się w pierwszym nawet przypadku, co i w dzisiejszym ieszcze zwyczaju trwa gdzie niegdzie, np. *szanc*, *ustérk*, *wizerunk*, *wróbl*, zamiast *szaniec*, *usterek*, *wizerunek*, *wróbel*.

Przybywają głoski w drugim przypadku, (prócz ostatniéy *a* lub *u*), których nie było w pierwszym przypadku: *naprzód*, go we środku tego Imienia *tydzień tygodnia*, musiało się dawniéj mówić *tygodzién*. *Powtóre*, przybywa samogłoska *i* przed *a*, lub *u* ostatniém, w tych Imionach, które w pierwszym przypadku kończyły się na spółgłoskę miękką, *b*, *d*, *n*, *p*, *s*, *w*, *z*, np. *gołęb*, *gościa*, *wieźnia*, *karpia*, *fajsa*, *szczawiu*, *kniazia*. Widzimy tu potrzebę kręskowania głosek miękkich: bo bez tego, nie wiedzielibyśmy ani przyczyny, ani okoliczności, czemu, i kiedy przybywa w drugim przypadku *i*, przed *a* lub *u*.

Zamiéniają się głoski iedna w drugą:

1. *ą* na *ę*, w tych tylko Imionach: *dąb*, *dziewośląb*, *gołąb*, *białąd*, *siwąd*, *iastrząb*, *ciąg*, *krag*, *poprag*, *mąx*, *wiąx*, *Xiądx*, *obrxąd*, *rxąd* (iedno co szereg,) *urząd*, *wąx*, *zab*, *gląb*, *pięniądx*: *dębu*, *dziewoślęba* &c.

2. Zamiéniają się *c* na *t*, w tych tylko Imionach: *kociet*, *Kwiecień*, *przybycień*: *kottla*, *Kwietnia*, *przybytnia*.

3. Zamiéniają się *i* na *y*, w Imionach zakończonych w pierwszym przypadku na *aiec*,

aiec, oiec, éiek, iiek, np. *Dunaiec, koiec, léiek, kiiek*: *Dunayca, koyca, léyka, kiyka*.

4. Zamienia się *y* na *i*, w Imionach zakończonych w pierwszym przypadku na *dy, éy, iy, óy, uy, yy*, np. *zwyczajy, kléy, kiy, śród, wny, śrny*: *zwyczajni, kléini &c.*

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK III.

1. Przypadek trzeci, tak żywotnych iako i nieżywotnych Imion, kończy się pospolicie na *owi*, odmieniając z drugiego przypadku ostatnią samogłoskę *a*, lub *u*, na *owi*, np. *człowieka, ogrodu, konia*: *człowiekowi, ogrodowi, koniowi*.

2. Zgłoskę *owi*, nie tylko w Poezyi, ale też w wolnej mowie, możemy skracać na *u*, mianowicie z Przyimkiem *ku*, np. *ku końcu*, zamiast *ku końcowi*.

3. Przypadek na *u*, tak w niektórych Imionach wszedł w zwyczaj, że go już więcej na *owi* kończyć nie można, iakoto *Bogu, chłopu, chłopcu, panu, bratu, Xiędzu, oycu, łbu, psu, czartu, dyabłu, katu &c.*

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK IV.

1. Imiona żywotne, do których też należą Imiona duchów, i kárt, mają powszechnie przypadek czwarty, tak iak drugi, np. *człowieka, konia, wołu, zająca, Jowisza, Faraona, kindla &c.* W następujących mówienia sposobach: *idź za męż, postępować sobie brat*

za

za brat, siadać na koń, idź na zwierz: té Imiona *mąż, brat, koń, zwierz*, położone bez przymiotnika, mają przez *Wyrzutnię*, przypadek czwarty tak iak pierwszy. Podobnież ten przypadek mają Imiona zbiorowe (*collectiva*) *ród, naród, gád, lud, gmin, dwór, fraucymer*.

2. Imiona nieżywotne, mają pospolicie przypadek czwarty, tak iak pierwszy, np. *iedwab, plac &c.* Jedno tylko Imię *trup*, choć znaczy umarłe ciało, má przypadek czwarty na *a*, *trupa*: a to z téj przyczyny, że się też daie ludzióm żyjącym. Podobnym sposobem, i dla podobnéjże przyczyny, Imiona skór zwierzęcych, nazwisko zwierząt samych, mających, kończą się w czwartym przypadku na *a*, np. *kupiłem lisa, niedźwiedzia, ryśa &c.*

3. Imiona *dni*, od świętych nazwanych, iako Imiona nieżywotne, idą za powszechną regułą, np. *na święty Michał, na święty Ján &c.* Jeżeli zaś mówimy: *na świętego Michała, na świętego Jána &c.*, iest to przypadek drugi, z *Wyrzutnią* domyslnego wyrazu *dzień*: bo bez *Wyrzutni*, mówimy: *na dzień świętego Michała &c.*

4. W sposobach mówienia naszego, ze Słowami *dadź, podadź, przynieść, wziąć, porwać*, i tym podobnemi, z któreimi domyslnie kładą się té wyrazy: *trochę, kawátek, cokolwiek, użycie*, lub co podobnego, np. *dády chleba, podády ognia, paśásza, przynieś wina,*

H

węz

weż *kija &c; chleba, ognia &c.* nie są położone w przypadku czwartym, ale w drugim.

LICZ. POIED. PRZYPADEK V.

W tym przypadku, trudniejszym nieco na zrobienie pewnych reguł, uważać mamy trzy rzeczy: *pięroszą*, na jaką się głoskę kończy: *drugą*, od którego się przypadku formuie: *trzecią*, które przedostatnie głoski, w innych przypadkach nie zamiéniane, tu się pospolicie zamiéniają.

Co do *pięroszego*: przypadek piąty, kończy się na *e* lub *u*, np. *Janie, Jasiu*. Kiedy się zaś kończy na *e*, a kiedy na *u*? następująca pokaże tábllica.

zakończoné na:	maią na e:	maią na u:
b,	<i>Jakóbie</i> , i wszystkie powszechnie.	
bb,		<i>Drobinu</i> , i wszystkie powszechnie.
c,	zakończoné na <i>ec</i> , i to ludzkie tylko, np. <i>starce</i> .	<i>zaięcu</i> , i wszystkie ogólnie.
ć,		<i>Gościu</i> , i wszystkie powszechnie.
d,	<i>żydzie</i> , i wszyst. powszechnie.	
f,	<i>Gráfie</i> , i wszyst. powszechnie.	
g,	tylko <i>Boże</i> .	<i>Stogu</i> , i wszystkie ogólnie.
h,	czasém <i>Woyciesze</i> .	<i>Woyciechu</i> , i wszyst. powszechnie.

zakończoné na:	maią na e:	maią na u:
k,	czasém <i>człeczce</i> .	<i>Człeku</i> , i wszystkie powszechnie.
l,		<i>Królu</i> , i wszyst. powszechnie.
ł,	<i>Michale</i> , i wszystkie powszechnie.	
m,	<i>sumie</i> , i wszyst. powszechnie.	
n,	<i>młodzianie</i> , i wszyst. ogólnie.	<i>Synu</i> tylko, niegdyś <i>synie</i> .
ń,		<i>uczniu</i> , i wszyst. powszechnie.
p,	<i>chłopie</i> , i wszyst. powszechnie.	
pp,		<i>gapiu</i> , i wszyst. powszechnie.
r,	<i>piwowarze</i> , i wszyst. powszechnie.	
s,	<i>głosie</i> , i wszyst. powszechnie.	
ś,		<i>Stasiu</i> , i wszyst. powszechnie.
t,	<i>bracie</i> , i wszyst. powszechnie.	
w,	<i>Mieczysławie</i> , i wszyst. powsze.	
ww,		<i>pawiu</i> , i wszystk. powszechnie.
x,	<i>Felixie</i> , i wszyst. powszechnie.	
y,		<i>stryiu</i> , i wszyst. powszechnie.
z,	<i>z</i> poprzedzającą samogłoską np. <i>zakazie</i> , i wszystkie powszechnie. <i>Xięże</i> tylko.	<i>Z</i> poprzedzającą spółgłoską np. <i>Grzegorz</i> , i wszystkie powszechnie.

zakon-	maię na e:	maię na u:
czoné na:		
z,		śledzi <u>u</u> , i wszyst. po-
		wszechnie.
z,		stró <u>z</u> u, i wszyst. po-
		wszechnie.

Co się tycze drugiego: formuie się przypadek piąty od drugiego tak:

1. W Imionach nieżywotnych, mających drugi i piąty przypadek na *u*, nic się wcale nie przerabia, np. bólu, bólu: mających zaś drugi przypadek na *u*, a piąty na *e*, odmienia się *u*, na *e*, np. dou dole.

2. W Imionach żywotnych i nieżywotnych, mających drugi przypadek na *a* lub *u*, odmienia się *a* lub *u*, na *e* lub *u*, podług widzianey dopiero tablice.

Co się tycze trzeciego: iedné głoski tu przybywają, drugie się w inné zamieniają. Przybywá samogłoska *i*, przed samogłoską ostatnią *e*, ale w tén czas tylko, kiedy przed samogłoską ostatnią *a* lub *u*, w przypadku drugim, była iedna z tych spółgłosek *b*, *f*, *m*, *n*, *p*, *s*, *t*, *w*, *x*, *z*, np. sposóbu, Gráfu, suma, młyna, popa, czasu, brata, stawu, fluxu, mrozu: sposóbie, Gráfie, sumie, młynie, popie, czasie, bracie, stawie, fluxie, mrozie: iezeli zaś iest *d*, przybywá zgłoska *zi*, np. żyda ogrodu, żydzie ogrodzie. Przybywá spółgłoska *z* przed *e*, lub *u* ostatniém, ale w tén czas tylko, gdy w drugim przypadku, przed *a* lub *u*, było *r*, a w innych żywotnych, na

ec

ec w pierwszym przypadku zakończonych, było *c*, np. szczur bór, szczura boru, szczurze borze, starzec starca starcze, szewc szewca szewcze. Zamieniają się *a*, *o*, na *e*, w tych tylko Imionach, które w pierwszym przypadku kończyły się na *biad*, *siad*, *dzd*, *iat*, *iatr*, *iód*, *iół*, *biór*, np. obiad, sfiad, przyiad, sieat, wiatr, miód, także las, Kościół, ubiór, także wrzos, Piotr: obiedzie, sfiedzie, przyiedzie, swiecie, wietrze, miedzie, lesie, kościele, ubierze, wrzese, Pietrze, z łacińskiego Petre. Zamieniają się *ł* na *l*, np. wofu dou, wole dole. Zamieniają się *t* na *ci*, np. brata kwiatu: bracie kwiecie. Które tylko w iedném Imieniu doznają odmiany, są te: *dz* na *z*, Xigdz Xigze: *g* na *z*, Bóg Boze: *ch* na *sz*, Woyciech Woyciesze: *k* na *cz*, człek człowiek, człecze człowiecze. Dészcz, mówi się w drugim i piątym przypadku, dészczu lub dędzu.

Imiona rodowé, zakończone na *o*, np. Tarko, mają piąty przypadek tak iak pierwszy.

W Imionach osobowych, np. Michał, Stanisław &c, można pierwszego przypadku, użyć za piąty, np. Michał, zamiast Michale.

LICZ. POIED. PRZYPADEK VI.

Szósty przypadek, kończy się powszechnie na zgłoskę *ém*, odmieniając ostatnie *a* lub *u*, przypadku drugiego, na *ém* np. ko-

nia koniém, sposobu sposobém. Jeżeli w drugim przypadku przed *a* lub *u*, było *g* lub *k*, dodaje się po nich *i*; przeto że *u* nas po *g, k*, nigdy w iednéj zgłosce, nie pisze się *e*, ale zawsze *ie*, np. *Boga, człeka, Bogiém, człekiém.*

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK VII.

Przypadek siódmy taki jest ogólnie, iaki przypadek piąty, np. *dziobie, korabiu.* Té tylko, co w piątym przypadku kończyły się na *cze, że, sze*, kończą się na *u*, np. *chłopcu, Bogu, (Bodze jest przestarzałe) Xiędzu, Woyciechu* lub *Woyciefsze.* Mówimy także lepiéy, *panu, synu, domu,* niżeli *panie, synie, domie.* Mówimy także, *doma,* zamiast *w domu: w boru,* zamiast *w borze.*

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK I.

Do zrozumienia iedného z trudniejszych przypadku tego, trzeba uważać w Imionach, iuż co znaczą, iuż czy są żywotné czy nie-żywotné, iuż na co się kończą, i którego są rodzaju.

Imiona żywotné, ludzkie tylko, i tylko osobowé, rodowé, urzędowé, np. *Ján, Radziwiłł, Król,* mają téń przypadek na *owie*, odmiéniając ostatnią głoskę, drugiego przypadku liczby poiedynczéj, na *owie*, np. *Jána, Radziwiłła, Króla: Jánowie, Radziwiłłowie, Królowie.* Tu należą Imiona ludzkie, (byłe nie na *ski* zakończone), przypadkowne
w licz-

w liczbie poiedynczéj według drugiey lub czwartej formy, np. *Monarcha, Koniuszy, Ambroży,* które także mają téń przypadek na *owie*, *Monarchowie, Starostowie, Podskarbiowie, Koniuszowie, Ambrożowie.*

Imiona zwierzęce rodzaju męskiego, mogą, z zachowaniem rodzaju męskiego, kończyć się w tym przypadku na kształt Imion ludzkich, na *owie*, np. *ptaszekowie, skowronkowie, bocianowie.* Wolności téj w téń czas tylko użyć można, gdy w zwierzętach opisuje się przymiot z ludźmi pospolity, iakoto *cieszenie się, gniewanie się &c.*

Żadne Imię nieżywotné nie má tego przypadku na *owie*, chyba żebyśmy rzeczy przez nie znaczone, w myśli naszey ozywiali np. *Zefirowie, wiaterkowie, amorkowie.*

Imiona żywotné, mogące mieć téń przypadek na *owie*, skracają *owie* na *e, i, y*, np. *Króle, drabi, dozorcy.* Skracanie to w wielu bardzo Imionach, tak w pospolity weszło zwyczaj, że ich iuż przez *owie* kończyć nie można, np. *chłopi, chłopcy, rolnicy, rodzicy, żołnierze, narody,* lubo w dawnych xiążkach znayduie się, *narodowie &c.*

Tak té żywotné, iako i wszystkie powszechnie Imiona nieżywotné, kiedy się kończą w tym przypadku na *e*, kiedy na *i*, kiedy na *y*? to pierwsza trudność: druga, iaká w przedostatnich głoskach zachodzi odmiana: trzecia, które są Imiona, co inną wcale chodzą drogą.

Do

Do ułatwienia pierwszey trudności, pokáže nam pewną drogę, *naprzód*, różne Imion zakończenie w pierwszym przypadku liczby pojedynczey: *powtóre*, różne znaczenie, i różny ich rodzaj w liczbie mnogiej.

zakoń- czone na:	maię na e:	maię na i:	maię na y:
a,	rodzaju żeń- skiego np. dozorcy.	Ludzkie ro- dzaju żeńsk. np. sługi.	Rodz. męzk. np. słudzy, i wszyst. po- wszechnie.
b,		ludz. rodz. męskiego np. drabi.	Ludz. rodz. żeńskie. np. draby.
b,	żywotne i nieżywot. ro- dzaju żeńsk. np. gołębie, korabie.		
c,	wszyst. ro- dzaju żeńsk. np. rodzice, zajęce, palce.		Ludz. rodz. męskiego np. rodzicy, dzie- dzicy.
ć.	żywot. ro- dzaju męzk. np. goście.		
d,	ludzkie tylko, rodz. męzk. lub żeńsk.	Ludz. rodz. męzk. np. ży- dzi, i wszyst. powszechnie.	Wszystkie nieżyw. rod. żeńskie. np. ogrody.
f,		ludz. rodz. męskie. np. Grąfi.	Ludz. rodz. żeńskie. np. Grąfy.
g,		wszyst. rod. żeńsk. np. Bogi, stonogi, rogi.	

zakoń- czone na:	maię na e:	maię na i:	maię na y:
h,		ludzkie ro- dzaju męzk. np. Czesi, Włosi.	Wszyst. ro- dzaju żeńsk. np. Włochy, duchy, śmie- chy.
k,		1. wszystkie nieżyw. np. potoki. 2. Żywotn. rodz. żeńsk. np. żaki, ptá- ki, wilki.	Żywot. ro- dzaju męzk. np. żacy, ptá- cy, wilcy.
l,	1. ludzkie rodz. męzk. i żeńskie. np. karmiciele. 2. zwierz. i nieżywot. np. móle, kachle.		Czasem ro- dzaju żeńsk. przyjaciół, nieprzyjacio- ły.
ł,		ludz. rodz. męskie. np. konowali, A- nieli.	1. Ludzkie rodz. żeńsk. np. konowaly, Anioły. 2. zwierz. i nieżyw. np. woły, koły.
m,			Zwierz. i nieżyw. np. sumy, domy.
n,	tylko: dworza- nie, mieszcz- nie, poganie, wielko i ma- łopolanie, Podo- lanie, i tym podobne rod. męzkiego.	Żywot. ro- dzaju męzk. np. Hetmani, Delfini.	1. Żywotn. rodz. żeńsk. np. Hetmany, Delfiny. 2. Nieżyw. wszystk. np. kliny.

zakon- czoné na:	maiz na e:	maiz na i:	maiz na y:
n,	wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>ucznie,</i> <i>ielénie, ciénie.</i>	Tylko dni, rodz. żeńsk.	
p,		ludz. rodz. męzk. np. <i>po- pi.</i>	1. Ludz. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>popy.</i> 2. Zwierz. i niezyw. np. <i>skopy, snopy.</i>
p,	wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>gápíe,</i> <i>dropie.</i>		
r,		wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>iszwagry,</i> <i>szczury, zbio- ry.</i>	
s,		żywot. ro- dzaiu męzk. np. <i>flisi, psi,</i> <i>błési.</i>	Wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>flisy, psy,</i> <i>biésy, stosy.</i>
ś,	wszyst. rod. żeńskie. np. <i>Stasie, łoso- sie.</i>		
t,		żywot. ro- dzaiu męzk. np. <i>koci.</i>	Wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>kozy, gro- ty.</i>
w,		żywot. ro- dzaiu męzk. np. <i>lwi.</i>	Wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>Bolesła- wy, lwy, sta- wy.</i>

zakon- czoné na:	maiz na e:	maiz na i:	maiz na y:
w,	wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>żórawie.</i>		
x,		żywot. ro- dzaiu męzk. np. <i>Feliksi,</i> <i>fenixi.</i>	Wszyst. ro- dzaiu żeńsk. np. <i>Felixy,</i> <i>fenixy, buxy.</i>
y,	1. ludz. ro- dzaiu męzk. i żeńskie. np. <i>stryie.</i> 2. Zwierz. i niezyw. rod. żeńskie. np. <i>bubaie, po- koie.</i>		
z,	z poprzedza- jącą spółgło- ską, ludz. rod. męzk. i żeńs. np. <i>tkáczé, ku- charze; zwié- rzécé i nie- żywot. rodz. żeńskie. np. głowáczé, o- strowidze, wé- gorze, miecze, sádzé, krze, rátusze.</i>		Z poprze- dzającą sa- mogłoską wszyst. rodz. żeńskie. np. <i>wyzy, głazy.</i>
ż,	1. ludz. ro- dzaiu męzk. i żeńsk. np. <i>kniazie.</i> 2. Zwierz. rodz. żeńsk. np. <i>śledzie.</i>		

zakoń- czone na:	maią na e:	maią na i:	maią na y:
ż,	1. ludz. ro- dzaju męzk. i żeńsk. np. stróże. 2. Zwierzę- cé i nieżywo- tné np. ięże, noże.		

Co się tycze drugiego: żeby się nie ba-
wić nad wyszczególnianiem odmieniających
się przedostatnich głosek, dosyć jest wie-
dzić, skąd się ten przypadek formuje. Imio-
na więc

Zakończone na *e*, formują się od sió-
dmego przypadku liczby pojedynczej, np.
rodzicu rodzice; wyjąwszy, że z Imion ma-
jących na *ninie*, *ni* przedostatnie wyrzucą
się, np. *dworzaninie, dworzenie*.

Zakończone na *i*, formują się od tegoż
siódmego przypadku, np. *żydzie, żydzi*; wy-
jąwszy 1. *śudze, śugi*, 2. *ch* w Imionach
ludzkich, odmienia się na *ś*, np. *Czechu*,
Czesi.

Zakończone na *y*, formują się od dru-
giego przypadku, np. *draba, drąby*; wyją-
wszy 1. *śugi, śudzy*. 2. zamienia się *k*, na
c, np. *wilka, wilcy*.

W reszcie, iaką w tamtych przypadkach
zachodziła głosek przedostatnich odmiana;
taką, i w tym tu przypadku zachowuje się.

Co

Co się tycze trzeciego: mamy w ięzy-
ku naszym,

1. Imiona zakończone na *t*, iakoto,
grunt, fundamént, lamént, instrumént, momént,
fragmént, monumént, akt, postumént i tym po-
dobné nieżywotné, z łaciny pochodné, koń-
czące się w tym przypadku na *a*, podobno
przez naśladowanie łaciny, np. *monuménta*,
dokuménta &c. Podobnie i insze, z tym
przymiotnikiem *dwa*, u starych Polaków koń-
czyły się, np. *dwa chłop, dwa konia*, po-
dziśdzieli mówimy *dwa grosza, dwa tysiąca*.
Mówimy także *cuda*, bo się dawniey mó-
wiło *cudo*, zamiast *cud*.

2. Té Imiona *Xiędz, brat, Szlachcic*,
odmieniają się w liczbie mnogiej na Imio-
na zbiorowé; o których, iako téż o Imio-
nach nie mających liczby mnogiej, powie
się niżej.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK II.

Przypadek tén, kończy się pospolicie
na *ów*, odmieniając z pierwszego przypadku
owie, e, i, y, na *ów*, np. *panowie, rodzice*,
wilki, strzelcy: panów, rodziców, wilków,
strzelców: z tém ostrzeżeniem, żeby powró-
cić dawné głoski *k* za *c*, *ch* za *ś*, *t* za *l*, *t*
za *c*, np. *wilcy, wilków, Włosi, Włochów, Anie-
li, Aniołów, kaci, katów*.

Przypadek tén skracá się:

1. Przez wyrzucanie zgłoski *ów*, czego
mamy przykłady w starych księgach, np. *Wo-
iewód,*

iewód, zamiast *Woiewodów*, *flug* (mężczyzn,) zamiast *flugów*, a to przez wzgląd na drugą formę, na którą się w liczbie pojedynczej przypadały té Imiona, *Woiewoda*, *fluga*, lubo w liczbie mnogiej, wracają się zupełnie do pierwszej formy.

1. Maiąc pierwszy przypadek na *ie*, odrzucają *e* ostatnie, np. *gołębie*, *goście*, *konie*, *karpie*, *łosie*, *śledzie*, *ludzie*: *gołębi*, *gości*, *koni*, *karpi*, *łosi*, *śledzi*, *ludzi*: także *dni*. Takie Imiona nie mogą się kończyć na *ów*, inaczej obraziłby się zwyczaj powszechny.

3. Maiąc pierwszy przypadek na *ęce*, odmieniają *ęce* ze skróceniem na *ęcy*, mogą jednak mieć na *ęców*, np. *zaięce* *miesiące* *tyfięce*, *zaięcy* *miesiący* *tyfięcy*, albo *zaięców* *miesięców* *tyfięców*.

Wszystkie inné Imiona męzkie, nawet té, które w liczbie pojedynczej należą do drugiej formy, owszem i té, iakié są pospolicie Imiona zwierząt, a zawsze Imiona nieżywotné, które w liczbie mnogiej, przechodzą do rodzaju żeńskiego; dla zachowania dawnego rodzaju céchy, mają tén przypadek na *ów*, np. *Starosta* *dozorca*, *Starostów* *dozorców*.

Jedna tylko w tym przypadku, iakośmy dopiero widzieli, na nowé odmienią się głoska *ę* na *ę*, np. *zaięć* *zaięca* *zaięce* *zaięcy*. Wszakże w następujących przypadkach wraca się *ę* na miejsce *ę*.

LICZ.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK III.

Przypadek tén, kończy się zawsze i nieodmiennie na *óm*, odmieniając z drugiego przypadku *ów*, *y*, na *óm*, a do zakończonych na *i*, dodając *óm*, np. *panów*, *zaięcy*, *żołnierzy*, *gości*: *panóm*, *zaięcóm*, *żołnierzóm*, *gościóm*.

Przypadek tén w staropolskich xiążkach, aż do czasu prawie Zygmunta III. znaydujemy pisany na *óm*, np. *panóm*, *żołnierzóm*. Piszą zaś *á* ściśnione, przez pospolitą z wymawiania omyłkę, że *á* ściśnione przystępuje blisko, do brzmienia ściśnionego *ó*, które my od dwóch wieków w tym przypadku piszemy, lubo krótkowiané samogłoski *o*, nie we wszystkich Pismach zachowane.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK IV.

Przypadek tén, w Imionach żywotnych, rodzaj męzki zachowujących, a maiących drugi przypadek na *ów*, iest taki, iak i drugi, np. *Królów*, *ptaszków*. W Imionach żywotnych rodzaju żeńskiego, tudzież w Imionach nieżywotnych, iest taki, iak przypadek pierwszy, np. *Króle*, *wilki*, *woły*, *kloce*, *brogi*, *snopy*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK V.

Przypadek tén, zawsze iest taki, iak i pierwszy, np. *Starostowie*, *czytelnicy*.

LICZ.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK VI.

Przypádek tén, kończy się pospolicie na *ami*, odmieniając z drugiego przypadku *dw*, *y*, na *ami*, do zakończonych zaś na *i*, dodając *ami*, np. *oyców żołnierzy dni*, *oycami żołnierzami dniami*.

Przez *Wyrzutnią*, skracá się tén przypádek dwoisto: ráz, wyrzucając *a* przed *mi*, np. *wołami koniami*, *wołmi końmi*: drugi ráz, tak go kładąc, iaki był pierwszy, w Imionach rodzaju żeńskiego na *y*, *i*, zakończonych, np. *pany*, *syny*, *wilki*. Drugie to skracanie, dosyć w starych xiążkach zwyczajné, rzadko się dzisiáy używá: pierwsze zaś tak się podziśdzién w niektórych Imionach zachowuie, żeby źle było, kończyć tén przypádek na *ami*, np. *ludziami*, *koniami*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK VII.

Ostatni tén przypádek, kończy się zawsze na *ach*, np. *panach*, *skowronkach*, *mieczach*. W starodawnéj polszczyźnie, zwykł się był kończyć na *éch*, czasém na *och*, np. *paniech*, *panoch*. Stary tén zwyczaj, weale dziś iest zniesiony w Imionach do téj formy należących: został się iednak w drugiéj formie, iako niżéj obączmy.

§. III.

§. III. Forma II.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK I.

Do téj formy należą właściwie samé Imiona żeńskiego rodzaju, np. *matka*, *pani*, *wilczyca*, *miłość* &c. Wszakże i Imiona ludzi rodzaju męskiego, dla zakończenia swégo na *a*, np. *Starosta*, *pobórca*, przypádkuią się według téj drugiéj formy, ale tylko w liczbie poiedynczéj: bo w liczbie mnogiéj, iakośmy nie dawno widzieli, należą do pierwszéj formy, np. *Starostowie*, *Starostów*.

W téj formie Imiona żywotné i nieżywotné, ludzkie i zwierzęcé, iednako się przypádkuią, biorąc różnicę z samého tylko zakończenia.

Imiona do téj formy należące, kończą się albo na samogłoskę *a*, *á*, *i*, *y*, np. *matka*, *rola*, *pani*, *koléy*; albo się kończą na spółgłoskę, a tę iuż mięką *b*, *é*, *l*, *m*, *n*, *p*, *s*, *ń*, *z*, np. *żob*, *miłość*, *pościel*, *karm*, *dłoń*, *człap*, *ós*, *koneń*, *żołędź*, *gałąź*, *krawędź*: iuż na twardą *c*, *z*, *ż*, np. *noc*, *mysz*, *śrąż*.

Dla zupełného poznania téj formy, uważać trzeba nietylko ostatnie głoski, ale téż i przedostatnie: ponieważ i z nich znaczna płynie różnica w przypádkowaniu Imion. Postaci grammatyczne *Dodatnia*, *Wyrzutnia* i *Zamiennia*, bardzo często, iak zaraz obączmy, trafiaią się w przedostatnich głoskach.

LICZ. POIED. PRZYPADEK II.

W tym przypadku uważać mamy trzy rzeczy : *naprzód* zakończenie , *powtórę* formowanie , *potrzebie* Postaci grammatycznej.

Co do pierwszego : przypadek ten kończy się na *i, y*, po staropolsku na *e*. Na co z uważenia całego szeregu Imion , takowe wyciągniemy reguły :

1. Imiona zakończone w pierwszym przypadku na *ga, ia, ka, la, yd, i, l, dy, ey*, także na wszelką miękką spółgłoskę, np. *droga, wiśnia, szyja, sroka, kula, koronacyd, pani, myśl, kuczbdy, kolcy, zob, chcy, karm, dion, czasy, os, koneu, galyz* ; mają ten przypadek na *i, drogi, wiśni, szyi, sroki* &c.

2. Wszystkie Imiona inaczej zakończone w pierwszym przypadku ; mają drugi przypadek na *y*, np. *baby, pracy, nocy* &c.

3. Zakończony w pierwszym przypadku na *ca, ia, cz, dza, rzd, sza, za*, mogą dziś po staropolsku kończyć się na *e*, np. *prace, wiśnie, szyje, klacze, władcze, burze, kasze, strdze* : a to z téj przyczyny , żeby ten przypadek różnił się od trzeciego na *i*, lub *y* zakończonego, np. *pracy, wiśni* &c.

Nie można się nigdzie dowiedzieć przyczyny , zaco aż do naszego ośmnastego wieku, pisano ten przypadek przez *ey*, w prawdziwych nawet rzeczownikach, np. *paniey, koronacyey*. *Woyna*, Grammatyk polski, zwł-
ła tę

ła tę winę na nieumiejętnych drukarzów, i naśladowników onychże, (1) którzy nie wiedząc różnice między przymiotnikami a rzeczownikami, w przypadku tym tak pisali, iak tylko przymiotniki pisać się powinny.

Jako już mylili się dawni, przypadkując Imiona rzeczowne, na formę Imion przymiotnych ; tak mylą się późniejsi, przymiotne Imiona, na formę rzeczownych przypadkując. Imiona rodowe na *skd*, np. *Sobieśkd, Zółkieskd* &c, Imiona wszystkie po mężach dawane, zakończone na *wd* lub *nd*, np. *Królowd, Stanisławowd, Kuchmistrzowd, Xieźnd, Podstolind, Sędzind* &c, są prawdziwemi przymiotnikami : toć na formę przymiotników przypadkowane bydz mają, np. *Sobieśkiey, Zółkieskiey, Królowey, Stanisławowey, Kuchmistrzowey, Xieźney, Podstoliney, Sędziney* &c. (m) Żebyśmy się w tych, i tym podobnych Imionach upewnić mogli, że są przymiotnikami : i żebyśmy je rozeznali od rzeczowników podobnego znaczenia ; kręskowanie ostatniéy samogłoski *a*, miemy za niezawodną cęchę. Gdzie się więc nie krę-

I 2 skuie

(1) Plurimi, rudiorum typographorum usum secuti, scribunt more adjectivorum, *oracyey, opiniey, Maryey* &c. pro, *oracyi, opinii, Marye* &c. pag. 35.

(m) Nomina faminarum ab officiis, artibus, & nominibus virosum sumpta, declinantur ut adjectiva. *Woyna* pag. 48.

skuie ostasnie *a*, tam są rzeczowniki np. *mężatka, Polka, Włoszka, Francuzka, Węgierka, Xigżniczka, Królewna, Starościanka, Polska*. Gdzie się *á* kréskuie, tam są przymiotniki np. *Królowá, Sapieżyná, Woiewodzina, Xigżná, Polská, Włoská* &c.

Co do drugiey trudności: formuie się ten przypadek z pierwszego: 1. Dodając do miękkich spółgłosek, także do *l*, które jest zawsze u nas miękkie, samogłoskę *i*, do twarych zaś samogłoskę *y*, np. *nić, myśl, smycz, nici, myśli, smyczy*. 2. Odmieniając *a, ia*, na *i* lub *y* lub *e*, *y* na *i*, np. *groźba, cieśnia, koley; groźby, cieśni, kolei, lub cieśnie, kolete*. 3. W Imionach na *i* zakończonych, nie się nie dodaie, np. *Xieni, gospodyni, łani*.

Co się tycze trzeciej trudności: *é* przedostatnie ściśnione zostaię się, i odmienia pospolicie na *e* otwartę, np. *pościel, pościeli*: *e* zaś otwartę ginie np. *wieś koneń, wsi konwi*: chyba żeby wymówienie samo zbiegłych spółgłosek, nie pozwalało wyrzucać téy samogłoski np. *rzecz odśiecz, rzeczy odśieczy*. Mówimy jednak dosyć przykro, *czczy, pći* &c. Zamienia się *ą* na *e*, w tych Imionach: *gałąz gałęzi, żółdź żółdzi, krawędź, krawędzi*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK III.

Ten przypadek kończy się na *e, i, y*, formując go od pierwszego lub od drugiego przypadku.

Ma-

Maia ten przypadek na *e*, Imiona zakończone w pierwszym przypadku na *ba, da, fa, ga, cha, ka, ia, ma, na, pa, ra, sa, ta, wa, xa, za* z poprzedzającą samogłoską, np. *osobie, zgodzie, arfie, nodze, pysze, córce, szkole, zimie, pannie, szopie, skórze, osie, cnocie, sprawie, Ryxie, brzozie*.

Widzimy tu podobne Postaci Dodatnią i Zamienną, iakiśmy widzieli w przypadku siódmym formy pierwszey, toiest dodaie się *i* przed *e*, po spółgłoskach *b, f, m, n, p, s, w, x, z*: zamieniaią się *d* na *dzi*, *g* na *dż*, *ch* na *sz*, *k* na *c*, *ł* na *l*, *r* na *rz*, *t* na *ci*. Nadto *a* przed *r*, zamienia się na *e*, w tych tylko Imionach: *miara, ofiara, wiara*: *mierz, wierze, ofierze*: *o* na *e*, w tych tylko Imionach: *siostra żona*: *siostrze żenie*, a to po staropolsku.

Maia ten przypadek na *i*, té Imiona, które drugi przypadek miały także na *i* np. *żobi, miłości* &c.

Maia ten przypadek na *y*, té Imiona, które w pierwszym przypadku kończą się na *ca, dza, rza, sza, za*, tudzież na *z* z poprzedzającą spółgłoską, i na *ż* np. *pracy, nędzy, burzy, cisy, wieży, obręczy, strąży*.

Sapieha, (Imię rodowé) má ten przypadek *Sapieże*, skąd się robią Imiona *Sapieżyná, Sapieżanka*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK IV.

Przypádek tén, albo iest jednaki z pierwszym, albo się kończy na *ę* lub *ą*, formując się z drugiego przypadku, przez zamianę tylko ostatnię głoski np. *radość*, *cnotę*, *wolę*. Na co z przeyścia szeregu tych Imion, takie wychodzą reguły:

Imiona w pierwszym przypadku zakończoné na iakąkolwiek spółgłoskę, tudzież na samogłoskę *y*, tak mają czwarty przypádek, iak pierwszy np. *moc*, *kárm*, *pogoń*, *kołey* &c.

Imiona w pierwszym przypadku zakończoné na *i*, przybierają na końcu *ę* np. *pani mistrzyni*, *panię mistrzynię*.

Imiona zakończoné w pierwszym przypadku na *a* otwarté, odmiéniają *a* na *ę* np. *matka córka ulica*: *matkę córkę ulicę*: zakończoné zaś na *á* ściśnioné, mają na *ą*, np. *rolá kuchniá*, *rolą kuchnię*. Żebyśmy już wiedzieli, które Imiona kończą się w pierwszym przypadku na *á*, które zaś na *a*? pokážą następujące reguły.

Piszą się przez *a* otwarté, zakończoné na *ba*, *ca*, *da*, *fa*, *ga*, *ha*, także na *ia*, *ya*, ale swoyskie tylko: na *aia*, *eia*, *oia*, *émia*, *ania*, *inia*, *onia*, *unia*, *ynia*, *ka*, *ala*, *ela*, *ila*, *ula*, *ta*, *ma*, *na*, *oa*, *pa*, *ra*, *sa*, *ta*, *wa*, *xa*, *za* z poprzedzającą samogłoską, także na *dza* np. *zguba*, *práca*, *szkoda*, *szafa*, *różga*, *uciecha*, *źmíia*, *szajia*, *zgráia*, *nadzieia*, *zbroia*, *ziemia*, *kania*, *świnia*, *pogonia*, *gunia*, *skrzynia*, *sroka*,

ka, *fala*, *skrzela*, *chwila*, *koszula*, *chwała*, *tama*, *obrona*, *Goa* miasto, *stopa*, *para*, *osá*, *cnota*, *moia*, *Ryxa*, *zaraza*, *impreza*, *zgroza*, *ryza*, *ńedza*.

Piszą się przez *á* ściśnioné, zakończoné na *ola*, np. *wolá*, *rolá*: (prócz *rola*, słowa francuzkiego, znaczącego udawanie osoby iakiéy,) zakończoné na *blá*, *złá*, np. *przeręblá*, *szłá*, prócz *szabla*: na *iá*, *yá*, cudzoziemskie, np. *EWanieliá*, *Angliá*, *Grecyá*, *oraeyá*. Zakończoné na *dniá*, *chniá*, *kníá*, *lniá*, *rníá*, *śniá*, *tniá*, *wniá*, *czá*, *rzá*, np. *studniá*, *kuchniá*, *sukniá*, *kielniá*, *malarniá*, *luśniá*, *lutniá*, *główniá*, *tęczyá*, *burzá*. Zakończoné na *zá*, iedni piszą przez *a*, drudzy przez *á*: lepiéy pisać przez *á*, np. *różá*, *wieczęá*.

Stąd na odwrót zrobi się do Pisowni reguła: Imiona zakończoné na *a*, piszą się przez *a* otwarté, które mają czwarty przypádek na *ę*: które zaś mają *go* na *ą*, piszą się przez *á* ściśnioné. Té téż reguły na przymiotniki służyć będą. A tu nawiasém pokazuje się wielká potrzeba króskowania głósek, według rozumnego, chociaż pracowitégo zwyczaju dawnego.

Waszczé, *Waszmość*, mają tén przypádek na *i*, *Waszeci*, *Waszmości*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK V.

Imiona zakończoné w pierwszym przypadku na *i* lub *y*, mają piąty przypádek na *i*, np. *pani*, *kolei*.

Imio-

Imiona w pierwszym przypadku zakończone na *a*, odmieniają w piątym przypadku *a* na *o*, np. *panno* : zdrobnić tylko ludzkie odmieniają *a* na *u*, np. *Kasju*, *Kasjnu*.

Zakończone na spółgłoskę, mają ten przypadek tak jak drugi np. *żobi*, *miłości*, *klący*, *pościeli*. Mówimy jednak *Waszeć*, *Waszmość*.

W Imionach żywotnych można zażyć przypadku pierwszego za piąty, np. *Maryá*, *Hanuś*, *Faguś*.

Znáydziemy w starych księgach *gospodze*, zamiast *gospodyni* czyli *pani*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK VI.

Przypadek ten, kończy się powszechnie na *z*, i formuje się z czwartego przypadku, który jeżeli się kończył na *z*, nie się w nim nie odmienia, np. *panią*, *rolą* : jeżeli się kończył na *z*, odmienia się *z* na *z*, np. *szablę*, *szablą* : jeżeli się kończył na spółgłoskę miękką, dodaje się po niej *iz*, po *l* zaś, tylko *z*, bo ta przed samogłoską drugą w iednéyże zgłosce, nie cierpi *i*, np. *żób* *żobią*, *miłość* *miłością*, *pościel* *pościelą*, *ptec* *ptcią* z wyrzuceniem otwartego *e*, kiedy się i w drugim przypadku wyrzucić : z odmianą zaś *y* na *i*, np. *koléy* *koleią*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK VII.

Przypadek siódmy, taki jest powszechnie, jak trzeci np. *śudze*, *pani*, *wieży*.

LICZ.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK I.

Ten przypadek, formuje się od drugiego liczby pojedynczej, a to dla odmiany głosek przedostatnich np. *gałąź* *gałęzi* *gałęzie*.

Kończy się ten przypadek, albo na *e*, albo na *i*, albo na *y*, według następujących reguł.

Mają na e :

1. Imiona zakończone w pierwszym przypadku na *i* lub *y*; do drugiego przypadku zakończonego na *i*, przybierają w tym przypadku *e*, np. *pani* *koley*, *pani* *kolei*, *panie* *koleie*.

2. Zakończone w pierwszym przypadku na *b*, *l*, *m*, *n*, *p*, *ń*, *ś*, *z*; do drugiego przypadku zakończonego na *i*, przybierają w tym przypadku *e* np. *żób*, *pościel*, *kárm*, *kieszeń*, *człap*, *koneń*, *żerdź* : *żobi* *żobie*, *pościeli* *pościele* (wyrzucając *i* po *l*;) *kárm* *kármie*.

3. Zakończone na *ca*, *ia*, *ka* (tylko *reka*,) *la*, *ya*, *za*, kończą się w tym przypadku na *e* np. *práce*, *żmiie*, *wisnie*, *rege*, *Niedziele*, *oracye*, *wieże*.

Mają na i :

Zakończone w pierwszym przypadku na *ga*, *ka* (oprócz *reka*,) *ć*, *ś*, mając drugi przypadek na *i*, i ten także mają na *i* np. *noga* *nogi*, *śroka* *śroki*, *złość* *złości*, *geś* *gesi*,
wieś

wieś *wsi*. Tylko *Waszeć Waszmość*, mają także *Wafzeć Waszmość*: także ludzkie kończące się na *ś*, mają na *e* np. *Hanus Hanusie*.

Mają na *y*:

Zakończone w pierwszym przypadku na *ba, da, fa, cha, ta, ma, na, pa, ra, sa, ta, wa, xa, za*, mają ten przypadek iak drugi na *y*, np. *baba baby, rada rady, arfa arfy, cęcha cęchy, piśa piśy, tama tamy, rana rany, skóra skóry, stopa stopy, ofa ofy, cnota cnoty, sprawa sprawy, Ryxa Ryxy, obraza obrazy*. Po staropolsku z przydatkiem tego liczbowego przymiotnika *dwie*, przypadek tych Imion kończyć się może na *e*, np. *dwie babie, dwie kłodzie* &c. Z téj przyczyny mówimy zawsze *ręce*, co się przez powszechną regułę miało mówić *ręki*, tak iak *męki*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK II.

Formuje się ten przypadek od pierwszego liczby mnogiej, dla jednakiéj głosek zamiany, np. *gałęzie gałęzi*, a nigdy się nie kończy na *ów*, chyba że w pierwszym przypadku, kończył się na *owy* np. *głowy głów*, *morwy mów*: albo że w liczbie pojedynczej były Imiona rodzaju męskiego np. *dęby dębów*: z téj przyczyny *Brody* miasto, má *Brodów*; bo nazwisko iego, pochodzi od Imienia, rodzaju męskiego, *bród brodu*, czyli ścieku wody, przy którym to miasto jest położone. Robi się pospolicie przez odjęcie

osta-

ostatniéj samogłoski jednéj lub dwóch, krórá się jednak niekiedy zostaje, a czasem samogłoska *e* wrzucą się przed spółgłoskę ostatnią, dla łatwiejszego wymówienia, a to wszystko według następujących reguł.

1. W mających pierwszy przypadek, na *ie*, wyrzucą się *e* ostatnie, np. *żobie, wiśnie, gałęzie*: *żobi, wiśni, gałęzi*: które zaś przed *ie*, miały *i* lub *y*, wyrzuciwszy *e*, odmieniają *i* na *y* np. *żmieie żmiiy, szynie szyy*.

2. Zakończone w pierwszym przypadku na *i*, z poprzedzającą spółgłoską miękką, nie się nie odmieniają np. *nici, pierśi*: z poprzedzającą zaś spółgłoską twardą, wyrzucają *i* ostatnie np. *nogi nóg, sroki srok*. Podobnież wyrzucą się *y* np. *baby bab, zdrady zdrad, arfy arf*. Jeżeli zaś przed *i*, *e*, lub *y*, były dwie lub więcej spółgłosek; natenczas dla łatwiejszego wymówienia, wrzucą się czasem przed spółgłoskę ostatnią, samogłoska *e* lub *ie*, np. *grąbki grąbek, becuki beczek, rynki rynek, szable szabel, miotły mioteł, szkudły szkudeł, laski lasek, owce owiec, pchły pcheł lub ptech, Węgry Węgier, Niemcy Niemiec*.

3. Zakończone na *yki*, z poprzedzającą samogłoską, odmieniają się na *iek* np. *bayki, sowyki, baiek, sóiek*.

4. Zakończone na *oyny*, odmieniają się na *ien* np. *woyny woien*.

5. Zakończone na *nny*, *sny*, odmieniają się na *ien* np. *panny sosny, panién sosen*.

6. Za-

6. Zakończoné na *ye*, odmiéniaią *e* na *y*, np. *konfytuce konfytucy*.

7. Zakończoné na *gby*, *gce*, *gdy*, *ggi*, *gki*, odmiéniaią *g* na *q*, *c* zaś w tém tylko słowie *rgce*, na *k* np. *otręby*, *grzędę*, *xięgi*, *męki*: *otrąb*, *grząd*, *xiąg*, *mąk*, *rąk*: mówimy téż *ręku*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK III.

Przypádek tén, kończył się często po dawnému na *ám*: kończy się teraz powszechnie i statecznie na *óm*, formując go od pierwszego przypadku, z odmianą ostatniego *e*, lub *i*, lub *y*, na *óm* np. *owce wiśnie*, *owców wiśnióm*. Prócz *rgce* *rękom*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK IV. V.

Przypadki té, takie są zawsze, iak i pierwszy np. *panny*, *panie*, *bayki*, *fosny*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK VI.

Tén przypádek, tak iak i w pierwszój formie, kończy się zawsze na *ami*, np. *matkami*, *różami*: mówimy czasém *rękoma*, ale tylko z dodatkiem wyraźnym lub domyslnym *dwiema*.

Skracać się téż tén przypádek może, tak iak w pierwszój formie, np. *gałęzi stodoły*, zamiast *gałęziami stodołami*: byle skrócenie to, jasności mowy nie psuło.

LICZ.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK VII.

Ostatni tén przypádek, tak iak i w pierwszój formie, kończył się czasém po starodawnému na *écb*, z którego zwyczajui, zostało się nam jeszcze kilka Imion kraiovych: *Inflanciécb*, *Prusiécb*, *Węgrzécb*, *Niemczécb*, *Turczécb*, *Włoszécb*, *Wołoszécb*: dzisiáy prócz dopiero wspomnionych, kończą się pospolicie na *acb* np. *siostracb*: mówimy także, *ręku* lub *rękach*.

§. IV. Forma III.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK I.

Forma ta zamyká w sobie Imiona nieżywotné, tudzież té żywotné, które żadný pćci nie znaczą. Imiona cudzoziémskie na *o* lub *e*, zakończoné; sąli męzkie, kończmy ié na *on*, i przypádkuymy według pierwszój formy, np. *Plato*, *Platon*, *Platona* *Platonowi*: sąli zénskie, kończmy ié na *a*, i przypádkuymy według drugiej formy np. *Dafne* *Dydo*, *Dafna* *Dydona*, *Dafny* *Dydony* &c. Imiona rodowé męzkie np. *Tarło* &c, iużeśmy w pierwszój formie umieścili.

Trzy są zakończenia Imion w téj formie, na *é*, *g*, *o*. Na *é*, kończą się samé Imiona nieżywotné np. *śłońcé*, *polé*, *imié*. Na *o*, kończą się Imiona, tak żywotné, iak nieżywotné np. *Xiążątko*, *kurczątko*, *oko*, *okno*. Na *g*, kończą się samé Imiona żywotné np. *pánię*, *kurczę*.

LICZ.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK II.

Przypádek tén, kończy się zawsze na *a*, odmieniając z pierwszego przypadku *e* na *a*, *mié* na *miénia*, *e* na *gicia*, *o* na *a*, np. *śłońce* *śłońca*, *imié* *imiénia*, *żrzébieg* *żrzébiegicia*, *ślowo* *ślowa*.

Imiona liczbowé rzeczowné, zakończoné w pierwszym przypadku na *oie*, *oro*, odmieniają to zakończenie, na *oyga*, *orga*, np. *dwoie* *dwoyga*, *czworo* *czworga*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK III.

Przypádek tén kończy się zawsze na *u*, odmieniając ostatnié *a*, drugiego przypadku, na *u*, np. *śłońca*, *naczynia*, *orłęcia*, *plótina*: *śłońcu*, *naczyniu*, *orłęciu*, *plótnu*. Gruboby się mylił, kto by tén przypádek kończył na *owi* np. *śłońcowi*, *imiéniowi* &c: bo to zakończenie, iest formy pierwszý.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK IV. i V.

Przypadki té, są takie zawsze, iak pierwszy. Skąd wypływa ta reguła powszechná: że Imiona rodzaju męskiego, mają w obu dwu liczbach, iednakié trzy przypadki, pierwszy, czwarty i piąty.

Ta reguła rozciąga się i na Imiona rodzaju żeńskiego w liczbie mnogiej. Taż reguła służyć będzie i Imionóm łacińskim. Taż reguła służyć będzie przymiotnikom.

Xiżęg,

Xiżęg, wzięté w rodzaju męskim, we wszystkich przypadkach zachowuje formę trzecią, tylko w przypadku czwartym, má *Xiżęgicia*, zamiast *Xiżęg* po dawnému.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK VI.

Przypádek tén, tak iako w pierwszý formie, kończy się zawsze na *ém*, odmieniając ostatnié *a*, drugiego przypadku, na *ém* np. *śłońcém*, *Xiżęgiém*, *imiéniém*, *ślowém*.

Kiedy, *ilé*, *tylę*, *wielę*, mówimy w tym przypadku, *ilę*, *tylę*, *wielę*; domyslać się możemy, że té Imiona musiały się niegdys kończyć w pierwszym przypadku na *a*, *ila*, *tyla*, *wiela*.

LICZ. POIED. PRZYPÁDEK VII.

Przypádek tén, taki iest zawsze, iak trzeci np. *śłońcu*, *imiéniu*, *dziecięciu*: oprócz tych co mają drugi przypádek na *ba*, *da*, *ta*, *na*, *ra*, *sa*, *ta*, *wa*, *aza*, ostatnié *a* na *e*, przedostatnié zaś *b* na *bi*, *d* na *dzi*, *t* na *i*, *n* na *ni*, *r* na *rz*, *s* na *si*, *t* na *ci*, *w* na *wi*, *z* na *zi*, zamiéniają, np. *nieba*, *stada*, *bydła*, *ciała*, *plótina*, *pióra*, *prosa*, *żyta*, *drzewa*, &c: *niebie*, *stadzie* &c: prócz *dobru*. Nadto zamiéniają przedostatnié *a* na *e*, przed zgłoskami *ta*, *ta*, *sta*, *za* np. *ciała*, *lata*, *miaśta*, *żelaza*: *ciele*, *lecie*, *mieście*, *żelezie*.

LICZ.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK I.

Przypadek tén kończy się pospolicie na *a*, formując go od pierwszego przypadku liczby pojedynczej przez odmianę ostatniego *e* na *a*, *mie* na *miona*, *e* na *ęta*, *o* na *a*, np. *polé* *pola*, *ramię* *ramiona*, *Xiążę* *Xiążęta* (*dzieci*, *má* *dzieci*, i przypadkuie się według drugiej formy,) *dobro* *dobra*, *kurcząt* *kurczątka*, *oko* (znacząc wagę trzechfuntową, albo otwartość w sieci) *oka*, *ucho* (u iakięgo naczynia) *ucha*. Dwa té Imiona, *oko*, *ucho*, znaczące część ciała, przechodzą w liczbie mnogięj do formy drugiej, i mają przypadek pierwszy, czwarty i piąty, *oczy*, (po staropolsku *oce*, skąd iest w *ocemgnienu*), *uszy*: przypadek drugi *ocz*, *usz*, albo lepięj *oczu*, *uszu*: przypadek trzeci *oczóm*, *uszóm*: przypadek szósty *oczami*, *usza* *mi*, albo czasem *oczyma*, *uszyma*: siódmy przypadek *oczach*, *uszach*, albo *oczu*, *uszu*, iak *ręku*.

Ziele, które niegdys mówiło się *zioło*, iak się ieszcze mówi *ziołko*; odmięniá we wszystkich przypádkach téj liczby *el*, na *oł*, np. *zioła*, *zioł*.

Mówimy dwoisto, *nieba* lub *niebiosá*, *iaia* lub *iaycá*, *dwa lata* lub *dwie lecie*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK II.

Przypadek tén, formuie się od pierwszego: 1. Wyrzucając *a* lub *ia* ostatnie np. *pola*,

pola, *koła*, *życzenia*, *ramiona*: *pól*, *kół*, *życzeń*, *ramion*. 2. *Ę* przed *t*, *s*, zamięniając na *ę* np. *Xiążęta*, *kurczęta*, *święta*, *mięsa*; *Xiążąt*, *kurczęt*, *świąt*, *mięs*. 3. Gdzieby przykro było wymówić kilka zbiegłych spółgłosek; tam wrzucá się *e* lub *ie*, zamięniając téż *t* na *cie* np. *iądra* *iąder*, *drwa* *drew*, *prawidła* *prawideł*, *okna* *okięń*, *plótna* *plócięń*.

Nigdy tén przypadek nie kończy się na *ów*, chyba 1. W Imionach, które w pierwszym przypadku, kończyły się na *owa*, np. *słowa* *słów*. 2. *Cuda* *dziwá*, mówimy *cudów* *dziwów*, z przyczyny, że w liczbie pojedynczej, są téż rodzaju męskiego, *cud* *dziw*. 3. *Chłopiśko* *wilczyśko*, i tym podobne żywotne Imiona zgrubiałe, mogą mieć na *ów*, *chłopiśków* *wilczyśków*, a to przez wzgląd na pięć męską, iak się mówi, *chłopów* *wilków*. *Piektó*, bez żadnej przyczyny mówimy w pacierzu na *ów*, zamiast *t*, *wstąpił do piektów*, zamiast *piekieł*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK III.

Przypadek tén, kończony niegdys na *ám*, kończy się teraz statecznie i powszechnie na *óm*, odmięniając ostatnie *a*, przypadku pierwszego na *óm* np. *koła* *kołóm*, *panięta* *paniętóm*, *imiona* *imionóm*, *życzenia* *życzenióm*.

K

LICZ.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK IV. i V.

Przypadki té, iednakié są zawsze z pierwszym.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK VI.

Przypádek tén, tak iako we dwu pierwszych formach, kończy się zawsze na *ami*, a skrócić się może, iuż przez wyrzucenie *a* przed *mi* np. *kołami kołmi*, iuż przez zamianę ostatniego *a* w pierwszym przypadku na *y* np. *zioła, Xiążęta, zioły Xiążęty*.

LICZ. MNOG. PRZYPÁDEK VII.

Przypádek tén, naksztált pierwszych dwu form, kończy się zawsze na *ach*, albo po staropolsku na *éch* np. *polach, latach, niebiosach: poléch, leciéch, niebiesiéch*.

§. V. Forma IV.

Według téy czwártéy formy, przypadkuią się 1. Przymiotniki rodzaju męzkiego imionowé, imięstwowé, zaimkowé np. *dobry, mój, kochany*. 2. Imiona rodowé, na *i y* zakończone np. *Sobieski, Tekieli, Batory, Boboli*. 3. Imiona urzędowé, zakończone na *ia*, np. *Sędzia, Hrabia, Burgrabia*: (dwa té Imiona *Hrabia, Burgrabia*, przypadkuią niektórzy według drugiéy formy, *Hrabi Hrabie, Hrabią*): zakończone na *i, czy, żny, rzy, sży, ży* np. *Podskarbi, Woyski, Krayczy, Wo-*
żny,

żny, Podkomorzy, Koniuszy, Chorąży. 4. Imiona osobowé, na *i, y* np. *Antoni, Eustachi &c, Ignacy, Walenty, Chrobry, Kanty, Alexy, Anafazy, Férzy, Ambroży*.

Dla regularného formowania następujących przypadków, wszystkie przymiotniki iakożkolwiek przez Wyrzucnię skrócone, trzeba kończyć w pierwszym przypadku na *i* lub *y*, iakośmy w Stopniowaniu czynili np. *frogi, godny, mocny, syty, uczony, wzięty*, zamiast *frog, godzién, mocén, syt, uczone, wzięt*.

Które w pierwszym przypadku kończą się na *ia, i*, (prócz na *li*,) zachowuią to *i*, we wszystkich przypadkach, przed zgłoskami, *ego, ému, m*, np. *Podskarbi Litewski, Podskarbiego Litewskiego, Podskarbiemu Litewskiemu, Podskarbiom Litewskim, Podstoli Podstolego Podstolim*: które w pierwszym przypadku kończą się na *y*, odmieniaią to *y* w drugim, trzecim i czwartym przypadku na *e* np. *Krayczy Koronny, Krayczego Koronného, Krayczému Koronnému*.

Pierwszy i piąty, także szósty i siódmy przypadki, są zawsze iednakié. Czwarty w tén czas tylko iednaki jest z pierwszym, gdy przymiotnik kładzie się z rzeczownikiem nieżywotnym np. *znaláziém skarb obfity, nie obfitego*.

Forma ta w liczbie mnogiej, jest na przymiotniki, kładąc się z rzeczownikami ludzkiemi, a rzadko bardzo ze zwierzęcemi, i to w tén czas tylko, kiedy są rodzaju
K 2 meż-

męzkiego np. *uczeni ludzie, leśni ptaszko-
wie.*

Imiona osobowé, urzędowé, naksztalt rzeczowników, w pierwszym tylko i w piątym przypadku, kończyć się mogą na *owie*, np. *Am-
brożowie, Sędziowie* &c. (oprócz zakończonych na *ki*, bo té mają na *cy* np. *Woyski
Woyscy*.) w inszych przypadkach idą za pospolitemi przymiotnikami.

W Imionach rodowych, tudzież w pospolitych przymiotnikach, przypadek pierwszy i piąty, formując się od pierwszego przypadku liczby pojedynczój, albo są jednakié z nim, iakié są zakończone na *cy, li, ni, czy* np. *daicy, tyli, tani, rączy*: albo zamiéniają

by		bi,	słaby	słabi.
dy		dzi,	chudy	chudzi.
gi		dzy,	ubogi	ubodzy.
hy		si,	ślahy	śłasi.
chy		si,	płochy	płosi.
ki		cy,	wysoki	wysocy.
my	na	mi,	wiadomy	wiadomi.
ny		ni,	skromny	skromni.
dy		oi,	móy	moi.
py		pi,	skąpy	skąpi.
ry		rzy,	stary	starzy.
sy		si,	ślasy	śłisi.
ty		ci,	bogaty	bogaci.
wy		wi,	śaskawy	śaskawi.
yy		yi,	czyy	czyi.
szy		si,	gorszy	gorsi.
ży		zi,	choży	chozi.

W sta-

W starodawnych książkach, rzadko gdzie znaydujemy przymiotniki zakończone na *y*, odmienione w liczbie mnogiej na *i*: pisze się tam: *gorŹy, starŹy, boŹy*, zamiast *gorsi, Źarsi, bozi*.

Jeszcze częstokroć w przedostatniej zgłosce, odmienia się, *a* na *e*, ale rzadko np. *blady bledzi, biały bieli*: *o* na *e*, we wszystkich zakończonych na *ony* np. *uczony uczeni*, w niektórych zakończonych na *oŹy*, iakoto *wesoŹy weseli*.

Dalsze przypadki, formowane od pierwszego liczby pojedynczój, według ostatniego *i* lub *y*, mają na *ich, im, imi* lub *ych, ym, ymi*, np. *ubogich ubogim ubogimi, bogatych bogatym bogatymi*.

Siódmy przypadek, ieden jest zawsze z drugim.

§. VI. Forma V.

Forma ta zamyká w sobie 1. Imiona osobowé i urzędowé po męzách, np. *Stani-
ławowá, Januszowá, Królowá, Podstoliná, Hrabiná* &c: które między przymiotnikami policzyliśmy. 2. Wszystkie pospolité przymiotniki imionowé, zaimkowé, imięśłowowé, położone z rzeczownikami rodzaju żeńskiego.

Wszystkie Imiona téy formy, kończą się w pierwszym przypadku na *a* lub *á*: kończą się na *a* otwarte, té tylko: *czyia, iedna,*

K 3

moia,

moia, konténta, nasza, oboia, ona, owa, rada, sama, swoia, ta, twoia, warta, wasza, wszyscy. Wszystkie inné, kończą się na *á* ściśnione np. *cała, dobra, Królowá, má, siwa, twa* &c.

Drugi, trzeci i siódmy przypadek. kończy się na *éy*, np. *moiéy, uczonéy, Podstolinéy*.

Czwarty przypadek kończy się na *é*, w tych tylko Imionach, które w pierwszym przypadku, kończyły się na *a* otwarte np. *moia, twoia* &c. *moie, twoie* &c; w innych wszystkich mających pierwszy przypadek na *á* ściśnione np. *má, uczoná, Podstoliná, Xiężná* &c, kończy się na *é*, np. *mé, uczone, Podstoliné, Xiężné* &c. Co dziś błędów prze-ciwn tak jasnéy, i statecznym zwyczajem dobrze piszących (*n*) i mówiących stwierdzo-néy regule! a przecię ledwo Rymopisóm wybáczyć można, zwyczaj tén dla rymu łá-miącym.

Piąty przypadek, taki jest zawsze iak pierwszy.

Szósty przypadek kończy się zawsze na *é*.

Imiona zakończone w pierwszym przy-pádku na *ga, ka*, np. *ubogá, wszelká*, w dru-gim, trzecim i siódmym przypadku, po *g, k*, przybieraia *i* np. *ubogiéy, wszelkiéy*.

Forma

(*n*) Gdy w żywotach X. Skárgi, przymiotniki osobowé, znáydujemy pisané przez *é* np. *Chrystusowé, Jánowé* &c. zamiast *Chrystusowá, Jánowá* &c. poczytać to mamy za omyłkę druku.

Forma ta, w liczbie mnogiéy, kończy pierwszy przypadek na *e*: czwarty i piąty przypadek taki jest, iak i pierwszy.

Imiona mającé pierwszy przypadek na *e*, bez poprzedzaiącego *i* np. *naszé, Królowé* mają przypadek drugi i siódmy na *y*ch, trze-ci na *ym*, szósty na *émi* np. *naszych Królo-wych, naszym Królowym, naszymi Królowémi*: zakończone zaś na *ie* np. *moie, drogie, wszel-kié*, mają przypadek drugi i siódmy, na *ich*, *moich*, trzeci na *im*, *drogim*, szósty na *iémi*, *wszelkiémi*.

W starych xiążkach, pierwszy przypá-dek, znáyduie się na *y*, iakoto *ty, ony, zły*, zamiast *té, oné, złé*: także *wszyscy*, zamiast *wszyskié*.

§. VII. Forma VI.

Forma ta jest na przymiotniki imio-nowé, zaimkowé, imiéstłowowé, położone z rzeczownikami rodzaju męskiego.

W liczbie pojedynczéy, przypadek pier-wszy, kończy się na *o*, lub *e*. Kończy się na *o*, według dawnych wszystkich, a tera-źniejszych lepszych Pisarzów i Mówców, w tych tylko przymiotnikach: *iedno, kontén-to, ono, owo, rado, samo, to, warto, wszystko*. Wszystkie inszé, kończą się na *e*.

Czwarty i piąty przypadek, iednaki jest z pierwszym.

Szósty

Szósty i siódmy przypadek, dla różnicy od rodzaju męskiego, kończącego się na *im*, lub *ym* np. *moim*, *ubogim*, *szerokim*, *owym*, kończy się na *ém* lub *iém* np. *moimém*, *ubogiém*, *wszelkiém*, *owimém*, *tém*.

Drugi i trzeci przypadek, takie są, iak w formie czwartej.

Liczba mnoga, zupełnie iest taká, iaká była w formie piątej: bo téż rzeczowniki wszystkie rodzaju męskiego, lubo zachowują osobne swoje zakończenie na *a*, przechodzą w liczbie mnogiej do rodzaju żeńskiego np. *rycerskie koło*, *rycerskie koła*, *rycerskich kół*.

§. VIII. O Przypadkowaniu Imion, i Zaimków ułomnych i nieforémnych.

Nieforémne Imiona zowią się té, które inaczej mają przypadki swoje, niżeliby forma, według ich rodzaju, wyciągała: ułomnymi zwiemy té, którym przypadku iakiego, lub całej liczby braknie. Może iuż byđć Imię razem i ułomne i nieforémne; przeto ié téż do iednego ściągamy paragrafu. Obácmy, naprzód Imiona, a potem Zaimki.

I. Imiona ułomné i nieforémné.

Imiona, *Xiądz*, *brat*, *Szlachcic*, przypadkując się w liczbie pojedynczej, według pierwszej formy, w liczbie mnogiej stałą

stają się zbiorowými, *Xiąża*, *bracia*, *Szlachcista*, i przypadkują się według drugiej formy: lubo niektóre przypadki, według starodawnego zwyczaju, miały na wzór pierwszej formy, iakoto *Szlachcicowie* lub *Szlachcice* *Szlachciców*, *Xiążóm* *bracióm* *Szlachtóm*, *Xiążmi* *braćmi* *Szlachcicami*, *Xiążéch* *braciéch* *Szlachtach*.

Jeden tylko mają przypadek w liczbie pojedynczej, *poł*, z Imionami iakiegokolwiek rodzaju np. *poł palca*, *poł wieży*, *poł koła*. *Półtora*, *półtrzecia*, *półczwarta* &c, z Imionami męskiego i męskiego rodzaju. *Samopas*, *samowótór*, *sumotrzed*, *samoczwart*, *sumopięt*, z Imionami iakiegokolwiek rodzaju. *Króć*, przyłączone do Imion liczbowych np. *dwakróć*, *pięćkróć*, *półtorakróć*: *półtorę*, *półtrzecię*, i tym podobne, z Imionami rodzaju żeńskiego, np. *półpiętej beczki*: z *polśka*, z *francuzka*, z *niemiecka*, i tym podobne. *Leda* lub *lada* z Imionami iakiegokolwiek rodzaju i przypadku. *Cięż*, *dłuż*, *szérz*, *klár*, *rzéz*, *wet*, *niewecz*, używamy ich najczęściej z Przyimkami *na*, lub *w*, lub *za*, np. *na dłuż*, *w dłuż*, *na rzéz*, *w cięż*, *oddadź wet za wet*: mówimy także *w prośt*, *w ręcz*, *w skróś*, *milczkiém*, *obłazém*, *nurkiém*, *wzaiém*, *churmém*, *raptém*, i tym podobne. Té iuż po *polśku*, po *francuzku*, po *niemiecku*, i tym podobne, są skrócenia trzeciego przypadku: mówiłoby się zupełnie po *polśkiemu* &c, iak się ieszcze mówi po *diuonemu*.

Laciń-

Łacińskie na *um* zakończone, nie przypadają się w liczbie pojedynczej; mają jednak przypadki w liczbie mnogiej, według trzeciej formy, np. *auditorium, gymnasium: audytorya, gimnazyja*.

Rád rada rado, wárt wárta wárto, kontént konténta konténto, nie mają tylko pierwszy przypadek, *radzi radé, wárci wárte, konténci konténté*.

W gminnych przysłówiach, nie mówi się tylko, *czápka na bakier: trafić komu na praskę, puścić co słuzem, leżeć na wspanak, na wznak, mieć na doręczu &c.*

Nie mają liczby mnogiej, ogólnie mówiąc, té Imiona, przez które znaczone rzeczy, iedné tylko są w naturze, lub w myśli naszej. Gdybyśmy na to przyrodzone mowy prawidło, pilny wzgląd mieli; wielu bardzo Imionóm obcięlibyśmy, iako fałszywą, liczbę mnogą. Jakoż, przy tém świetle czytając lepszych Pisarzów, nie znaydujemy w nich tych Imion w liczbie mnogiej, których się w gminie nieuwážnie mówiących, nasłuchamy.

Żebyśmy więc przeciwko téj regule nie wykraczali, wyszczególnimy ją dla jasności, a przy końcu uczynimy sobie potrzebne ostrzeżenie.

Nie mają tedy liczby mnogiej wszystkie Imiona, szczególnym służyć rzeczóm, tak żywotnym, iak nieżywotnym, tak zmysłowym,

słowym, iak umysłowym, których więcéy nad iedną nie masz. Takie są Imiona:

1. Szczególne Bogóm, Aniołóm, ludzióm, zwierzętóm, żywiołóm, ciałóm niebieskim, częściami ziemi, iakie są: państwa, królestwa, rzeczypospolite, prowincye, xięstwa, powiaty, miasta, wsi, wyspy, półwyspy, góry, lasy: szczególne częściami wody, iakie są: morza, rzeki, jeziora, źródła: szczególne umiejętnościóm, kunsztóm, i ich częściami, chorobóm i lekarstwóm, częściami roku czterém większym i dwunastu mniejszym, kruszczóm, zbożóm, leguminóm i napoióm, potrawóm i ich zaprawóm, enotóm, występkióm, przymiotóm wrodzonym i nabytym, np. *Jehowa, Jowisz, Pallas, Gabryel, Lech, Bucéfál, ziemia, woda, ogień, powietrze, słońce, xiężyc, Europa, Moskwa, Polska, Wenecya, Sycylija, Mazowsze, Warszawa, Wola, Anglija, Danija, Krępak, Hercynia, Adrya, Wisła, Dunaiec, Gopło, Hippokrena, Filozofia, Malarstwo, Loika, febra, Kina, wiosna, Styczeń, złoto, srebro, żyto, chrzan, miód, bigos, sprawiedliwość, kradzież, dowcip, grzeczność, gniew*.

2. Imiona zbiorowe, toiest wielość znaczące, np. *gmin, fiado, dwoje, czworo &c.*

3. Imiona znaczące działanie, przyczynę, skutek np. *myślenie, sądzienie, pisanie, palenie, grzmienie, deszcz, śnieg, burza, urodzaj, sën, życie, śmierć*.

4. Imiona rodząy cały lub gatunek znaczące, np. *drzewo, sukno, płótno, leśzczyna, grabina* &c.

Wszakże, jeżeli Imię szczególne daie się wielu rzeczóm, np. *Lech*, jeżeli kilka zbiorów razem uważamy, np. *stado*, jeżeli działanie i skutek powszechny, bierzemy za oddzielne i osobne roboty, np. *kázanie*, jeżeli Imiona rodzajowé i gatunkowé, bierzemy za oddzielne i różniące się części, np. *drzewo, sukno*; natenczas iako myśl nasza, jest o wielu oddzielnych rzeczach; tak i Imion w mowie użyć można w liczbie mnogiej, np. *Lechowie, kázania, drzewa, sukna*.

Dobrzy Pisarze wolą dodać przymiotnik mnogość znaczący, niżeli szczególne Imię kładź w liczbie mnogiej, np. *dwoiście wino*, zamiast *dwa wina*, *wszystko srebro i złoto*, zamiast *srebro i złoto*. Poetowie często iak w myśli, tak i w słowach większą sobie dają wolność.

Nad to, według zwyczaju języka naszego, nie przypadkują się w liczbie mnogiej *człowiek* (za co kładzie się *ludzie*), *kto, co, nikt, nic, każdy, wiele, mało, ile, tyle, dwoje, troje, czworo*, i tym podobne.

Według tegoż zwyczaju narodowego, Imiona niektórych rzeczy szczególnych, używane tylko bywają w liczbie mnogiej, o których zaraz niżej.

Mają tylko liczbę mnogą, następujące Imiona: *akta, biślęgi, bliźnięta, bobowiny, boró-*

borówki, cęgi, cepy, Chiny, chrzciny, cieplice, czary, cząty, Czechy, czernice, drożdże, drwa, drzewi, drzewiczki, dudy, dyby, firanki, gacie, gody, grabie, grąty, grochowiny, gromnice, guśta, Holendry, iaska, iadki, Infanty, kapcie, kłęczce, kłęczczyki, konopie, krośienka, kruszki, kuczki, kurpie, łakocie, łakotki, łowy, lęki, mary, migi, młodzianki, mydliny, Niebios, Niemcy, nosze, nowosiedliny, nożyce, nożyczki, obcegi, okładziny, okopy, okowce, okulary, organy, otręby, partesy, perfumy, pieczary, pierśi, pierwosy, plecy, pleśy, plotki, pludry, plwociny, płuca, podłuchy, pomyie, poprawiny, Prusy, przenosiny, Rakusy, rękawiny, relikwie, Roraty, rupieci, sanie, sanki, skrzele, skrzypce, śmieci, szranki, suchoty, Szwatki, szarawary, szczypce, szumowiny, Szwajcary, Syrakusy, tączki, taki, Tatry, troki, uśta, wakacje, wety, Węgry, wici, widelce, widły, więzy, Wigiliie, Włochy, Wołochy, woszczyny, wrota, wybiorke, wzorki, wysięgi, zaloty, żarna, żółzy, żgoniny, żareczyny &c.

II. Przypadkowanie Imion liczbowych.

Imiona liczbowé, nie mają w sobie trudność zamykając: osobno ić więc rozstrząsać należy.

Jeden, jedna, jedno, pierwszy, drugi, i tym podobne przymiotniki, przypadkują się forémnie. *Dwoje, troje, czworo*, i tym podobne rzeczowniki, liczby pojedynczy tylko, przypadkują się forémnie, przybierając spółgłoskę

głoskę *g*, np. *dwogę* &c. *Tysiąc*, *milion*, w obudwu liczbach idą forémnie. *Sto* także forémne, mówi się tylko *dwieście*.

Dwa, *oba*, *obadwa*, są przymiotniki liczby mnogiéy, przypadkują się tak: przypadek pierwszy i piąty, w rodzaju męzkim *dway*, *obay*, *obadwa* lub *obaydway*: w rodzaju żeńskim *dwie*, *obie*, *obiedwie*. Z Imionami iednak, które w liczbie pojedynczéy były rodzaju męzkiego lub nijakiego, lubo w liczbie mnogiéy przeszły do rodzaju żeńskiego, mówimy przez *a*, np. *dwa*, *oba*, *obadwa* *konie*, *palce*, *polę*, tak w tym przypadku, iako w czwartym i piątym.

Przypadek czwarty w rodzaju męzkim, *dwóch* *obóch* *obudwóch*, lub *dwu* *obu* *obudwu*. W rodzaju żeńskim, *dwie*, *obie*, *obiedwie*. We wszystkich już rodzajach, przypadek trzeci, *dwóm* *obóm* *obudwóm*, lub *dwu* *obu* *obudwu*.

Przypadek szósty, *dwoma*, *oboma*, *obudwoma* lub *dwiećma* *obićma*.

Trzey *czterey*, mówimy tylko z Imionami męczyzn ludzi w przypadku pierwszym i piątym: w przypadku zaś czwartym mówimy *trzech*, *czterech*. W rodzaju żeńskim w pierwszym i czwartym przypadku, mówimy *trzy*, *cztery*. Na wszystkie już rodzaje jest drugi i siódmy przypadek, *trzech*, *czterech*: trzeci *trzem* *czterém*: szósty *trzema* *czteréma*.

Pięć,

Pięć, *sześć*, *siędm*, *osm*, *dziewięć*, *dziesięć*, mają szósty przypadek na *ę*, np. *pięćę*, *sześcię*; wszystkie inne na *u*, np. *pięciu*, *sześciu*: tylko przypadek czwarty i piąty, w rodzaju żeńskim jest taki, iak pierwszy, np. *pięć koni*, *sześć palców*. Podobnym sposobem przypadkują się zakończone na *ście*, *scia*, *ści*; odmiieniając cie na *t*, np. *iednąście* *dwadnąście* *trzydnąście*, *iednąstu* *iednąstę* &c.

W tych złożonych *dwakroć*, *trzykroć* &c, *kroć* wcale się nie odmienia np. *dwukroć*, *trzechkroć* &c.

W tych złożonych *dwieście*, *trzysta* &c, *ście*, *sta*, we wszystkich przypadkach mówią się *set*, pierwszą zaś część przypadkuie się, np. *dwuset*, *dwómset*.

Z okoliczności Imion liczbowych złożonych, obróćmy tu uwagę na inne Imiona złożone:

Wszystkie Imiona złożone, albo się składają ze dwu Imion pierwszego przypadku, np. *białogłowa*, *rzeczpospolita*, *wielkánoc*, *Wielkápolska*, i takie obiedwie części przypadkują się, *białogłowy*, *wielkiénocy* &c: albo jeżeli iedna ich tylko część jest przypadku pierwszego, a drugą innego; naténczas, tamta się tylko przypadkuie, np. *sztukamięsa*, *sztukimięsa*, *sztucemięsa* &c. *Mięsopuś* *mięsopuśtu*, *noclég* *noclegu*.

III. Przy-

III. Przypádkowanie Zaimków.

Zaimki przymiotné: *tén, ow, on, mdy, twdy, swdy, nasz, wasz, który*, dosyć się forémnie przypádkują w obudwu liczbach, iakośmy gdzieindziéy powiedzieli.

Zaimki rzeczowné: *kto, co, nikt, nic*, przypádkują się tylko w liczbie pojedynczý na formę przymiotników, iakośmy wyžýy powiedzieli. Té staropolskie mówienia sposoby, *ocz, niioch, zacz, nacz, przecz, nizacz, niwecz*, znaczą i mówią się teraz, *o co, o nic, za co, na co, prze co, za nic*.

Zaimki: *id, ty, siebie, on, ona, ono*, iak się przypádkują; widzieliśmy w dziecinný Grammatyce. Té Zaimki, ponieważ w iednym przypádku są kilkorakié; obáczmy, którego kiedy używać należy.

1. Té Zaimki: *go, mu, mi, ci, mię, cię, się*, źleby się kładły na początku sęnsu, np. *go szukám, mu dám &c.* mówić trzeba, *szukám go, dám mu &c.*

2. Té Zaimki: *niego, niéy, nich, nię, nié, niému*, nie używane bywają, tylko z Przyimkami, np. *od nięgo, dla nięy, przez nich*.

3. Zaimek skróconý *ń*, zrasta się z samym Przyimkiém, i nie służy tylko rodzajowi męzkiému, np. *idź poń, weź zań, nań, przedeń, nadeń*, zamiast *po niego, za niego &c.*

4. Zaimki: *mi, ci, ięgo, go, mu, iému, ięy, ię, ię, mię, cię, ich, im, imi*, nie kładą się z Przyimkami, np. źleby się mówiło,
do

do ięgo, dla ięy, ku mu, przeciw iému, po mię, do cię, za ię, ku iému.

5. Zaimki: *go, mu, ięy, mi, ci, ię, ię*; kładą się pospolicie po Słowie (*poſt Verbum*): kładź się iednak mogą i przed Słowém, bylé iaki wyraz poprzedzał, np. *wzięto go, dano mu, powiedziano mi, widziano ię, dziwił się &c.* gdy *go wzięto, wiele mu dano, wszystko ięy zabrano, mocno się dziwił*.

6. Zaimki: *ięgo, ięy, iému*; dobrze pozczynają sęns, np. *ięgo wola, ięy rozkáz, iému złęcono &c.*

§. IX. Ucznié dzieci przypádkowania polskiego.

Dwoiaką tu ostrożność z dziećmi zachować trzeba: *pięrwszą*, abyśmy wielością razem rzeczy nie obciążali ich pamięci, i nie męszali rozumu: *drugą*, abyśmy co innęgo robię, wprawiali ię wcześnie i zřęcznie w reguły Pisowni czyli *Ortografii* polskięy. Wielość rzeczy, iakożkolwiek porządnie ułożonych, obciążałaby i zamięszala uczniów naszych, gdybyśmy im wszystko wciąż, i razem dáwać mieli. Przeto, po wyłuszczoney przednieyszych regułach, które w ich Grammatykę zebrały się; mało co i nieznaćcznie dodáwszy z Przypisów naszych, resztę przy czytaniu xiążek, przy poprawianiu pism dziecinných, natrącać mamy: w dalszych lecięch czytanie Przypisów, i własná uwaga.

obeymie całą obszerność téj nauki. Tę przestrożę i o inszych częściach Grammatyki rozumieć mamy, pamiętając na to, że małym dzieciom, początki raczemy, niżeli nauki same dać się w szkołach. Przy krótkości czasu, zupełną obszerność iednéj nauki, byłaby szkodliwą zawadą dla drugiey.

Pisownia już nasza, náywięcéy od *przypdkowania i czasowania* zawisła: przeto pilną na to baczność dadź potrzeba, z czego na swoim miejscu wyciągnione będą reguły, które téż i tu wcześnię natrącać można, iakoto gdzie się piszą głoski otwarté, ściśnione, nosowé, podwójné.

P R Z Y P I S Y DO ROZDZIAŁU V.

O Przypdkowaniu łacińskiem.

Wszystkie trudności w Przypdkowaniu łacińskich Imion, objaśniają się nauką o Postaciach czyli *Figurach* grammatycznych. Znać nam są Imiona Postaci, i ich własności; przeto ich iako wiadomych używać będziemy.

§. I. Uwagi nad formą pierwszą.

Wszystkie Imiona łacińskie, do pierwszej formy należące, kończą się w pierwszym

wszym przypadku na *a*, i są rodzaju męskiego lub żeńskiego, np. *scriba*, *terra*, gdy są rzeczownikami: przymiotniki zaś, są zawsze rodzaju żeńskiego, np. *rotunda*, *fecunda*. Imiona greckie, albo się kończą na *a*, np. *Aenea*, *Anchisa*, *Grammatica*, i przypadkują się iak łacińskie *scriba*: albo kończą się na *as*, *es*, *e*, np. *Aeneas*, *Anchises*, *Grammatices*, i przypadkują się w liczbie mnogiej, tak iak łacińskie, w liczbie zaś pojedynczej, mają niektóre przypadki podług zakończenia greckiego. I tak *Aeneas*, má czwarty przypadek na *an*: inné przypadki są łacińskie.

Anchises, má czwarty przypadek na *en*, szósty na *e*: inné są łacińskie.

Grammatices, má pierwszy, trzeci, piąty i szósty przypadek na *e*, drugi na *es*, czwarty na *en*.

Grecy, przypadek drugi liczby pojedynczej, kończą na *as*, np. *philia* (miłość) *philias*: skąd Rzymianie zrobili *familias*, zamiast *familia*, i używają go w słowach złożonych *paterfamilias*, *filiusfamilias* &c. Grecy dyftongi swoje pisali zawsze przez dwie głoski, np. *ai*: Rzymianie pisali ié już przez *ae*, już z grecka przez *ai*, np. *aulae*, lub *aulai*: stąd wypłynął przypadek na *ai*, na dwie zgłoski po poetycznemu rozdzielony, np. *aulai in medio libabant pocula Bacchi*.

Przymiotniki *alia*, *altera*, *neutra*, *nulla*, *sola*, *tota*, *ulla*, *una*, *utra*, które na formę Zaimków *illa*, *ipsa* &c, mają drugi przypadek

pádek na *ius*, trzeci na *i*: znáyduią się u niektórych Pisarzów w tych przypadkach zakończone na *a*, np. *totā, unā*, na kształt pierwszey formy.

W liczbie mnogię przez *Wyrzutnią*, skracá się częstokroć przypádek drugi, np. *terrigenum, calicolum*, zamiast *terrigenarum, calicolarum*.

W téjże liczbie przypádek trzeci i szósty, kończy się w niektórych Imionach na *abus*, np. *Deabus, filiabus* &c, dla różnicy od Imion męzkich, formy drugiéj, *Deis* lub *Diis, filiis*. Wszakże, u niektórych Pisarzów, kończą się té Imiona rodzaju żeńskiego, na *is*, np. *filiis*. Przymiotniki *ambā, duā*, zawsze mają na *abus, ambabus, duabus*.

§. II. Uwági nad formą drugą.

Imiona łacińskie do téj formy należące, męskie, żeńskie i niiakie, kończą się w pierwszym przypadku na *er, ir, ur, us, um*, np. *puer, vir, satur, doctus, atomus, templum*. Zakończone na *er, ir, ur*, zawsze są męskie: zakończone na *um*, zawsze są niiakie: zakończonych na *us*, náywięcéj jest męzkich tak rzeczownych, iak przymiotnych, mało bardzo żeńskich, a tych rzeczownych tylko, np. *humus, domus, atomus, carbasus, vannus, methodus* &c. Jednostayne na wszystkich rodzajuie przypadki są w liczbie pojedynczey: drugi na *i*, trzeci i szósty na *o*, czwár-

czwarty na *um*: w liczbie mnogię: drugi na *orum*, albo przez *Wyrzutnią* na *um*, trzeci i szósty na *is*. Imiona niiakie, mają trzy przypadki, pierwszy, czwarty i piąty, w liczbie pojedynczey na *um*, w liczbie mnogię na *a*.

Przymiotniki *alius, alter, neuter, nullus*, i insze pod pierwszą formą wyliczone, iako téż i Przyimki *ille, ipse* &c, mają drugi przypádek na *ius*, trzeci na *i*.

Imiona zakończone na *er*, tracą *e* w dalszych przypadkach, np. *liber* (książka) *libri libro librum, sacer sacri sacrum*: następujące nie tracą: *liber* (wolny,) *socer, lacer, prosper, adulter, Presbyter, Iber, Celtiber*: także pochodzące od Słów *gero, fero*, np. *armiger, lucifer*: następujące już tracą *e*, już nie: *asper dexter, aspri dextri*, lub *asperi dexteri* &c.

Przypádek zakończony na *ii*, np. *imperii, Dii*, skracá się, albo przez wyrzucenie jednego *i*, np. *imperii, Di*: albo przez zbicie dwu samogłosek na jedną dwugłoskę czyli dyftong, np. *imperii, Dii*.

Piąty przypádek liczby pojedynczey, taki jest zawsze iak pierwszy: Imiona tylko zakończone na *us*, mają ogólnie tén przypádek na *e*, np. *doctē, atome*: Imiona jednak szczególne zakończone na *ius*, np. *Cajus, Cnejus, Antonius*, także pospolite *filius, genius*: wyrzucają w tym przypadku *us*, np. *Cai, Cnei* &c: *Deus*, rzádko się znáyduie na *e*, *Dee*, częścię na *us, Deus*.

Duo, ambo, znaydują się u starych, w czwartym przypadku męzkim, zamiast *duos*, *ambos*: w trzecim i szóstym przypadku, kończą się pospolicie na *obus, duobus, ambobus*.

Imiona greckie zakończone na *os, on, us, eus*, w liczbie mnogiej przypadkują się iak łacińskie: w liczbie zaś pojedynczej, mają iuż łacińskie iuż greckie zakończenia. Łacińskie mają pospolicie w przypadku drugim na *i*, w trzecim i szóstym na *o*, np. *Delos Deli Delo, Panthus Panthi Pantho, Thydeus Thydei Thideo, Ilion Ilii Ilio*: czwarty przypadek, mają na *on* lub *a*, np. *Thydeon, lub Thydea*: prócz niakiich na *on*, które według reguły powszechnej, mają trzy przypadki iednakię, np. *Ilion*. Przypadek piąty, mają na *u*, np. *Delu, Panthu*. U *Virgiliusza, Androgeos* má drugi przypadek *Androgeo*.

§. III. Uwagi nad formą trzecią.

Forma trzecia, zamyká w sobie Imiona wszelkiego rodzaju, i wszelkiego zakończenia, oprócz zakończenia na *um, u*. Imiona té, są albo łacińskie, albo greckie. Tak łacińskie iak greckie, przypadkują się według zwyczaju iuż łacińskiego, iuż greckiego: przebieżmy uwagą w obudwu liczbach wszystkie przypadki, a w nich rozpoznaymy zakończenia, naprzód łacińskie, a potem greckie.

LICZ-

LICZBA POIEDYNCZA.

Przypadek drugi, kończy się po łacinie na *is*, np. *lampadis, Didonis, Ulixis*: po grecku kończy się na *os, us, ei, i*, np. *lampados, Didus, Ulixei, Ulixi*. Co przed zakończeniem łacińskim na *is*, kładź się zwykło, czyli iak się Imię z pierwszego przypadku przerabia na drugi; lepięj iest, przy innych pożytkach, poznawać i w pamięci powoli układać z czytania xiążek, a w wątpliwości poradzić się łacińskiego *Słownika*; a niżeli nudzić się gołemi słowami w tablice zebraniemi, dopieroż nudzić dzieci, i odstręczać ię od łacińskiego ięzyka, naznaczaniem na pamięć takiego zbioru, który i nie má wyrazów wszystkich, i má takie wyrazy, które się prawie nigdy w czytaniu xiążek nie trafia.

Trzeci przypadek kończy się zawsze na *i*, np. *fini, urbi, cordi, lampadi, Didoni, Ulixi*.

Czwarty przypadek męzkich i żeńskich Imion, kończy się po łacinie na *em*, np. *puppem, febrem, Palladem, iridem*: po grecku kończy się na *im, in, a*, np. *puppm, febrim, irim, irin, irida, Pallada &c.* Imiona niakię według reguły powszechnej, mają czwarty i piąty przypadek tak iak pierwszy, np. *cor, neclar, tempus*.

Piąty przypadek, taki iest po łacinie iak pierwszy, np. *o Pallas! o iris! o Alexis!* po grecku wyrzucá się *o* ostatnię, np. *o Palla! o iri! o Alexi!*

Szósty

Szósty przypadek, (którego Grecy nie mają,) według staréj łaciny był taki iak i trzeci, toiest kończył się na *i*: z czasem to zakończenie w iednych zostało się Imionach, w drugich odmiénione iest na *e*, w niektórych iuż *e*, iuż *i*, kładz się zwykło. Zwyczaj tén wypłynął z greczyzny, w której iest dwoisté *e*, nakształt naszego *é* ściśnioného i *e* otwartého: piérwsze nazwané *epylon*, niby *e* otwarte, drugié *eta*, niby *é* ściśnione, które podziśdzién wymawiaią iak *i*, i na takie téy głoski brzmienie, przytaczaią świadectwa dównych Pisarzów. Z tego postrzeżenia, ułatwić można, i pogodzić ów rzymski zwyczaj pisania wyrazów iuż przez *e*, iuż przez *i*, według różnego wyrazów brzmienia, iakoto *febrem* lub *febrim*, *navem* lub *navim*, *nave* lub *navi*, *febre* lub *febrí*, *omnes urbes* lub *omnis urbis*. Według téyż greczyzny piszącéy dwugłoskę czyli dyfiong, albo całko przez *ei*, albo skrócenie przez *i*, np. *Achillei* lub *Achilli*; pisali Rzymianie iuż *e*, iuż *ei*, iuż *i*, np. *omnes urbes*, lub *omneis urbeis*, lub *omnis urbis*, w przypadkach piérwszym, czwartym i piątym liczby mnogięy. Owi Grammatycy, którzy fałszywie uczyli, że Imiona miast, trzecięy formy, na pytanie gdzie lub skąd, kładą się w przypadku szóstym, np. *Carthagine*: widząc w náylepszych Pisarzach, takowé Imiona, na toż pytanie, zakończone na *i*, i niektóre podobniéz Imiona pospolité, iakoto

Car-

Carthagini, *Sicyoni*, *Lacedamoni*, *Acherunti*, *Sulmoni*, *ruri*, *luci* &c; iedni to poczytali za bład, drudzy mówili, że takowé Imiona kładz się mogą w przypadku trzecim. Wszakże takie Imiona, (iako obączymy w Składni czyli *Konstrukcyi*), rządzone bywaią od wyrażnych lub domysłnych Przyimków, z których ponieważż żadeń w łacinie nie kładzie się z przypadkiem trzecim; uznać trzeba, że prócz Imion w pospolitych Grammatykach wyliczonych, wiele iest takich, co w szóstym przypadku kończą się na *i*. W téy iako i w wielu okolicznościach, zwyczaj pospolitszy, za prawdziwą stać powinien regułę.

LICZBA MNOGA.

Imiona mliakie mają trzy przypadki, piérwszy, czwarty i piąty, zakończone na *a*, np. *corda*, *tempora*, *fortia*.

Imiona męzkie i żeńskie, według łacińskiego zakończenia, mają trzy przypadki, piérwszy, czwarty i piąty na *es*, np. *omnes*, *urbes*: według greckiego zakończenia, mają na *eis* lub *is*, np. *omneis urbeis*, lub *omnis urbis*. Według tegoż greckiego zakończenia, czwarty przypadek, bywá na *as*, np. *Traas*, *Arcadas*.

Drugi przypadek kończy się po łacinie na *um*, np. *temporum*, *lampadum*: po grecku kończy się na *on*, np. *lampadon*.

Trzeci i szósty przypadek kończy się po łacinie na *ibus*, np. *stematibus*, *temporibus*:

bus: po grecku kończy się na *is*, np. *stematis*, *epigrammatis*, ale tylko w Imionach greckich rodzaju męskiego. *Bos*, má *bobus*, lub *bubus*.

§. IV. Uwagi nad formą czwartą.

Forma czwarta zamyka Imiona męskie i żeńskie na *us*, np. *sensus*, *manus*, i niakié na *u*, np. *cornu*. Imiona zakończone na *u*, znaydujemy w starych xiążkach kończone na *us*, np. *cornus*, zamiast *cornu*. Po spolicie zakończone na *u*, nie odmieniają się w liczbie pojedynczej: w liczbie zaś mnogiej, prócz trzech przypadków na *a*, przypadkują się tak iako zakończone na *us*.

Imiona zakończone na *us*, znaydują się u starych Pisarzów, mając drugi przypadek już na *uis*, np. *anus annis*, już na *i*, naksztalt drugiéj formy, np. *fructi*, *ornati*, *tumulti* &c, trzeci przypadek przez *Wyrzutnią* na *u*, np. *metu usu*, zamiast *metui usui* &c.

W liczbie mnogiej, drugi przypadek, znayduje się skrócony, przez wyrzucenie iednego *u*, np. *currum*, zamiast *curruum*: trzeci i szósty przypadek kończy się na *ubus* w tych Imionach: *arcus*, *artus*, *lacus*, *partus*, *specus*, *tribus*: té zaś mają na *ibus*, lub *ubus*: *genu*, *veru*, *portus*.

§. V.

§. V. Uwagi nad formą piątą.

Do formy piątej należą samé Imiona zakończone na *es*, wszystkie idą arcy forémnie: w Poetach iednak drugi i trzeci przypadek, liczby pojedynczej, znaydujemy przez *Wyrzutnią*, zakończone na *e*, np. *fide die*, zamiast *fidei diei*.

§. VI. O Imionach złożonych i Imionach nieforémnych.

Imiona złożone tak idą w przypadkoni u iak polskie.

Miedzy Imionami nieforémnymi iedné są ułomné, drugié zbyt kując, trzecié zamienné.

I. Imiona ułomné:

Miedzy Imionami ułomnymi, iednym braknie przypadku iakiégo, drugim braknie drugiéj liczby, trzecié wcale się nie przypadkują.

1. Nie używane są tylko w pierwszym i piątym przypadku, *Jupiter*, *expes*, *mille* w liczbie pojedynczej.

Tylko w drugim, *nauci*, *dicis*, *bujusmodi*, *ejusmodi*.

Tylko w czwartym, *inficias*, *incitas*.

Tylko w drugim i szóstym, *spontis sponte*, *tabi tabo*.

Jovis,

Jovis, nie ma pierwszego przypadku: także *dapis*, *frugis* lub *frugi*, *opis*, *vicis*.

2. Nie mają tylko liczbę pojedynczą, Imiona szczególne, tak iako i w polszczyźnie, tudzież wiele inszych, iakoto *pontus*, *tellus*, *humus*, *pelagus*, *vulgus* &c.

Nie mają tylko liczbę mnogą, *liberi*, *annales*, *natales*, *penates*, *cancelli*, *cani*, *fasti*, *manes* &c, *excubiae*, *divitiae*, *exuviae*, *nona*, *calenda*, *idus*, *tenebra* &c, *bellaria*, *arma*, *mania*, *crepundia* &c.

3. Nie przypadkują się wcale, *sinapi*, *pondo*, *nequam*, *quinque*, *sex* &c, aż do *centum*: także *tot*, *aliquot*, *quot*.

II. Imiona zbytkujące:

Imiona zbytkujące zowią się té, które jeden przypadek mają kilkorako: iakić widzieliśmy w przypadkach drugim, czwartym, szóstym, np. *Charybdys* *Charybdos*, *Charybdem* *Charybdim* *Charybda*, *Charybde* *Charybdi*: *Orestes* *Oreste* lub *Orestis* &c, *nox* *dies*, *nocte* *die*, lub *noctu* *diu*.

III. Imiona zamienné:

Imiona zamienné zowią się té, które w przypadkowaniu, albo się wcale zamienniają na inné, np. *Jupiter*, *Jovis*: albo zamienniają formę przypadkowania, iakoto są w liczbie pojedynczej, formy drugiej, w liczbie zaś mnogiej, formy trzeciej, np. *jugerum* *jugeri*, *jugera* *jugeribus*: są formy trzeciej w licz-

w liczbie pojedynczej, a formy drugiej w liczbie mnogiej, np. *vas* *vasis*, *vasa* *vasorum* *vasis* &c: są razem formy pierwszej i piątej, np. *segnitia* *segnities*: są razem formy drugiej i czwartej, np. *ficus* *fici* lub *ficus* &c, *domus* *domi* lub *domus* &c.

Do nieforemnych także należą Zaimeki: *ego*, *tu*, *sui*, *is*, *ipse*, *ille*, *quis* &c, o których było w pierwszej Klasie.

Zbiór Imion nieforemnych, dziwnieby nudził i zatrudniał dzieci: przeto króciusięko się tylko w Grammatyce natracając, gdy się zaś przy czytaniu książek trafią, obszerne mogą bydź wyluszczone. Czegoby razem dzieci nie obięły; to w szczególnych rzeczach obeymą.

P R Z Y P I S Y

DO ROZDZIAŁU VI.

O Czasowaniu polskiem.

Pomieważ według naszego uczenia sposobu, jedna Klasa, jest przygotowaniem do drugiej; powtarzać tu nie można w téj Klasie wielu bardzo potrzebnych rzeczy, które się w pierwszej Klasie powiedziały. Ktoby ich jednak nie pamiętał, odczytać má dawniejsze przypisy, bez których teraznieysze,

szé, ciężkoby było zrozumieć. W dzieci-
nocy też na tę Klasę Grammatyce położyło
się więcej uwag metafizycznych, które w Przy-
pisach na tę Klasę, wyfuszczane już nie
będą, a przecie dzieciom wyfuszczane być
powinny: do czego, prócz terazniejszych,
służyć nam mają dawniejsze Przypisy. Od
żywego pamiętania, i iak náygruntowniej-
szego poznawania rzeczy, iasné i grunto-
wne uczenie dzieci zawisło. Pamiętaiąc i
rozumiając co jest Słowo, i ilorakié, co jest
Czasowanie, co są formy, i céchowe ich
głoski, co tryby, czasy, osoby, liczby, ro-
dzaie, iakto wszystko zasądza się na zwy-
czaju narodowym, i na naturze myśli ludz-
kiey; łatwiey nam będzie dalszé nad témże
Czasowaniem czynić uwagi, i onych dzie-
ciom udzielać, żeby teorią czasowną, we-
dług wieku swégo rozumiały.

§. I. Trudność mniémaná Czasowań pol- skich, i przyczyny téy trudności.

Którzykolwiek o Czasowaniach czyli Kon-
iugacyach polskich pisali, nie wypowiedzia-
ną w nich upatrywali trudność, tak, że nie-
którzy żadnych powszechnych form, nazna-
czyć nie mogli, ale ledwie nie każde Słowo,
osobno czasować kázali. Roztrząsaiaćmu
pilnie ich pisma, nie trudno dóysdz przy-
czyny, tak fałszywego mniémania. Za wzór
ięzyka oyczystego, brali łacinę, z którą że
się

się nie zgadzała polszczyzna; sądzili ią za
náynieforémniejszy ięzyk. Nie uważali też
w Słowach, tylko samą powierzchowność, i
té iedynie przymioty, które widziano w łaci-
nie.

§. II. Sposoby ułatwienia form Czafo- wania polskiego.

Sposób ułatwienia form czasowania na-
szego, jest dwoisty: *piérwszy*, danié im prá-
wdziwego i powszechnego źródła: *drugi*,
przyzwoity ich podział, z natury ięzyka wy-
ciągniony.

Daiąc za źródło czyli *thema*, formóm
naszym piérwszą osobę liczby poiedyn-
czey czasu terazniejszego trybu oznaymu-
iącego; wpadlibyśmy w kilka niewywikłanych
trudności, iakoto: *naprzd*, co za źródło na-
znaczyć wszystkim Słowóm dokonanym, któ-
ré nie mają wcale owégo mniémanego *te-
matu*, wszystkie iednak mają tryb bezokoli-
czny, np. *wziąłem wziąć*, bo *biore*, pocho-
dzi od *brać* Słowa niedokonanego, má czas
przeszły *brdłem*. *Powtóre*, formuiąc czas
przeszły dokonany, od czasu terazniejsze-
go, przez dodanié na początku iakiégo Przy-
imka, np. *pdzę, wypędziłem*; we trzy nowe
wpadlibyśmy trudności, w *piérwszą*, zaco nie-
które Słowa nie przybieraia Przyimka, np.
daię ddtém, biore wziąłem &c: w *drugą*, i-
akiégo Przyimka użyć z którym Słowém; gdyż
różny

różny Przyimek, różne u nas má znaczenie, np. *biore, zabrałem, przybrałem, przebrałem, rozebrałem, odebrałem, ubrałem* &c.: w *trzecią*, że też Przyimki mogą być w czasie niedokonanym, np. *biore, odbierałem, zabierałem, przebieierałem* &c. O! iak té wszystkie trudności nikną, naznaczywszy za źródło czasowań, tryb bezokoliczny: iak łatwo wypływać będą, *biore brałem od brać, bieram bierałem od biierać, zabrałem od zabrać, wybrałem od wybrać, wziąłem od wziąć*.

Z przyrodzonego podziału Słów, na dokonane i niedokonane, ułatwi się trudność, które Słowa, mają czasy dokonane, a które nie. Nic łatwiejszego nad tę regułę, że Słowa niedokonane, mają tylko czasy niedokonane, iakié są: 1. teraźniejszy (*praesens*,) 2. przeszły niedokonany (*praeteritum imperfectum*,) 3. czas zaprzeczony niedokon. (*plus quam perfectum*,) którego my właściwie nie mamy, ale go robimy przez dodanie do czasu przeszłego, Słowa posiłkowego *był*: 4. czas przyszły niedokonany (*futurum primum*,) który także składamy z posiłkowego Słowa *będę* lub *mám*, np. *mieć będę*, lub *będę miał*, lub *mám mieć* &c. 5. tryb rozkazujący, czy z naleganiem, czy bez nalegania, np. *mieć, miejże, bierz, bierzże*: Słowa zaś dokonane, mają tylko czasy dokonane, iakoto: 1. przeszły dokonany (*praeteritum perfectum*,) 2. zaprzeczony dokonany (*plus quam perfectum*,) 3. przyszły dokonany (*futurum secundum*,) 4. tryb

tryb rozkazujący, czy z naleganiem, czy bez nalegania, np. *wziąć, wziąłem, wziąłem był, wezmę, weź, weźże*.

Podział także Słów na jednoltowe i częstotliwe, ułatwia nam trudność, zaco niektóre Słowa, mają podwójnie iedenże czas, np. *stać, stois, stałem, stać będę, stois: stawać, stawałem, stawać będę, stawały*.

Częstokroć od iednego źródła, jednoltwie lub częstotliwie wziętego, dwoisty bywa iedenże czas: raz jednoltwie np. *docho-wuig*, drugi raz częstotliwie znaczący, np. *docho-wy-wam* od *docho-wy-wać*. Częstokroć iednoż Słowa zakończenie, w niedostatku drugiego, bierze się w znaczeniu, iuż jednoltwiem, iuż częstotliwem, np. *przeszkádzac* *przeszkádzám*, *zwo-dzić* *zwo-dzę*. Słowa dokonane, zawsze są jednoltwiem, a nigdy częstotliwem, ponieważ znaczą sprawę skończoną, np. *zapisac, zapisałem, zapiszę, zapisz*.

W formach czasownych, na pierwszą Klasę, umieściliśmy razem Słowa niedokonane i dokonane: a to dla ułatwienia dzieciom łacińskich czasowań, które na iednoż Słowo, mają czasy dokonane i niedokonane. W samej rzeczy, osobno u nas chodzą Słowa niedokonane, a osobno dokonane.

Po tém ułatwieniu czasowań polskich, zostają się jeszcze dwie trudności: *piérwszą*, ułomność niektórych Słów, *drugą*, zamiana głosek na głoski. *Piérwszą* trudność, ułatwimy przez położenie pod każdą formą Słów

M

uło-

uſomnych; *drugą*, przez pokázanie, iakoſmy w przypádkowaniach i stopniowaniach uczynili, którą głoſka w którą się, i gdzie zamiénia. Zamiana ta żeby łatwieyszą była; piſzmy w trybie bezokolicznym *dż* zamiáſt *ć*, w tych Słowach, gdzie *d* lub *dż* w dalszych czasach trąfiać się będzie, np. *bydż* *będziesz* *będę*: takżę *źć* zamiáſt *ść*, *śdż* zamiáſt *ść*, gdzie w dalszych czasach samo *z* lub *dz*, trąfiać się będą, np. *gryżć* *gryżę* *gryziesz* *gryż*, *kładż* *kładę* *kładziesz* *kładą* *kładż*, *wież* *wiożę* *wieziesz* *wiodłém* *wież*, *wieśdż* *wiodę* *wiedziesz*, *wiodłém* *wieśdż*. Kto-by na tak ſłuſzną i práwdziwą przyczynę, nie dáwał bączności; móglby się ſprawiedliwie zadziwić, zaco nowy tén zwyczaj, piſania trybu bezokolicznego, przedsiębieręmy. Luboć nie ieſt to zupełnie rzecz nowá, boſmy poſpolicie Słowo *być*, piſali lepięć przez *dż*, *bydż*; lubo nie uważaliſmy co tego była za przyczyna, toieſt że w dalszych czasach znáyduie się *d*, lub *dz*, np. *będę* *będziesz*. Ieżeli więc w inſzych Słowach, taż sama zachodzi przyczyna; wątpić nie możná, że i mogą, i powinny przybierać w trybie bezokolicznym takie głoſki, iakié się w dalszych czasach trąfiają, a których brzmienie, bardzo podobné ieſt do *ć* lub *ść*. Trzymaiąc się dáwnego ſposobu piſania, zaćmilibyſmy czasowanie naſze, a w niektórych Słowach mielibyſmy wątpliwé ich znaczenie, np. piſząc przez *ść* *wieść*, co

to

to Słowo znaczyć będzie, czy wieziénie, czy wodzenie? samé imiona, od których té Słowa pochodzą, toieſt *wieźć* od *wieziénia*, czyli *wozu*, *wieśdż* od *wodzenia*, albo *wodza*; pokazuią znaięćmu tok ięzyka oyczystego, i rodzenie się Słów, iak się té Słowa różnego znaczenia *wieźć* i *wieśdż*, piſać mają. Toż rozumiéć o Słowach, *paść* od *paſienia*, *paśdż* od *pád* czyli *padniénia*.

§. III. O Poſtaciach czasownych.

Dłá ułatwienia ieſzcze czasowań polskich, i uwąg nad niémi, rozbiérzmy tu ſobie Poſtaci czasowné, zarówno wszystkim formóm ſłużące, téż samé, któreſmy w przypádkowaniach widzieli: *Dodatnią*, *Wyrzutnią*, *Zamiénnią*, i *Przekładnią*.

Dodatnią:

1. Po Przyimkach *w*, *z*, przybywá *ć*, w Słowach złożonych z tychże samych Przyimków, np. *wziąć* *zgiąć*, *węz* *zegnieny*.

2. Po *g*, przybywá *n*, np. *zagiąć* *zagnę*.

3. Przed *r*, przybywá *io*, lub *ie*, po *r* zaſ przybywá *z*, np. *brać* *biorę* *bierzesz* &c.

Wyrzutnią:

Wyrzutnią trąfia się 1. często bardzo w trybie rozkazuiącym, np. *węz*, zamiáſt *węźmięć*, *przyym*, zamiáſt *przyymięć*.

M 2

2. W wie-

2. W wielu bardzo Słowach zakończonych na *nąć*, np. *kisnąć*, *prysnąć*, *zmarznąć*, *zawisnąć* &c, w czasie przeszłym, wyrzucą się *ną*, np. *kisł*, *prysł*, *zmarzł*, *zawisł* &c: zamiast *kisnąć*, *prysnąć* &c. Wyrzucą się także *y* po *m*, np. *dałem*, *prosiłem*, *fyszyłem*, zamiast *dałemy*, *prosimy*, *fyszemy*.

Zamiennia:

a	e,	siadł, siedli.
ą	ę,	wziąć wziąłem, wzięłam.
e	a,	zjeżdż zjedli, zjadły.
e	o,	nieść niosę.
b	bi,	skubać skubię.
bi	b,	robi robi.
ci	c,	tracić tracę.
ci	ć,	traci trać.
ć	t,	pléść plotę.
c	na k,	tluc tłukę.
g	ż,	mogę możesz.
k	cz,	tłukę tłuczesz.
l	ł,	mléć mleję.
ł	l,	dał dali.
mi	m,	karmi karmi.
n	ni,	tonę toniesz.
ni	n,	goni goń.
o	e,	biorę bierzesz.
pi	p,	kropi krop.
si	s,	prosi pros.
si	sz,	prosić proszę.
s	sz,	krzesać krzeszę.
ść	szez,	puścić puszcę.

t	c,	kołatać kołacę.
st	szez,	chłostać chłoszczę.
wi	w,	bawi baw.
z	na ż,	kazać każę.
zi	ż,	wozić woż.
ż	z,	wieźć wiozę.
śdź	d,	zwieśdź zwiódłém, zwiode.
śdź	dn,	kraśdź kradnę.

Przekładnia:

Godziéném iest, zamiast *godzién iestém*, *gdym był*, zamiast *gdy byłém* &c.

Té postaci czyli *figury* czasowne gdzie się i kiedy trafiają, wyszczególnimy w rozbiórze form szczególnych.

§. IV. Rozbiór piérwszy formy.

I. Tryb bezokoliczny:

Słowa do piérwszy formy należące, czy są dokonane, czy niedokonane, czy iednotliwe czy częstotliwe; kończą się wszystkie, (prócz mieć,) w trybie bezokolicznym, na *ać*, *adź*, np. *znać*, *pochlébiać*, *odpoczywać*, *wyznać*, *dadź*, *wydadź*.

II. Tryb oznajmujący:

Wszystkie czasują się na formę *kochać*, które są niedokonane, dokonane zaś na formę *ukochać*. Wszystkie we wszystkich trybach, czasach, liczbach, osobach, rodzajach, zachowują iednostaynie i statecznie cęchową

formy swojej głoskę *a*, np. *dawać, dawaćm, dawaśz &c, dawałem, dawałam, dawaliśmy, dawać będziemy, daway: dadz, dątem, dałam, daliśmy, damy, daj, dajcie, dątbym.*

Mieć, jest Słowo nieforémne, w czasie tylko terażniejszym jest formy pierwszcy, np. *mám, mász, má &c*; inné czasy i tryby idą na wzór formy drugiey, np. *miątem, mieliśmy, mieli, miéy, miéymy.*

Ułomné téy formy Słowa są té: *widać* *ſychać*, i nie mają tylko tryb bezokoliczny. Mówiło się iednak dawniey, *widany ſychany, widano ſychano. Gnać*, ze swoiemi złożonemi, iakoto *wygnąć, przegnać, dognąć &c.* mają tylko czas przeszły, *gnątem gnałeś, wygnątem wygnąłeś.*

III. Tryb rozkazujący :

Tryb rozkazujący we wszystkich formach, robi się z osoby trzeciey liczby poiedynczcy czasu terażniejszego w Słowach niedokonanych, czasu zaś przyszłego w dokonanych. Jest iednak kilka Słów formy drugiey, które od liczby mnogiey tén tryb formują, np. *wiedzą, wiédz.*

Drugą szczególnie osobę liczby poiedynczcy, w tym trybie uważać mamy, bo trzeciá w obudwu liczbach jest zawsze taká, iaká była w czasie terażniejszym lub przyszłym, np. *niech kochá, niech ukochá, niech kochaiz, niech ukochaiz.*

Piér-

Piérwszą téż, i drugá osoba liczby mnogiey, robi się iednostaynie we wszystkich Słowach przez dodanie do drugiey osoby liczby poiedynczcy w tym trybie, zgłoszek *my, cie*, np. *daj, dajmy, dajcie.*

W pierwszcy więc formie robi się tryb rozkazujący przez dodanie samogłoski *y*, np. *dawá dawáy, dá dáy.* Słowo tylko *mieć*, má tén tryb *miéy*, z przyczyny niedawno powiedzianey.

IV. Inszé Tryby :

Inszych trybów osobnych nie mamy, iakié są łączący (*conjunctivus*) życzący (*optativus*), dopuszczający (*permisivus*), możny (*potentialis*); ale té myślenia sposoby, omawiamy przez tryb oznaymujący lub rozkazujący, np. *niech mám, miéy, niech má, miéymy, miéycie, niech mają.* Gdym *dął, gdybym dął, obym dął.* Toż rozumiéć o Słowach inszych form.

§. V. Rozbiór drugiey formy.

Ta forma ze wszystkich náyobszérniejszą, dłużey nás zabawić musi. Zamyká w sobie Słowa wszelkiego gatunku. Przebiegámy ié iak náyiaśnieyszim sposobém, według trybów.

I. Tryb

I. Tryb bezokoliczny:

Słowa formy drugiey kończą się w tym trybie na:

éc,	rzéc wyrzéc.
uc,	tluc utluc.
ac,	dawać, wezwać.
ać,	ginać, zginać.
éć,	chcieć, zechcieć.
ić,	wić, uwić.
óć,	kłóć, zakłóć.
uć,	pluć, wypluć.
yć,	żyć, użyć.
aść,	paść, wypaść.
ąść,	trząść, wytrząść.
eść,	nieść, zanieść.
ość,	rość, urość.
eźć,	wieźć, dowieźć (skąd wiozę.)
yźć,	gryźć.
ądz,	zaprządz.
édz,	strzédz, ustrzédz.
ódz,	módz.
ydz,	strzydz.
ąśdz,	kłaśdz.
ąśdz,	prząśdz.
eśdz,	ieśdz, wieśdz.
iśdz,	iśdz.
ośdz,	bóśdz.
yśdz,	przyśdz.
ydz,	bydz, dobydz.

II. Tryb

II. Tryb oznajmujący:

Słowa zakończone na *éc, uc*.

Słowa zakończone na *éc, uc*, mają w czasie teraźniejszym lub przyszłym cęchową samogłoskę *e*: w pierwszemy i ostatniemy osobie mają *k*, w innych osobach mają *cz*, np. *tlukę, tluczesz, tlucze, tluczemy, tluczecie, tluką: rzekę, rzeczesz, rzecze &c.* W czasie przeszłym, zachowują samogłoskę swęgo trybu bezokolicznego, po którym idące *c*, odmięnia się na *k*, a po *k* idzie *ł*, iako cęcha nigdy nieodmięnną w czasach przeszłych, która w liczbie mnogiemy rodzaju męzkiego, staie się miękka, czyli odmięnia się na *ł*, np. *rzekłém, tlukłém, rzekły, tlukły, rzekli, tlukli. Włéc, obléc*, i tym podobne, mają w rodzaju tylko męzkim liczby pojedynczemy, *o* za *e*, np. *wolółkém, oblółkém, wywołółkém.*

Zakończone na *ać*.

Słowa zakończone na *ać*, wszystkie w czasie teraźniejszym lub przyszłym, zachowują cęchową formy swoiemy głoskę *e*: co zaś do ostatniemy zgłoski, czasują się iak *daie*, toiest w liczbie pojedynczemy mają *ę, esz, e*, w liczbie mnogiemy *emy, ecie, ę*, np. *piszę, piszesz, pisze, piszemy, piszecie, piszą.* Ale co się przed temi foręmnými zakończeniami kładzie; trzeba dadź bączność na głoski, które w trybie bezokolicznym, poprzedzają ostatnią zgłoskę *ać*.

Głoski

Głoski *b, m, p*, przybieraia po sobie we wszystkich osobach *i*, np. *skubać, kámac, kápać*; *skubię, skubiesz &c, oskubię oskubiesz &c*. Podobnie po *ss* dwoistym, po *w*, przybiera się *i*, prócz piérwszý i ostatniý osoby, np. *ssać, wyssać, nazwać: ssę, ssiesz &c, ssą: wezwę, wezwiesz &c, wezwą*. Słowo *zwać*, dla gładkości, tak się czasuje: *zowię, zowiesz &c. zowią, dāwni mówili zowę, zową*: złożone np. *wyzwać, przyzwać*, lepię idą za regułą powszechną *nazwę, niż nazowię*. Słowa zakończone na *ować, ywać*, odmieniaia té zgłoski na *ui*, np. *darować zachowywać, daruie zachowuie, daruiesz &c*. Zakończone na *awać*, odmieniaia *w* na *i* wszędzie, np. *dawać stawać, daie staię &c*. Po iedném zaś *s*, przybiera się wszędzie *z*, np. *писаć, piszę, piszesz*.

K, zamiénia się na *cz*, we wszystkich osobach, np. *skakać, skączę, skączesz, skąrze &c*.

L, przybiera po sobie wszędzie *ei*, np. *lać, wylać, leie, leiesz, leie, leię, wyleie &c, wyleię*.

Ł, zamiénia się wszędzie na *l*, np. *ślać*, (gdy znaczy posyłać,) *ślę. ślesz &c, ślą, uwi- kłać, uwikłę, uwiklesz &c*. *Ślać*, (gdy znaczy uścielać,) má za *s*, *ście*, np. *ściele, ściesz &c*.

R, przybiera po sobie wszędzie *z*, np. *orać, szémrać, orzę, orzesz &c, orzą, zaorzą*: w tych tylko *brać, prać*, w piérwszý i ostatniý

tniý osobie, nie przybywá *z*, ale zato przybywá *io* przed *r*, np. *biore piore, biorę piórą, ubiore &c*: w innych osobach odmienia się *o* na *e*, np. *piersz, pierze, pierzemy, pierzecie, bierzsz, zabierzsz &c*.

T, z poprzedziaią samogłoską, odmienia się wszędzie na *c*, np. *kołatać, kołacę, kołacesz, kołace*: z poprzedziaią spółgłoską odmienia się wszędzie na *cz*, np. *chłostać, chłostaczę, chłostaczsz &c*.

Słowo dokonané *stać się*, ze swoiemi złożonými, przybiera w piérwszý i trzeciý osobie *n*, w drugich zaś osobach *ni*, np: *stanę staniesz staną, dostanę dostaniesz, przestaną przestaniesz, stanę się, stanie się*, bo się téż czasem mówi *stanąc*.

Z, z poprzedziaią samogłoską odmienia się na *ż* wszędzie np. *mazać, rzezać, wiżać: mażę, rzeżę, wiżę &c*: z poprzedziaią zaś spółgłoską, przybiera *ei* np. *grzać, grzeię, grzeiesz &c, ugrzeię, ugrzeiesz &c*. Nieforemne jest *iechać*, ze swoiemi złożonými, *iadę, iedziesz, iedzie, iedziemy, iedziecie, iadą*.

G, odmienia się na *ż* wszędzie, np. *żgać, strugać, żię, strużę &c*.

W czasie przeszłym, wszystkie Słowa zakończone na *ać*, zachowuią wszędzie *a*, i czasuią się według swoiý formy drugiý, *dawałem*.

Zakoń-

Zakończoné na *ąć*.

Zakończoné na *dąć, iąć*, po *d, i*, (które-
to i w złożonych, zamiénia się na *y*,) przy-
biéraią w pierwszý i ostatniý osobie *m*,
w innych zaś osobach *mi* np. *dąć dmę, dmiesz*
dmą &c., *wydąć wydme, wydiesz &c.*, *iąć po-*
iąć, imę imiesz imą, pómę pómiesz pómą,
przyiąć przyyme przyymiesz przyymą, wziąć
wzeme wczmiesz.

Zakończoné na *nąć*, przybiéraią, prócz
pierwszý i ostatniý osoby, *i* po *n*, np. *brnąć*,
brnę, brniesz, brnie, brną.

Zakończoné na *ciąć*, odmiéniaią *c* na *t*,
a po *t* przybiéraią *n*, w pierwszý i osta-
tniý osobie: w innych zaś osobach przybié-
raią *ni*, np. *ciąć, tnę, tniesz, tną.* Zakończo-
né na *giąć, ląć, piąć, żąć, cząć*, przybiéraią *n*
po *g, l, p, ż, cz*, np. *zagiąć, wykłąć, przypiąć*,
wyżąć, począć: zagnę, zagniesz, zagną &c.,
poczng, poczniesz &c.

W czasie przeszłym, mają w rodzaju
męzkim, liczby pojedynczý, *ą* przed *ś*; w in-
nych zaś rodzajach, tudzież w całej liczbie
mnogiý, odmiéniaią *ą* na *ę*, np. *wziąć, wzią-*
łem, wziąłeś, wziął, wziąłam, wziąłas, wziąla,
wziętom, wzięłoś, wzięło, wzięli, wzięły.

W wielu słowach zakończonych na *nąć*,
z poprzedzającą spółgłoską, ginie przez *Wy-*
rzutnią, zgłoska *ną*, np. *śchnąć, mknąć*,
prysnąć, zmarznąć &c.: *śchł, schła, mókł, prysł,*
zmarzł.

Zakoń-

Zakończoné na *éć*.

Zakończoné na *éć*, w czasie terażniey-
szym lub przyszłym, formują się według ró-
żności głosek, kładących się przed *éć*. I tak
zakończoné na *biéć, léć, niéć, piéć, wiéć*, przy-
biéraią *i* po *e*, np. *śabiéć, młéć, taniéć, głu-*
piéć, ściéć: śabieię, młeię &c., *śabieiesz,*
młeiesz &c. *Młéć, pléć, maię meię, peię*
lub *mieię, pieię*. Zakończoné na *ciéć*, wyrzu-
caią *i* po *c*, np. *chciéć, chcę, chcesz, chęć*.
Zakończoné na *miéć*, mają pierwszą osobę na
ém, drugie idą forémnie, np. *umiéć, umiem,*
umiesz, umieię: śmiém, śmiesz, śmieię. Za-
kończoné na *rxéć*, w pierwszý i ostatniý
osobie, tracą *z*, np. *mrzéć drzéć, mrę drę,*
mrzesz drzesz, mrą drą. Zakończoné na
dziéć, odmiéniaią *dziéć* na *m, sz, my, cie,*
dzą, np. *wiedziéć, wiem, wiesz, wie, wiemy,*
wiecie, wiedzą.

W czasie przeszłym mają wszędzie *a*
przed *ś*, *e* przed *l*, np. *wiedziął wiedziela*
wiedziało, wiedziaty wiedzieli. *Mrzéć, drzéć,*
trzéć, przéć, i tym podobné, wyrzucaią *z* po
r, kładą zaś *a* przed *r*, np. *marł, umarł,*
darł, rozdarł, parł, zaparł, (mówiło się *dá-*
wniéć przął, zaprzał,) *tarł, wytarł.* *Młéć,*
pléć, mają *mełém, pełém*. Złożoné z Przy-
imku *e*, np. *zemléć, wesprzéć, zmeł, wesparł, a*
z, odmiéniaią na *s*, tam gdzie *s*, nie *z* brzmi,
np. *zetrzéć, starł.*

Zakoń-

Zakończoné na ić.

Zakończoné na *ić*, w czasie teraźniejszy-
szym lub przyszłym, przybieraia wszędzie
drugie *i*, np. *bić, biig, biiesz, biie &c. wypić,*
wypiig, wypiesz, wypie &c.

W czasie przeszłym zachowuią wszę-
dzie *i* przed *ł*, lub *l*, np. *bił, biła, biło, bi-*
ły, bili.

Zakończoné na óć.

Zakończoné na *óć*, w czasie teraźniejszy-
szym lub przyszłym przybieraia *o* przed *l*,
zamiénioném z *ł*, np. *klóć, wykłóć, kołę ko-*
lesz &c, wykołę wykolesz &c. Próć, przekłá-
dá o przed *r*, a przybiera *z* po *r*, np. *porę*
porzesz &c. wyporę wyporzysz &c; mówi się
téż pruię pruiysz &c, bo się téż pisze przez
u, pruć.

W czasie przeszłym, zachowuią wszę-
dzie *o* przed *ł*, lub *l*, np. *klół, klóła, klóło,*
klóły, klóli, prół proła &c.

Zakończoné na uć.

Zakończoné na *uć*, w czasie teraźniejszy-
szym lub przyszłym przybieraia wszędzie *i*
po *u*, np. *czuć, uczuć, czuig, czuiesz, czuie &c.*
uczujesz, uczuie.

W czasie przeszłym wszędzie zachowuią
u przed *ł*, lub *l*, np. *czuł, czuła, czuło, czu-*
li, uczuli.

Zakoń-

Zakończoné na yć.

Zakończoné na *yć*, w czasie teraźniejszy-
szym lub przyszłym przybieraia wszędzie *i*
po *y*, np. *kryć ukryć, kryię kryiesz, ukryię*
ukryiesz &c.

W czasie przeszłym, zachowuią wszę-
dzie *y* przed *ł*, lub *l*, np. *krył, kryła, kryło,*
kryły, kryli.

Zakończoné na ać.

Zakończoné na *ać*, w czasie teraźniejszy-
szym lub przyszłym, w pierwszý i ostatniéy
osobie maią *a*, w innych zaś osobach ma-
iá *si*, np. *paść wypaść, pasę pasiesz pasą, wy-*
pasę wypasziesz wypasą.

W czasie przeszłym, zachowuią wszę-
dzie zgłoskę *as* przed *ł*, lub *l*, np. *pał pała,*
pały paśli, wpał wpaśli.

Zakończoné na eć.

Zakończoné na *eć*, albo maią przed *eć*
i, albo *l*. Zakończoné na *ieć*, maią w czasie
teraźniejszym lub przyszłym *os*, w pierwszý
i ostatniéy osobie, w innych zaś osobach
maią *eć*, np. *nieść przynieść, niość niesiesz,*
przyniość przyniesiesz, niość przyniosz. Zakoń-
czoné na *lęć*, maią w pierwszý i ostatniéy
osobie *ot*, w innych zaś osobach *eci* np. *plęć*
wyplęć, plotę plotą, wyplotę wyplotą, pleciesz,
plecie &c.

W czasie przeszłym, té które się koń-
czyły na *ieć*, maią *os* przed *ł*, ale tylko w ro-
dzaiu

dziau męzkim, liczby pojedynczy: w innych zaś rodzajach, tudzież w całej liczbie mnogiej mają *es* przed *ł* lub *l*, np. *niółsem*, *niółsa*, *niółso*, *niółsy* *nieśli*. Które się kończyły na *léć*, mają *ot*, w rodzaju męzkim, w innych zaś rodzajach tudzież w całej liczbie mnogiej mają *et* przed *ł*, lub *l*, np. *plółt za-plółt*, *pletta*, *pletto*, *pletty*, *pletli*.

Zakończoné na óś.

Zakończoné na *óś*, w czasie teraźniejszym lub przyszłym, w pierwszą i ostatnią osobie mają *st*, w innych zaś osobach mają *sci*, np. *róść*, *uróść*, *rość* *rość*, *urość*, *rościesz* *urościesz*. To czasowanie, *rośnę*, *rośną*, *rośniesz*, *rośnie* &c. pochodzi od Słowa *rosnąć*.

W czasie przeszłym, zachowują wszędzie *os* przed *ł*, lub *l*, np. *rośł* *rośła*, *rośło*, *rośli*, *rośli*.

Zakończoné na éć.

Zakończoné na *éć*, albo się kończą na *léć*, albo na *wieżć*.

Zakończoné na *léć*, w czasie teraźniejszym lub przyszłym, mają w pierwszą i ostatnią osobie *z*, w innych zaś osobach *zi*: w czasie przeszłym mają *az* przed *ł*, *ez* przed *l*, np. *léć* *wyléć*, *léz* *léziesz* *lézie*, *léz*, *wyléz*, *lázł* *lázła* *lázło*, *lázły* *lázli*, *wylázł* *wylázli*.

Zakoń-

Zakończoné na *wieżć*, mają w czasie teraźniejszym lub przyszłym w pierwszą i ostatnią osobie *oz*: w innych zaś osobach mają *ezi*. W czasie przeszłym w rodzaju męzkim liczby pojedynczy mają *oz*: w innych zaś rodzajach, tudzież w całej liczbie mnogiej, mają *ez*, np. *wieżć* *zawieżć*, *wioz* *zawioz*, *wioz* *zawioz*, *wiesz* *zawiesz* &c. *wiózł* *zawiózł*, *więzła* *zawięzła*, *więzli* *zawięzli*.

Zakończoné na ądz.

Zakończoné na *ądz*, mają w czasie teraźniejszym lub przyszłym, w pierwszą i ostatnią osobie *ęg*: w innych zaś osobach *ęż*, np. *lądz* *zaprządz*, *lęg* *zaprzęg*, *lęg* *zaprzęg*, *lęg* *zaprzęg*, *lężesz* *zaprzężesz* &c.

W czasie przeszłym, mają w rodzaju męzkim liczby pojedynczy, *ąg* przed *ł*: w innych zaś rodzajach, tudzież w całej liczbie mnogiej mają *ęg*, np. *lągł* *wylągł*, *lęgła* *wylęgła*, *lęgli* *wylęgli*.

Zakończoné na édz.

Zakończoné na *édz*, np. *strzéda*, *ostrzéda*, tak się czasują, jak zakończoné na *ądz*, oprócz że *e* wszędzie zachowują, np. *strzege*, *strzeżesz*, *strzegą*, *strzegł*, *strzegł*, *strzegł*, *strzegł*, *strzegł*.

Zakończoné na ódz, ydz.

Zakończoné na *ódz*, *ydz*, podobnym się sposobem czasują, oprócz że zachowują *N* swoje

swoi^o *o*, *y*, np. *módz wymódz*, *strzydz wystrzydz*, *mogę możesz może mogą*, *strzygę strzyżesz* &c. *strzygą*, *mógł mogła mogło*, *mogli mogli*, *strzygł strzygły*.

Zakończon^e na *asdz*.

Zakończon^e na *asdz*, w czasie terażniejszym lub przyszłym, ma^{ią} w pierwsz^{ey} i ostatni^{ey} osobie *d*: w innych zaś osobach *dzi*, np. *kładz*, *kładę*, *kładziesz*, *kładzie*, *kładą* &c. T^e słowa *paśdz*, *krasdz*, ze swoi^{emi} złożon^{ymi}, także czas^{em} *kładz*, tak się czasuią, iakby w trybie bezokolicznym kończyły się na *qd*, np. *kradnę*, *kradniesz*, *kradną* &c.

W czasie przeszłym ma^{ią} wsz^{ędzie} *ad* przed *ł*, lub *l*, np. *kładł*, *kładła*, *kładło*, *kładły*, *kładli*.

Zakończon^e na *ąsdz*:

W czasie terażniejszym lub przyszłym, ma^{ią} *gd* w pierwsz^{ey} i ostatni^{ey} osobie np. *prąsdz*, *uprąsdz*, *prągę*, *uprągę*, *prągą*, *uprągą*: w innych zaś osobach ma^{ią} *gdi*, np. *prądziesz*, *prądzie* &c.

W czasie przeszłym ma^{ią} *qd* przed *ł*, w liczbie poiedyncz^{ey} w rodza^{iu} męzkim: w innych zaś rodza^{iach}, tudzi^ę w cał^{ey} liczbie mnogi^{ey}, ma^{ią} *gd* przed *ł* lub *l*, np. *prągł*, *prągła*, *prągli*.

Zakoń-

Zakończon^e na *ésdz*.

Zakończon^e na *ésdz*, są trzy: *iésdz*, *wiésdz*, *siésdz*, i ich złożon^e, ma^{ią} nieiaką od siebie różnicę.

Iésdz, m^a czas terażniejszy lub przy^{szły}, *iém*, *iész*, *ié*, *iémy*, *iécie*, *iédzq*, *xjém*, *xjész*, *xjé* &c: *zaiém*, *zaiész* &c. W czasie przeszłym m^a *ad* przed *ł*, *ed* przed *l*, np. *iádl*, *iadła*, *iadły*, *iedli*: *xjádl*, *xjadła*, *xjedli*.

Wiésdz, w czasie terażniejszym lub przyszłym, m^a w pierwsz^{ey} i ostatni^{ey} osobie *od*, np. *wiodę*, *wiodą*, *zawiodę*, *zawiodą*: w innych osobach m^a *edzi*, np. *wiedziesz*, *wiedzie*, *zawiedziesz*, *zawiedzie* &c.

W czasie przeszłym m^a *od*, w rodza^{iu} męzkim liczby poiedyncz^{ey}, np. *wiódtém*, *wiódtés*, *wiódtł*, *zawiódtł*, *przywiódtł*: w innych zaś rodza^{iach}, tudzi^ę w cał^{ey} liczbie mnogi^{ey} m^a *ed* przed *ł*, lub *l*, np. *wiedłam*, *wiedłás*, *wiedła*, *wiedło*, *wiedły*, *wiedli*.

Siésdz, m^a w czasie przyszłym *qd*, w pierwsz^{ey} i ostatni^{ey} osobie: w innych zaś osobach m^a *qdi*, np. *siągę*, *siądziesz*, *siądzie*, *siądziemy*, *siądziecie*, *siądq*.

W czasie przeszłym m^a *ad* przed *ł*, *ed* przed *l*, np. *siádtém*, *siádtam*, *siedli* &c.

Zakończon^e na *isdz*, *ydsz*.

Zakończon^e na *isdz*, *ydsz*, w czasie terażniejszym lub przyszłym, ma^{ią} w pierwsz^{ey} i ostatni^{ey} osobie *d*, w innych zaś osobach

N 2

bach

bach *dzi*, np. *idź*, *zayidź*, *idę*, *zaydę*, *idą*, *zaydą*, *idziesz*, *zaydziesz* &c.

W czasie przeszłym są nieforemne, mają w rodzaju męzkim liczby pojedynczy *szed* przed *t*; w innych zaś rodzajach i w całej liczbie mnogiej, mają *sz*, np. *szedłem*, *poszedłeś*, *wyszedł*, *szła*, *poszła*, *wyszła*, *szli*, *poszli*, *wyszli*, *szły*, *poszły*.

Zakończoné na ósǳ.

Zakończoné na *ósǳ*, tak się czasują, iak zakończoné na *asǳ*, ale zachowują wszędzie swoje *o*, np. *bósǳ*, *bodę*, *bodziesz*, *bodą*, *ubodę*, *bodł*, *zabodł*, *bodli*, *bodły*.

Zakończoné na yǳ.

Zakończoné na *yǳ* w czasie przyszłym mają w pierwszój i ostatniej osobie *ęd*: w innych zaś osobach mają *ędzi*, np. *byǳ*, *dobyǳ*, *bęǳ*, *dobęǳ*, *bęǳą*, *dobęǳą*, *bęǳiesz*, *dobęǳiesz* &c.

W czasie przeszłym mają wszędzie *y* przed *t* lub *l*, np. *był*, *była*, *było*, *byli*, *były*, *dobył*, *dobyli*.

W czasie teraźniejszym, iedyné tylko słowo *byǳ*, ma *ieść*, np. *ieść*, *ieść* &c: albo téż ten czas jest nieforemny i od żadnego nie pochodzi źródła, chyba od imienia *ieśćstwo*. Żadne inné słowo, choć złożoné z tego słowa *byǳ*, nie ma czasu teraźniejszego, bo wszystkie są dokonane.

III. Tryb rozkazujący.

Według reguły powszechnéj formuie się ten tryb od osoby trzeciój trybu oznajmującego czasu teraźniejszego lub przyszłego, ale formuie się różnym sposobem, według różnego tamtéj osoby zakończenia, iako iasnie i dokładnie z następującego obaczmy táblicy. Odmiénia się tedy ostatnie

ce	kośace,	c	kośac, prócz <i>chcięy</i> .	
aie	daie,	áy	dáy.	
bie	skrobie,	b	skrob.	
cie	gniecie,	ć	gnieć.	
eie	grzeie,	éy	grzęy.	
iie	biie,	iy	biy.	
mie	łamie,	m	łam: jeżeli przed <i>m</i> jest spółgłoska, mają na <i>éy</i> , np. <i>dmie</i> , <i>dmięy</i> .	
nie	stanie,	na	n	stań: jeżeli przed <i>n</i> jest spółgłoska, dodaje się <i>y</i> , np. <i>rośnie</i> , <i>rośnięy</i> , <i>gnie</i> , <i>gnięy</i> , <i>pnie</i> się, <i>pnięy</i> .
pie	szarpie,	p	szarp.	
sie	niesie,	s	nieś, prócz <i>ssięy</i> , od <i>ssać</i> .	
nie	szanuję,	uy	szanuj.	
wie	zwie,	ięy	zwięy, prócz tych co miały pierwszą osobę na <i>em</i> , a trzecią na <i>dzę</i> , takie mają na <i>ędz</i> , np. <i>wiém</i> , <i>wiedzę</i> , <i>wiedz</i> .	
yie	myie,	yy	myy.	
zie	wiezie,	z	wież: jeżeli przed <i>z</i> jest spółgłoska, mo-	

N 3

le	ściele,	na	l	zna dodać y, np. <i>náydzie náydz</i> , lub <i>náydziey</i> : zawsze jednak mówi się tylko <i>kładz</i> , <i>siądz</i> , <i>póydz</i> , <i>więdz</i> , <i>bądz</i> . ściel, z poprzedzającą przed l spółgłoską, maiać <i>éy</i> , np. <i>pośle posłéy</i> .
----	---------	----	---	--

§. VI. Rozbiór formy trzeciej.

I. Tryb bezokoliczny.

Słowa formy trzeciej kończą się na *ać*, *éć*, *ić*, np. *stać*, *wystać*, *lecieć*, *wylecieć*, *robić*, *zrobić*.

II. Tryb oznajmujący.

Zakończoné na *ać*:

W czasie teraźniejszym lub przyszłym odmieniaia wszędzie *a* na *oi*, np. *stać*, *dostać*, *stoić*, *dostoić*, *stoiś*, *dostoiś*, *stoi*, *stoić*, *stoić*. *Spać*, ze złożonemi swémi, odmienia *a* na *i*, np. *spie*, *spisz*. Wszystkie cęchowają formy swojej głoskę *i* zachowują.

W czasie przeszłym zachowują wszędzie *a* przed *ł* lub *l*, np. *stał*, *stała*, *stało*, *stały*, *stała*.

Zakończoné na *éć*:

W czasie teraźniejszym lub przyszłym w zwyczajnych osobach zachowują cęchowają gło-

głoskę swojej formy *i*, np. *lecieć*, *leciś*, *leci*, *lecimy*, *lecicie*. Co się zaś tycze pierwszej i ostatniej osoby, tak się formują: zakończone na *cieć*, maiać na *ce*, *cz*, np. *lecieć*, *lece*, *lecą*: zakończone na *lec*, maiać na *le*, *lę*, np. *myśleć*, *myślę*, *myślą*: zakończone na *ścieć*, maiać na *szę*, *szę*, np. *wiścieć*, *wiśszę*, *wiśszą*.

W czasie przeszłym maiać *a* przed *ł*, *c* przed *l*, np. *leciał*, *leciała*, *leciały*, *lecieli*.

Zakończoné na *ić*:

W czasie teraźniejszym lub przyszłym maiać w zwyczajnych osobach cęchowają formy swojej głoskę *i*, np. *prosić*, *uprościć*, *prosiś*, *prosi*, *prosimy*, *proście*. Co się tycze pierwszej i ostatniej osoby, tak się formują: zakończone na *bić*, *śi*, *mi*, *ni*, *pi*, *wi*, np. *wielbić*, *trafić*, *gromić*, *ganić*, *trąpić*, *stawić*, maiać *ię*, *ię*, np. *wielbię*, *wielbią*, *trafię*, *trafią* &c. Zakończoné na *cieć*, z poprzedzającą samogłoską, lub ze spółgłoskami *ł*, *r*, maiać *ce*, *cz*, np. *tracić*, *gwócić*, *karcieć*, *tracę*, *tracę*, *gwócić*, *gwócić*, *karcę*, *karcę*: z innemi zaś spółgłoskami, maiać *czę*, *czę*, np. *puścić*, *czuć*, *puszczę*, *puszczą*, *czę*, *czę*. Zakończoné na *śi*, maiać *szę*, *szę*, np. *prosić*, *uprościć*, *proszę*, *proszę*, *proszę*. Zakończoné na *zić*, z poprzedzającą samogłoską, lub ze spółgłoską *r*, maiać *zę*, *zę*, np. *grozić*, *pogrozić*, *grozić*, *pogrozić*, *mięzić*, *mięzić*, *mięzić*: z poprzedzającą spółgłoską *d*, ma-

d, mają *z*, *z*, np. *wodzić*, *wodzę*, *wodzę*, *zafzkodzić*, *zafzkodzę*, *zafzkodzę*.

W czasie przeszłym mają wszędzie cęchową formy swojej głoskę *i* przed *ł*, lub *l*, np. *gardził*, *gardziła*, *gardziło*, *gardziły*, *gardzili*.

III. Tryb rozkazujący:

Formuie się ten tryb zwyczajnie od trzeciej osoby czasu teraźniejszego lub przyszłego liczby pojedynczej trybu oznajmującego, według następującej tablicy.

ai	zagai,		áy	zagáy.
bi	wábi,		b	wáb.
ci	leci,		ć	leć, prócz <i>czciy</i> , <i>uczciy</i> , dla zbiegłych kilku spółgłosek.
ei	kléi,		éy	kléy.
fi	trafi,		f	traf.
li	chwali,		l	chwál.
mi	kármi,		m	kárm.
ni	gani,	na	n	gań: jeżeli przed <i>ni</i> jest spółgłoska, do- daje się na końcu <i>y</i> , np. <i>drażnić</i> , <i>drażniy</i> .
oi	stoi,		óy	stóy.
pi	ustápi,		p	ustáp: jeżeli przed <i>pi</i> jest spółgłoska, do- daje się <i>y</i> , np. <i>spi</i> , <i>spi</i> y.
si	prosi,		s	proś.
wi	stawi,		w	stáw, prócz <i>drwi</i> , <i>drwi</i> y, dla zbiegłych spółgłosek.
zi	wozi,		z	woź.

§. VII.

§. VII. Rozbiór formy czwartej.

I. Tryb bezokoliczny:

Słowa czwartej formy kończą się na *éć*, *yć*, np. *leżeć*, *baczyć*, *obaczyć*.

II. Tryb oznajmujący:

Wszystkie Słowa zachowują w zwyczajnych osobach, w czasie teraźniejszym lub przyszłym, cęchową formy swojej głoskę *y*: pierwszą zaś osobę, mają na *e*, ostatnią na *ą*, np. *należéć*, *należę*, *należysz*, *należą*, *należymy*, *należycie*, *należą: obaczyć*, *obaczę*, *obaczysz*, *obaczysz*, *obaczemy*, *obaczycie*, *obaczę*.

W czasie przeszłym zachowują wszędzie też cęchową formy swojej głoskę *y*, ale tylko te co się kończyły na *yć*, np. *baczyć*, *baczyłem*: zakończone zaś na *éć*, mają *a* przed *ł*, *e* przed *l*, np. *należéć*, *należał*, *należała*, *należało*, *należały*, *należeli*.

III. Tryb rozkazujący:

Formuie się od zwyczajnej osoby trzeciej, a formuie się wszędzie iednostajnie przez wyrzucenie ostatniej głoski *y*, np. *obacz*, *zdarz*, *postrasz*, *mnoż*, *ucz*: *obacz*, *zdarz*, *postrasz*, *mnoż*, *ucz*.

§. VIII. O Imięstwach.

Dwie tu rzeczy uważać mamy: *pięrszą*, które Słowa mają które Imięstwy?

wy? *drugą*, od czego się té Imięśłow formułą?

I. Imięśłow na szy.

Imięśłow na *szy*, mają samé Słowa dokonane, np. *dać dawszy, być bywszy*. Iedno tylko Słowo mieć, niedokonane pospolicie, gdy się bierze w znaczeniu dokonanem, má tén Imięśłow *miąwszy*. Imięśłow tén, znaczy u nás rzecz przeszłą i dokonaną, ponieważ kładzie się za Słowo dokonane, czasu przeszłego, i za Spojnik *gdy*, np. *dawszy, wziąwszy*, za *gdy dał, gdy wziął, gdy dała, gdy wzięła*, i tak za wszystkie insze rodzaje, osoby i liczby.

Formuie się od czasu przeszłego pierwszej osoby liczby pojedynczej rodzaju męskiego, w następujący sposób: jeżeli przed *ś* jest samogłoska, np. *daśm, wziąśm, wyklóśm, zbiśm, poczuśm, przeżyśm*, odmienia się *śm* na *wszy*, np. *dawszy, wziąwszy, wyklówszy, zbiwszy, poczuwszy, przeżywszy*. Jeżeli przed *ś* jest spółgłoska np. *spadśm, wybiegśm, zmeśm, zniósśm*, dodaje się *szy* po *ś*, np. *spadłszy, wybiegłszy, zmełszy, zniósłszy*. Zostaje się tu *ś* dla tego, że w niektórych okolicznościach byłaby wątpliwość w znaczeniu Słowa, np. *starłszy* od *stary*, *starłszy* od *starłm*.

II. Imięśłow na ąc.

Imięśłow na *ąc* mają tylko samé Słowa niedokonane, np. *kochać, dawać, wiedzieć*:
formu-

formułą się pospolicie przez dodanie *c* do trzeciej osoby czasu teraźniejszego liczby mnogiej, np. *kochając, dając, lub dając, widząc*. Samo tylko nieforemne Słowo dokonane, *być*, má tén Imięśłow formowany od czasu przyszłego, *będą, będąc*.

Imięśłow na *ąc* znaczy pospolicie czas teraźniejszy, może iednak łączyć się ze Słowami czasu przeszłego lub przyszłego, np. *czytając widzę, lub widziałm, lub obaczę*.

III. Imięśłow na ący.

Imięśłow na *ący* tak się formuie, i od takich tylko Słów pochodzi, iako Imięśłow na *ąc*, dodając po *c*, samogłoski różnego rodzaju, *y, d, e*, np. *dający, dając, dając*.

Imięśłowy zakończone na *szy, ąc, ący*, są czynne lub niaktywne, (*activa, aut neutra*): następujące Imięśłowy będą biernne.

IV. Imięśłow na ny, ty.

Imięśłow na *ny, ty*, zakończony, zawsze jest biernny, (*Participium passivum*;) nie mają go więc tylko Słowa czynne, biernnie wzięte. Formuie się od trybu bezokolicznego według następującej tablicy.

Forma I.

ac	na	any	dawany.
adz		any	dany.
ieć		iany	miany.

For-

Forma II.

ęc		eczony	rzeczony.
uc		uczony	tfuczony, utfuczony.
ac		any	brany, zabrany.
ac		ęty	cigty, wzięty : mówi się tęz ogarniony, ściśnię- ny, i tym podobne od Słów na <i>nąć</i> pochodzące.
mieć		any	zrozumiany.
léc.		elony	melony, zmelony lub zmełty.
rzéc		arty	wsparty, zdarty.
ic		ity	bity, zabity.
óc		óty	kłóty, przekłóty.
uc	na	uty	psuty, zepsuty.
yc		yty	kryty, ukryty.
asć		asiony	pasiony, wypasiony.
asć		ony	trzęsiony, wytrzęsiony.
esć		ony	niesiony, pleciony.
ezć		eziony	wieziony, zawieziony.
yzć		yziony	gryziony, zagryziony.
adz		ęzony	sprzężony.
édz		eżony	strzeżony.
ódz		ony	bodzony, przebodzony.
ydz		żony	strzyżony.
asdz		adziony	kładziony.
esdz		edziony	wiedziony.
ydz		yty	dobyty.

Forma III.

ac	na	any	przespany.
ic		ony	wzgardzony.

Forma IV.

ęc	na	any	słyszany.
yc		ony	skończony.

Są

Są jeszcze w języku naszym sposoby mówienia zakończone na *o*. Jedne się kończą na *to*, według czasu przeszłego osoby trzeciej liczby pojedynczej rodzaju męskiego, z dodatkiem Zaimka *się*, a taki mówienia sposób jest nieosobisty, i może się robić z innych czasów w podobny sposób, np. *dało się, dawało się, daje się, da się, dawać się będzie* &c. Drugie kończą się na *no* lub *to*, według Imięśłowu swojego na *ny* lub *ty*, np. *dano, wzięto*. To osobliwá, że Słowa niakié, nie mającé Imięśłowów na *ny*, mają go przecię na *no*, np. *stano, chodzono*. Do takich Imięśłowów na *no*, dodaje się częstokroć posiłkowe Słowo, np. *dano jest, dano było, dano będzie, ma być dano*. Na tę formę kładą się u nas przymiotniki imionowe (nominalia,) z wyraźnym lub domyślnym Słowem posiłkowym, np. *żałośno mi jest, zimno mi, ciepło mi, przykro mi było* &c.

Nakoniec, mamy w naszym języku przymiotniki *flowne* (verbalia,) które się zdają być, ale nie są Imięśłowami, bo nie one od Słów, ale raczej Słowa od nich pochodzą. Obaczmy niektóre na to przykłady według rozmaitego Słów zakończenia, i według czterech form.

Forma I.

ac	bywały, przedayny, wytrzymały, trwały.
----	--

For-

Forma II.

éc	wypiekły, wściekły, spiekły.
óc	zmokły.
ąc	wysmukły, zeschły, uschły, zwiędły.
aśc	wypasły.
éśc	wyniosły.
óśc	rosły, dorosły, zarosły.
ądz	wylęgły, sprzegły.
édz	biegły, zbiegły, przebiegły.
ódz	możny.
ydz	ostygły.
esdź	dowodny.
yśdź	przyszły, doszły.
ydz	były.

Forma III.

ác	wystały.
éc	lotny.
íc	mściwy, godziwy, obrotny.

Forma IV.

éc	należyty.
yć	bączny, opatrzny.

PRZY-

P R Z Y P I S Y

DO ROZDZIAŁU VII.

O Czasowaniach łacińskich.

Ponieważ dzieci nauczyły się w pierwszej Klasie wszystkich czterech form Czasowania tak polskiego jak łacińskiego, to jest objęły porządkie pamięcią wszystkie odmiany Słowa, podług różnych a różnych względów: nad to, w teraźniejszy Klasie rozumiały na polszczyźnie naturę i różnicę tych względów, które przez zakończenie Słowa wydały się; nie trudno im będzie pokazać też samą naukę na łacinie. Gdy podobność łaciny do polszczyzny zrozumieją; ukazywać im z wolna potrzeba różnicę między jednym a drugim językiem, względem Trybów i Czasów, względem używania Trybu za Tryb, Czasu za Czas, Słowa za Słowo &c, zasadzając tę różnicę, na różności myślenia w łacińskim i polskim języku. Pokazywanie podobności i różnicy między polszczyzną a łaciną, tym jedynie końcem ma się czynić, i na tych ma stanąć granicach, żeby dzieci potrafiły, z niewielką trudnością, przełożyć łacinę na polszczyznę, i polszczyznę na łacinę.

Formowanie czasów od czasów wtedy tylko przypominane dzieciom być powinno, kiedy w czasowaniu iakięgo Słowa pomyła się.

O tą-

O *táblicach präteritorum & supinorum* toż rozumić, cośmy o *táblicach* przypadkowania powiedzieli. Unikną dzieci trudności w uczeniu się takich *táblic*, a nauczą się ich, bez uczucia nudnéj pracy, przy czytaniu Autorów: w potrzebie zaś znaydą tę naukę w *Słowniku* łacińskim na tén koniec wydany.

Co się już tycze Słów nieforémnych, kładzie się ich kilka w Grammatyce dziecinney: ponieważ ich nie znaydą w *Słowniku*. Większą liczbą pokazaną im być má przy czytaniu książek.

Postaci czyli *figury* tak przypadkowe, iako czasowne, ponieważ nie liczne są i nie trudne, a naukę języków oświecające; położyły się w Grammatyce, a na oko samo pokazane być mogą dzieciom.

P R Z Y P I S Y
DO ROZDZIAŁU VIII.

O Pisowni polskiéy.

§. I. *Fundamēta Pisonni.*

Jako mowa jest obrazem myśli; tak pi-
smo jest obrazem mowy. Iako mowa nie
jest czczym głosem i niby umarłym ciałem,
ale ożywia się wewnętrznym znaczeniem my-
śli, niby duszą, która z głosem mówiącego,
prze-

przechodzi przez uszy do rozumu słuchającego; tak też pismo, w powierzchowném malowaniu swoim, zamyka myśl Pisarza i przenosi ją przez oczy do głowy Czytelnika.

Obiedwie té mowy, ustná i písaná, iedenže cíl mají, toiest wzajemné ljudi między sobą rozumienie się, dla spólnéy w towarzystwie pomocy: obiedwie ściśle się z sobą łączą, i wzajemnie sobie pomagają. Fundamentém więc nauki pisania, po grecku *Orthographia*, po naszymu *Pisownia* nazwanéy, iest mowa ustná. W tém źródle, powszechną prawie czerpamy ustawę, na którę całą *Pisowni* naszéy zasadza się osnowa: *wszystko u Polaków tak się pisze, iak się mówi.*

Drugim fundamentém *Pisowni* naszey byłyby przykłady mowy pisaney; gdyby zawsze i wszędzie były iednostaynć.

Im naród jest obszérniejszy, im wię-
céy má w sobie różnych stanów i kondy-
cyy ludzi, im więcéy z przyległými cudzo-
ziemcami spółkuje, tym bardziéy tok ięzy-
ka iego musi się mienié, mészac i różnié.
Toć i *Pisownia*, iako wiérna mowy ustnéy
tłumaczka, musi w różnych miéyscach i
czasach podlégać odmianie i różności.

§. II. *Niejednostayność w pisaniu polskiém.*

Przeglądając pisma różnych wieków, a
w jednym wieku różnych ludzi; przyznać
O trze-

trzeba, że Pisownia nasza, iakożkolwiek łatwą i do iednostayności skłonną wydaie się, nigdy gruntownie przeżyżzaną, nigdy doskonale ustanowioną nie była. Obączmy kilkadziesiąt na to przykładów, z dawnych i późniejszych pism wyciągnionych, które rozważnie przebiegłszy, weźmiemy pochóp opisanja iednostaynych reguł. Ułożone są té przykłady porządkiem grammatycznych *Postaci* czyli *Figur*. Pisali tedy

dawni: | późniejszy:

I. Przez Dodatnią:

Abbreviacja,	abrewiacja.
Gardło,	garło.
Księżę, bracię,	Xięży, braci.
Afekt, offiara,	afekt, ofiara.
Przywileg,	przywilejem.
Tha, thén, tho,	ta, tén, to.
Thu, thy, sthary,	tu, ty, stary.
Jadám, Jewa,	Adám, Ewa.
Miękki,	mięki.
Pallas, Apollo,	Palas, Apolo.
Szedłszy, padłszy,	szedzszy, padszzy.
Summa, Grammatyka,	suma, Gramatyka.
Appetyt,	apetyt.
Surrogát,	Surogát.
Sessya, w lessie,	sesya, w lesie.
Mieystcé, miescé,	mieyscé.
Dobrodziey,	dobrodzi.
Żywię,	żyję.
Oyciec,	ociiec.

II. Przez

II. Przez Wyrzucić:

dawni:

późniejszy:

Nagróbek, zbán,	nadgrobek, dzbán.
Barzcy, pochlebstwo,	bardziy, podchlebstwo.
Wielkim sercém,	wielkiem sercém.
Wróbl, frasunk,	wróbel, frasunek.
Uf, ałun,	huf, hałun.
Piany,	piiany.
Obrzym, abo,	olbrzym, albo.
Szed, upád,	szedł, upádł.
Stoim, żyiém,	stoimy, żyiemy.
Rany, iny,	ranny, inny.
Tni, wspomni,	tniy, wspomniy.
Pczoła, snur,	pszczoła, sznur.
Ludmi,	ludźmi.
Pre, zapre,	prze, zaprze.
Pry,	prawi.

III. Przez Zamienną:

Chnet,	wnet.
Obmyślawać, wstrzymawać, trank,	obmyśliwać, wstrzymywać, trunk.
Panám, paniám,	panóm, panióm.
Compromis,	kompromis.
Lucki, pręcý,	ludzki, prędzý.
Ccić, ućcili,	czcić, uczcili.
Królewic, tysiąchny,	Królewicz, tysiączny.
Swiatek,	świadek.
Beś, cieszeł,	był, cieszył.
Występić, morzęcy,	wystąpić, morzący.
	O 2 Zuch-

dawni:

Zuchfale,
 Regestr, ewangelia,
 Gwoli, Grabia,
 Chrzcic, chronika,
 Księgi, Książdz,
 Gi, szygi,
 Stryi, nacy,
 Wielgi,
 Miękki, lekki.
 Siłny,
 Kárm, kłám,
 Oekonóm, póko,
 Kwap, łap,
 Philosophia,
 Konsequencya,
 Bes, przes,
 Smysł, skąd, stąd,
 S ciebie, s siebie,
 S fałszém, s polskiéy,
 Se mną, s mową,
 Bliski, ciężki,
 Więtszy, słotki,
 Lutość,
 Inszy, starszy,
 Zyemia, syę,
 Przistęp, prim,
 Iusz, któsz,
 Léźć, kléy,
 Kłásdz, isdz,
 Wieźć, wieśdz,

poźniejszy:

zuchwale.
 reiestr, ewanieliia.
 kwoli, Hrabia.
 krzcić, kronika.
 xięgi, Xiądz.
 go, lub on, szyi.
 stryy, stryj, nacyy.
 wielki.
 miętki, letki.
 silny.
 kárm, kłam.
 Ekonóm, póki.
 kwap, łap.
 Filozofia.
 konsekwencya.
 bez, przez.
 zmysł, zkad, ztąd.
 z ciebie, z siebie.
 z fałszém, z polskiéy.
 ze mną, z mową.
 blizki, ciężki.
 większy, słodki.
 litość.
 insi, starsi.
 ziemia, się.
 przystęp, prym.
 iuż, któż.
 léść, kléj.
 kłaść, iść.
 wieść, wieść.

Obeyśdz,

dawni:

Obeyśdz, uysdz,
 Czas, szacowny,

poźniejszy:

obeyść, uysć.
 czas, szacowny.

IV. Przez Przekładnię:

Tko, trawta,

| kto, tratwa &c.

Tu dodadź potrzeba, co się w *Stopniowaniu, Przypadkowaniu, i Czasowaniu* powiedziało, o odmiennem pisaniu i wymawianiu.

Nadto, dawni wszyscy kréskowali *a* otwarte, nie dawno to znamie porzucono. Kréskuia prawie wszyscy *ó* ściśnione; lecz iedni nad niem kładą prawé, drudzy lewé znamie. Dawni kréskowali *é*, lecz nie wszyscy, i nie iednostaynie: iedni kréskowali *é* ściśnione, drudzy *e* otwarte; iedni nad niem kładli prawé, drudzy lewé znamie. Kréskowano miękkie głoski, ale nie wszystkie i nie zawsze: rzadko *b, m, p, w*, czasém kréskowano *ié* nie potrzebnie przed samogłoską *i*.

Gdyby Przodkowie nasi, dawali byli bączność na pierwszą zasadę Pisowni, i poczytali ją za wierny obraz mowy ustney: gdyby ci wszyscy, co pismem myśli swoje uwieczniali, iednostaynie byli wymawiali: gdyby nakoniec, prócz samego używania, była nauka iaká o mowie, i pisaniu naszym; nie zostawiliby byli nám tak różnego a niestatecznego pisania przykładu, iaki dotychczas w książkach każdego wieku, widzimy.

dzimy. Drukarze u nas po większą część cudzoziemcy, Pisarze nasi częściej obcych, niż swego języka używający; wiele cudzoziemczyzny w Pisownią naszą wprowadzili. Czasby przecie, poznawszy gruntownie swój język, pomyśleć o skutecznych sposobach ustanowienia Pisowni naszej.

§. III. *Sposoby ustanowienia Pisowni polskiej, i podział onęże.*

Nie tylko w dawniejszych wiekach, ale i w czasie teraźniejszym, w drukach i rękopismach, postrzegamy wielką różność i niestateczność Pisowni naszej. Na zniesienie czego, dwa się być zdają skuteczne sposoby, przykłady drukowane i reguły grammatyczne.

Xiążki drukowane są pospolicie liczniejszą szkołą, w której uczą się Obywatele i rzeczy i słów i sposobu ich pisania. Powaga druku wielką jest zawsze w tém mniemaniu, że co z pod prasy na widok publiczny wychodzi, według praw wszelkich robione być musiało. Żeby się to prawdziwie mogło, pomyśleć nam nayıpierw trzeba o dokładnym oyczystego języka Słowniku, z którego wybierze się Słowniczek pisownym czyli ortograficznym nazwany. Ręczną ta xiążeczka będzie wzorem iak się które słowo w *temacie* swoim pisze. Nicby też pożądanśzego nie było nad xiążkę pod tytułem

nauka

nauka drukarska, gdzieby porządnie i dokładnie z náymniejszemi iako náyobszérnięszcęgólnosciami wyłożoną była ta nauka. Służyłoby to dzieło, nie tylko drukarzóm samym, ale bardzięj ieszcze tym, którym poprawa druku bywa powierzona.

Do iednostayności Pisowni naszej i rozkrzewienia ię po całym kraiu, równie skutecznym sposobem iest Grammatyka narodowa, iako wzór i prawidło wszystkiego tego, co się dotyczy mowy polskiej. Iednostayne reguły na gruntownych zasadach stawiane, iednostaynie po wszystkich szkołach uczone, muszą za lát kilkanaście polepszyć i ustanowić, dotąd nieiednostayny i nie ze wszystkiem dokładny pisanie sposób. Iako iuż Słownik má za cel wyrazy w swoim źródle czyli *temacie* pisané; tak Grammatyka má za cel téż wyrazy, ilé się przez rodzajowanie, stopniowanie, przypadkowanie i czasowanie, odmieniaią. Reguły więc Pisowni grammatyczny tak daleko tylko na wyrazy rozciągać się mogą, iak daleko grammatyczna na nie zachodzi odmiana, toiest, ogólnie mówiąc, do półtorcy od końca zgłoski. Reguły té prosto i iasno wyciągać się powinny ze wspomnionęj nauki o odmienianiu wyrazów. Zasadą ich iest wymawianie: gdzie zaś wymawianie iest wątpliwé; tam pierwotné lub pochodné wyrazy wszelką wątpliwość zniosą.

Po-

Podział Pisowni ten się bydź zdaie náyprostszy i náyiaśniejszy, uważać 1. Głoski czyli litery szczególne, ilorako się która pisze. 2. Głoski złączone, czyli zgłoski albo sylaby. 3. Wyrazy całkowite ieden względem drugiego. 4. Nakoniec, przestanki po wyrazach. Wszakże dla więszey iasności, na więcey paragrafów tę naukę podzielimy.

§. IV. O głoskach szczególnych, ilorako się która pisze.

Wszystkie głoski piszą się albo większe np. *A, B, &c.* albo mniejsze np. *a, b, &c.*: z samogłosek czyli wokál, iedne się iednostaynie zawsze piszą, iakoto *u, y*: drugie kilkorako, iakié są *a, e, i, o*. Samogłoski *a, e, ó*, gdy są ściśnione, piszą się ze znamieniem prawém: gdy zaś są otwarte, piszą się bez znamienia *a, e, o*: gdy są nosowe, piszą się z półmiesiąckiem *u* dołu *ą, ę*. Pisze się *j* długie, zamiast *i* krótkiego, w ten czas tylko, gdy się łączy z poprzedzającym *z*, gdy to *z*, má brzmieć twardo np. *zjem*, dla różnicy od słowa *ziem ziemia*. Té spółgłoski czyli konsony: *d, f, g, b, l, t, r, s, x*, zawsze się iednostaynie piszą. Té spółgłoski: *b, c, m, n, p, s, w, z*, piszą się raz bez znamienia, gdy się twardo wymawiają: drugi raz ze znamieniem prawém, gdy się wymawiają miękko, o czém niżej. Nad *z*,
gdy

gdy się wymawia z przyciskiem, pisze się kropka nazwaná przycisk np. *nóż*.

Brzmienie *x* i *ks*, jest iednoż: krótkość każe pisać raczy *x* niż *ks*, np. *Xiądz* lepiéy, bo krócéy, niżeli *Ksiądz*. *Knapski* temu sprzeciwiając się daie za przyczynę, że głoska *x* jest cudzoziémská: właśnie iakbyśmy oprócz nosowych *ą, ę*, tudzież *ł*, któreśmy tylko kréskowali a nie na nowe wynaleźli, mieli iakié głoski właściwie polskie. Wygoda prędszego napisania *x*, niż *ks*, jest prawdziwszą i mocniejszą przyczyną, niżeli złé wziętá cudzoziémczyzna.

Dla téż wygody prędszego napisania, *Spoynik* i (*&*), piszemy przez *i* krótkie, nie przez *ypsilon*, bo téż tak brzmi pospoliciéy.

Ta przyczyna nie má mieysca w trybie bezokolicznym niektórych Słów: gdzie choćby było krócéy napisać *c* niż *dz*, *ć* niż *dz*; przenosimy iednak dłuższe pisanie nad krótsze, dla formowania następujących czasów. Piszmy więc *dz* zamiast *c*, w tych Słowach, gdzie w dalszych czasach zachodzi *z*, np. *módz, strzedz*, dla formowania *możesz, może, strzeżesz, strzeże* &c. Piszmy *dz* zamiast *ć*, z czego w dalszych czasach má wypłynąć *d* lub *dz*, np. *wieśdz, idź, bydź*, dla formowania następujących czasów, *wio-dę, wiedziesz, wiedzcie, idę, idziesz, będę, będziesz* &c. Dla téż przyczyny, zamiast *ś*, piszmy *ź* w tych Słowach, które w dalszych czasach mają *z* lub *ź*, np. *lęć, wieźć, lęzę,*

*lęz, wioz, lęzisz, wiozisz, łazłēm, wió-
złēm, lęz, wioz.* Toż rozumieć i o Imio-
nach: że te, które w drugim przypadku
maią *dz* lub *dź*, piszą się w pierwszym przy-
padku nie przez *c* lub *ć*, ale przez *dz* lub *dź*,
np. *wodza, młodzi, wódz, młódz.* Mówimy
dwoiako *deszczu* lub *dżdzu*, bo też w sta-
rych książkach, dwoiako pisané znajdujemy
to słowo *dęszcz*, lub *dędz*.

§. V. O głoskach większych początko- wych.

Idąc za pospolitym zwyczajem, te
przedniejsze miemy reguły. Pisz się po-
czątkową głoska większa:

1. Na początku pisma:
2. Na początku peryodu:
3. Od ustępu (*a capite* :)
4. W Imionach szczególnych, Bogów,
Aniołów, ludzi i urzędów, części świata
większych i mniejszych, nauk, kunsztów
&c, np. *Iechowd, Iowisz, Apollo, Pallas, Mer-
kury, Michał, Piotr, Lech, Woiewoda, Europa,
Polska, Grammatyka, Pisownia, Malarstwo* &c.
5. Imiona pospolite szczególnym oso-
bóm, przez poważenie dawané np. *Oyciec,
Dobrodziey, Iegomość.*

6. W napisach pieniędzy, słupów, czy-
li kolumn, nagrobków, wiązek &c.

§. VI.

§. VI. O samogłoskach.

Samogłoski w wyrazach pisanych tro-
iako uważać mamy, *naprzód*, ile są otwar-
té lub ściśnione: *powtóre*, ile są nosowe
lub nie: *potrzebie*, ile się stają dwugłoska-
mi lub trógłoskami, czyli *dystongami*.

I. Samogłoski otwarté, lub ściśnione:

W Przypisach na Klasyę pierwszą, do
rozdziału I. w §. V. wyłożyliśmy przyczyny
kréskowania samogłosek czyli *wokál a, e, o*.
Przyczyny té zmocniły się w téj Klasie
dokładniejszém poznaniem ięzyka naszego.
Tu nám ustanowić trzeba reguły, kiedy się
kréskować maią, a kiedy nie. W narodo-
wym Słowniku, pokáže się nad któremi gło-
skami całego, choćby náydluższego wyrazu,
pisać się má iaká kréska. Słownik *Knapskié-
go*, lubo nie zupełny i dosyć omyłek dru-
karskich maiący, służyć tym czasem może
na tén koniec: z tém ostrzeżeniem, że *Knap-
ski*, kréskuje samogłoski *a, e*, gdy są otwar-
té, np. *Pánié*: kréskuje *o*, gdy iest ściśnio-
né, np. *Bóg*: my kréskuiemy té samogłoski,
gdy są ściśnione, np. *tén, mój, pán*; nie kré-
skuiemy, gdy są otwarté, np. *panowie*. Przy-
czyny, które nás do téj odmiany nakłoni-
ły, są dwie: *piérszã*, iednostayność, *dru-
gã*, umnieyszenie krések. Kréskuiąc *a, e*,
gdy są otwarté, a kréskuiąc *o*, gdy iest ści-
śnione; wprowadzilibyśmy niepotrzebną wca-
le

le różność, kréskowania róz tak, drugi róz inaczej, wyrazów wcale podobnych. Jednostaynych w głosie odmian, jednostayné znaki w piśmie bydz powinny. Za co iuż kréskuiemy ściśnione raczej, niżeli otwarte samogłoski? bo mniéy mamy ściśnionych niż otwartych: iako z przebieżenia wszystkich táblíc grammatycznych, niezawodnie się pokazuje. Ci, co na przywrócenie krések do pisma naszego, utyskują, że piszącym przyczynią się pracy; dali pochóp Autorowi do uczynienia róz na zawsze téy odmiany w dawniejszej Pisowni, do której pierwsze Grammatyki na pierwszej Klasie drukowanie, stósowane było. Przez tę odmianę, umniejszą się pracy piszącym, a przyczyny kréskowania samogłosek, nieporuszone zostaia.

Grammatyka i Przypisy do niéy, z temi kréskami drukowane, będą tym czasem szkołą téy nauki. Do czégo náywięcej pomoże pilné uwážanie, iak się pisze która forma Przypadkowania, i Czasowania polskiego. Nasze terażniejsze reguły wszystkie o ostatniéy głosce, niektóre do przedostatnich, náydaley do półtoréy zgłoski rozciągac się będą.

a lub *á*:

Końcowé *a* otwarte, pisze się:

1. W nieodmiennych wyrazach np. *a*, *za*, *wczora*, prócz *dlá*, *dzisá*.

2.

2. W pierwszym przypadku formy drugiey i piątey tych tylko Imion, które czwarty przypadek liczby pojedynczej, mają na *g*, np. *moia*, *szabla*: o czém powiedzieliśmy w przypadkowaniach.

3. We wszystkich innych przypadkach wszelkiey formy, np. *Jána*, *sońca*, *Xiążęcia*, *dwa*, *oba*, *obadwa*, *dwoya*.

4. W czasach Słów kończących się na *ta* np. *dała*, *wzięła*.

W innych wszystkich okolicznościach pisze się *á* ściśnione, mianowicie:

1. W Imionach pierwszey i piątey formy, mających czwarty przypadek na *a*, np. *wola*, *dobrá*, *má*, *twá*, *śwá*, *Królowá*, *Podstolińá* &c.

2. W Słowach wszystkich, np. *má*, *dá*, *chowá*: prócz w przeczącém i nicosobistém Słowie, *nié ma*.

Przedostatnie *a* mają otwarte Imiona zakończone na *ac*, *ac*, *alc*, *arc*, *ard*, *ach*, *ak* niektóre, na *ark*, *ank*, *ap*, *ar*, *as*, *as*, *at* niektóre, na *ax*, *acz* niektóre, na *asz*, *az*, np. *plac*, *postać*, *calc*, *harc*, *hazard*, *strach*, *znak*, *kark*, *bank*, *połap*, *karp*, *las*, *Jaś*, *brat*, *storax*, *haracz*, *pałasz*, *maż*. Takie Imiona we wszystkich innych przypadkach, zachowuią *a* otwarte, np. *placu*, *placowi*, *place*.

Imiona zakończone na *arb*, *ad*, *dg*, *dl*, *dł*, *dm*, *dn*, *dr*, *dw*, *dn*, *ay*, *adz*, *adz*, *arz*, np. *skar*, *grád*, *pośąg*, *pál*, *Michał*, *Adam*, *pán*, *dár*, *ślaw*, *pán*, *gáy*, *śadz*, *kádz*, *Młynárz*.

nárz. Takie Imiona, choć w pierwszym przypadku, piszą się przez *á* ściśnione, w dalszych przypadkach mają *a* otwarte, np. *skarbu, skarbowi, skarby, prócz Ián, Iána &c.*

Imiona zakończone na *áb, áf, ák* niektóre, na *árm, na áp* niektóre, na *át* niektóre, na *áč* niektóre, na *dż, np. scáb, tráf, pták, kárm, Prałat, grácz, kołácz, gáp, stráž.* Takie Imiona, iak w pierwszym, tak i w innych przypadkach piszą się przez *á* ściśnione, np. *scábu, tráfem, ptácy &c.* Pochodne Imiona idą pospolicie za drugim przypadkiem, np. *pański, strážnik &c.*

Drugi i trzeci przypadek liczby mnogiej, zawsze przedostatnie *á, má* ściśnione, np. *báb, prác, gromád, biéfúg, nás, wás, nám, wám.*

Przypadki wszystkie zakończone na *ach, ami*, piszą się przez *a* otwarte, np. *panach, panami.*

Czasowanie Słów na *ám, ász, ámy, ácie, áłém, áłet, át, áy, áymy, áycie, áw, áwmy, áwszy*, piszą się przez *á* ściśnione, np. *mám, mász,* (prócz nieosobiście położonego, *nie masz,* zamiast *nie ma,*) *mámy, mácie, máłém, máłet, máł, dáy, dáymy, dáycie, báw, báwmy, dáwszy.*

Zakończony na *aiq, adzq, ała, ało, ali, ały, ac,* (prócz *ślad, grzác,*) *acé, adz, asdz, any, ano,* piszą się przez *a* otwarte, np. *daiq, dadzq, miała, miało, dali, dały, spać, paść, dadz, kśádz, dany, dano.*

e lub

e lub é.

Pisze się *e* otwarte na końcu wyrazów:

1. Nieodmiennych np. *ze, we, ze, aze, gdzie, dobrze:* prócz Przysłówka przeczącego *nie*, ale tylko w ten czas, gdy po nim zaraz następuje wyraz zaczęty od zgłoski *má, miá, mie, mo, np. nie mám, nie miálem, nie mieli, nie mogą, nie mogłem.*

2. W rzeczownikach wszystkich np. *panie, panowie, Króle, matce, zwyczaje &c:* prócz rzeczowników nieżywotnych w liczbie pojedynczej rodzaju męskiego, np. *śoiće, znamie, ilé, tylé, wielé &c.* Mają atoli otwarte *e, té* liczbowne: *dwoie, troie, oboie.*

W przymiotnikach wszystkich pisze się *é* ściśnione np. *dobré, złé, owé &c.* prócz *dwie, obie, obiedwie.*

3. W czasowaniu, kończą się Słowa na *e* otwarte, np. *daie, daiecie, dáycie &c, padnie, padniécie, padaycie &c:* prócz *ie, ze* swoimi złożonemi *zje, wyie,* także prócz tych, co przed *e*, mają zgłoskę *mi* lub *wi*, np. *umié, rozumieć, dowie się, powie.*

W ostatniy Imion zgłosce, przed iakąkolwiek spółgłoską, to *e*, które w następujących przypadkach ginie, albo ginący powinno, gdyby wielość twardych głosek, nie kazała go zatrzymać; pisze się w pierwszym i w dalszych przypadkach, otwarte, np. *śeb śba, palec palca, pięć pięci, kiejś kiejśbia, kmić kmięcia, śtek śteku.* Gdzie już po-

spoli-

spolicie zostaje się w dalszych przypadkach, tam w pierwszym przypadku pisze się *é* ściśnione, np. *chléb chleba, samoiéd samojeda, brzég brzegu, chmiél chmielu*. Czasem, toiest przed *rb, c, é, ch, ł, p, rp, r, s, w, rz*; tak iest ściśnione w dalszych przypadkach, iak i w pierwszym, np. *pasierb pasierba, lécu, siéc siéci, smiéch smiécchu, pét pétu, szczép szczépu, sierp sierpa, sër sëra, biés biésu, chlétw chlétwu, żołniérz żołniérza*.

Przypadki zakończone na *égo*, (prócz *jego, niego, czego, niczego, tego*.) na *ému, émi, éch*, (prócz *trzech, czterech*.) *éy* piszą się przez *é* ściśnione, np. *mégo, mému, moiém, czolém, mémé, czasiéch, Niémczéch, méy, Krolowéy*: także Przysłówki na *éy*, np. *lepiéy, gorzéy*.

Pisze się *e* otwarte w ostatniéy lub przedostatniéy zgłosce Słów zakończonych na *es, esz, eliśmy, eliscie, eli, ecie, eia, edzq, np. iestés, byłés, miałés, niesiesz, mieliśmy, meliscie, mieli, życie, grzeia, iedza*.

Pisze się *é* ściśnione w Słowach zakończonych na *éc, éc, ésc, ézc, édz, ésdz*, np. *rzéc, mrzéc, niésé, wiésé, firzédz, wiésdz &c.* Także w Słowach *iém, iész, wiem, wiész, wiécie, rozumiém, rozumiesz, rozumiecie, smiém, smiesz, smiecie*. Ściśnione także iest w zgłoskach wszystkich, *émy, éy, éycie*, np. *leiémy, léy, léycie*.

W wątpliwości gdzie się pisze czy *é* ściśnione, czy *i*; radźmy się wyrazów pier-

wo-

wotnych lub pochodnych, a náybeśpiecniéy Słownika.

W przypadku szóstym i siódmym liczby pojedynczéy, w przymiotnikach rodzaju mialkiego pisze się *é*, np. *iedném, słowém, moiém*: rodzaju zaś męzkiego, pisze się *i* lub *y*, np. *z moim iednym bratém*. Toż rozumieć o szóstym i siódmym przypadku liczby mnogiey, np. *z moimi dobrymi obywatelami: z moiémi dobrémi piéniędzmi*.

o lub ó.

Na końcu wyrazów nigdy się nie pisze *ó* ściśnione, ale *o* otwarte, np. *kto, co, słowo, dano, mocno*.

W Imionach zakończonych na *ób, ób, ód, óg, ół, ór, ów, óy, óz, ódz, órz, ódz, óz*, pisze się w pierwszym przypadku *ó* ściśnione: w dalszych zaś przypadkach, tudzież w wyrazach pochodnych pisze się *o* otwarte, np. *grób grobu grobowy, żób żobi, gród grodu grodowy, głóg głogu, wół wołu, wzór wzoru, rów rowu, rój roju, wóz wozu, wódz wodza, węgórz węgorza, młódz młodzi, nóż noża*. Podobnymże sposobem idą zakończone na *ól* nieżywotné, np. *sól soli solony*: prócz *ból bólu, bolesny boleść*: żywotné zaś mają wszędzie *ó* ściśnione, np. *mól móla, Król Króla, krolować kroléwski*.

Zakończone na *oc, óc, of, ocb, ok, om, on, ón, op, of, os, ós, ot, ocz, orz*, prawie wszystkie mają *o* otwarte, np. *noc, paproć, Filozof, proch*

proch, krok, grom, zagon, koń, chłop, drość, głos, oś, pot, (prócz drót, szrot,) warkocz, kosz: nocy, nocny, nocować &c.

Té wyrazy, *kto, co*, z przyrostkiem *z*, piszą się przez *ó* ściśnione, *któż, cóż*: inne zaś wszystkie wyrazy z tym przyrostkiem *z*, także *ś*, piszą się przez *o* otwarte, np. *dawnoź, danoź, byłoź, rychłoś, ktoś, coś*.

W przypadkach mnogięj liczby, przed iakąkolwiek głoską ostatnią, pisze się *ó* ściśnione, np. *osób, wygod, nóg, wódek, ról, sukót, stóp, skór, cnót, panów, kóz, róż*, (prócz zakończonych na *oc, och*, np. *proć, soch*,) *panóm, palcóm, konióm &c.*

Przypadki zakończone na *oma*, piszą się przez *o* otwarte, np. *doma, dwoma, rękoma*.

Czasowanie Słów zakończonych na *óc*, *ót, óst, ózt, ól, ów, óy, óz, ódz*, pisze się przez *ó* ściśnione, np. *któc, któt, nióst, wiozt, pozwiól, móń, stóy, wótóž, wódz*: zakończone zaś na *om, on, op, os, ocz, orz, oż*, piszą się przez *o* otwarte, np. *grom, goń, koś, prót, tłocz, orz, woż*.

Reguła ogólna: *a, e, o*, zawsze są otwarte przed *i*, np. *staię, staisz &c. grzeię &c. moia &c.*

II. Samogłoski nosowe:

q.

Na końcu wyrazów, pisze się *q*:

1.

1. W czwartym przypadku liczby pojedynczy tych Imion, które pierwszy przypadek miały na *á* ściśnione, albo na *i*, np. *wolę, Staroscinę, dobrą, panią*. Rzeczowników takowych iest náywięcej, a przymiotniki prawie wszystkie, prócz wyliczonych pod formą V.

2. Wszystkie Imiona formy drugiey i piątey w przypadku szóstym, np. *wolę, moię, Szlachetę*.

3. W czasowaniu Słów, w trzecięj osobie liczby mnogięj czasu teraźniejszego i przyszłego, np. *są, będą, niech będą, daię, dadzą*.

4. W przedostatnich głoskach Imion mówiących się przez nos, np. *dąb, zaięć, siwad, krag, bąk, wąż, kąć, wąż*. W drugim przypadku liczby mnogięj formy drugiey i trzecięj, np. *mąk, rąk, Xiążąt, bliźniąt*. W Słowach czasujących się na *atém, ates, at*, przed *t* nie pisze się w takim czasie rodzaju męzkiego liczby pojedynczy *o*, ale *q*, np. *wziąłem (nie wzięłem.) wziąłeś, wziął*, gdy takie Słowa w trybie bezokolicznym mają *q*, iakoto *wziąć, poić, brnąć*. Słowa zaś, które w tymże trybie bezokolicznym mają *o* przed *ć, dz*, np. *któć, próć, módz*; zachowują także *o* przed *t, l*, np. *któt, prót, któli, próli, mdgłem, mogli*.

5. W Imiesłowach na *ęc, ęcy, ęwszy*, np. *maięć, daięcy, wziąwszy*.

P 2

6.

6. W trybie rozkazującym, np. *bądź*, *siądź*, *sądź*, *łecz*, *bądźmy* &c.

Nie pisze się nigdy *q*, w iedney zgłosce przed *n*, *ń*, np. *śn*, *śn*, *dzwon*, *dzwoń*, ani przed *m*, np. *śm*: chyba żeby kto czasowny przyrostek *m*, znaczący pierwszą osobę, oderwany od słowa, łączył z Jmieniem na *q* zakończonem, np. *Xiężnqm widział*, zamiast *widziałem Xiężnq*. W takięj okoliczności, lepięj według dawnych xiąg, po *q* dodawać osobną zgłoskę *mém*, np. *własnąmém ręką tego dokazał*.

f.

Pisze się na końcu wyrazów:

1. W Przysłówkach tych tylko *przecię* (podawnému *przedsię*,) *zasię*, co teraz króćcy mówimy *zaś*.

2. W Imionach żywotnych rodzaju niakięgo, np. *dziecię*, *kurczę* &c: nieżywotné zaś piszą się przez *é* ściśnioné, np. *śońcé*, *ramię*: bo téż w dalszych przypadkach, żywotné mają *ę*, nieżywotné mają *é*, np. *Xiężcia*, *Xiężęta*, *imięnia*, *imięniu*.

3. Czwarty przypadek liczby pojedynczy formy drugiey i piątey, Imion zakończonych w pierwszym przypadku na *a* otwarte, iakich widzieliśmy náywięćcy rzeczownych, a mało przymiotnych, np. *matkę*, *szablę*, *moję* &c.

4. Té Zaimki: *mię*, *cię*, *się*, *nię*.

5. Piér-

5. Piérwsze osoby Słów czasu terażnieyszęgo i przyszłego, np. *niosę*, *widzę*, *śyszę*, *zanoszę*, *zaprośzę*, *uśyszę*.

6. Słowa, które w czasie przeszłym liczby pojedynczy rodzaju męzkiego miały zakończenie na *qém*, *qes*, *qł*, mają w tymże czasie, ale w rodzaju żeńskim i niakim, także w liczbie mnogięj wszystkich rodzajów, *ę* za *q*, np. *wziętam*, *wziętaś*, *wzięta*, *wziętom*, *wziętoś*, *wzięto*, *wzięliśmy*, *wzięliście*, *wzięli*, *wzięliśmy*, *wziętyście*, *wzięty*. Toż się dzieie w czasach pochodnych, np. *gdym wziął*, *gdym wzięta*, *gdybys wziął*, *gdybys wzięta*, *wzięlibysmy*, *wziętybyscie*.

7. W zakończeniach drugiey formy na *émy*, nie pisze się *ę*, ale *é* ściśnioné, np. *daięmy*, *idzięmy*, *pracuięmy*.

Nigdy się w iedney zgłosce nie pisze *ę* przed *n*, *ń*, np. *śen*, *śień*, także przed *m*, np. *ieştém*, *człekiém*: chyba że *m* jest przyrostkiem czasownym, np. *swoięm fortunę stracił*, toiest *straciłem* &c.

III. Dwugłoski.

W Przypisach na Klasse piérwszą, (a) mówiąc o wymawianiu polszczyzny, opisałiśmy które są u nas *Dyftongi* czyli Dwugłoski lub Trógłoski, a które nie. Zasada téy nauki iest wymawianie nasze, z które-

P 3

go

(a) Do rozdziału piérwszęgo, §. VI.

go łatwo wnieść możemy następujące reguły:

Gdziekolwiek *i* ostatnie nie łączy się z poprzedzającą samogłoską; tam *i* nie *y*, pisać się powinno, ponieważ nie czyni Dwugłoski, np. *zagai, kniei, żmii, łoi, szui, szyi*. Gdzie zaś *i* łączy się z poprzedzającą samogłoską i czyni Dwugłoskę lub Trógłoskę; tam *y* nie *i* pisać należy, np. *máy, koláy, miáy, kiy, słoy, wuy, sryy*. Toż i o innych zgłoskach rozumieć należy, np. *zaiadły, náyde, nadzieie, godnieyszy, zwiaiać, moia, wuia, szysia, siwoyski, wieyski* &c.

Na tym fundamencie, ponieważ nasze *i* łączy się zawsze z następującą samogłoską, np. *robię, nioś, rabiász, rabiá, tráfiasz, tráfia* &c: a gdzie się nie łączy w wymawianiu, tam dwa *ii* pisać zwykliśmy, np. *żmiiia, zabiię, zabiią* &c; przeto i w słowach przyswoionych, gdzie *i* nie łączy się w wymawianiu, np. *Tobi-asz, Filozofi-a* &c, piszmy dwa *ii*, *Tobiiasz, Filozofia*, boby się wymawiało *Tobiász, iak rabiász, Filozo-fia*, iak *tráfia*. Przeciwnie, ponieważ nasze *y* nie łączy się nigdy z następującymi samogłoskami, *a, e, i, o, u*; przeto między niem a wspomnionemi samogłoskami, nie trzeba pisać *i*, np. *Grecyá, dyalóg, konstytycye, konstytycyi, Dyonixy, Horacyusz*: nie, *Grecyia, dyalóg, konstytycye, konstytycyii, Dyonixy, Horacyusz*.

Nie piszmy w przyswoionych z łaciny wyrazach, łacińskiego dyftongu *a, æ*, lub

ae, oe,

ae, oe, np. *paenować, oekonom* lub *panować, oekonom*; lecz przez *e*, *penować, ekonom*: bo takiego dyftongu nigdzie w polszczyźnie nie mamy.

Piszmy z łacińska w wyrazach przyswoionych, według wymawiania pospolitego, dyftongi *au, eu*, np. *August, Europa*: chyba żeśmy w wymawianiu odmiénili *u* na *w*, np. *Paweł, Ewangelia*.

§. VII. O spółgłoskach.

Uwagać tu mamy spółgłoski *naprzód* ile są twarde lub miękkie, *powtóre* ile są podwójne.

I. Spółgłoski twarde:

Wszystkie spółgłoski nasze, (prócz *l*, które jest zawsze miękkie,) są w ten czas twarde, gdy nie mają albo *i* po sobie, albo znamienia prawego nad sobą. Niektóre z nich mogą się stać miękkimi, iakié są *b, c, m, n, p, s, w, z*, o czém niżej: drugie nie mogą, iakié są *d, f, g, h, k, ł, r, t, x, ż*.

Po *d, b, ł, r, t, ż*, także po *cz, rz, sz*, nigdy się pisać nie powinno *i*, ale *y*, np. *dym, obyda*, (prócz cudzoziemskich, np. *Chiny, Hystorya*, i wszystkich, które w swoim języku piszą się przez *hi*,) *młyn, rym, tydzień, żywot, czynić, warzyć, szynować*.

Po *g, k*, pisze się zawsze *i*, nie *y*, np. *frogi, wielki*.

Po

Po *b, c, f, m, n, p, s, w, x, z*, pisze się, według różnego wymawiania, iuż *i*, iuż *y*, np. *był, bił, nocy, nocy, trafi, szafy, my, mi, dany, dani, skąpy, skąpi, bosy, bosy, krzywy, krzywi, Xiądz, Xiśtus, więzy, więzi*.

G, k, nie mogą w iednéj zgłosce mieć po sobie *e* bez średniego *i*, np. *frogie, wielkie*, nie *frogé, wielké*: lecz przed *e* nigdy się kładz nie może pośrednie *i*, np. *moge, rzekę, nie mogię, rzekię*.

Má się pisać *g*, nie *i*, gdzie się *g* wymawia, np. *gips, Egipt, Religia*: gdzie się zaś nie wymawia *g*, má się pisać *i*, np. *Ewangelia, reieistr, lenerat*.

Piszmy w przyswoionych, *f* nie *ph*, bo ié tak wymawiamy, np. *Filozof, Faeton*, nie *Philozoph, Phaeton*.

Ch, pisze się wszędzie, prócz następujących wyrazów i pochodnych od nich:

1. *Hak, baft, baftka, bákownica, balabárt, bałas, bałun, balsbant, bamulec, bamowanie, bańba, bandel, bapać, barap, baras, barc, bardości, bart, barować, basać, basfo, bayduk, bebán, bebel, bécel, bełm, herb, herbárx, berszt, Hetmán, bewar, býnat, bydzic, bóld, borda, boyny, bucząć, buf, huk, bultdy, burmém, buzar, buta, błahy, bubdy, czybać, lub czubać*.

2. Przyswoioné, pisané w cudzoziemczyźnie przez *b*, np. *honor, humor, bektyka &c.*

3. W Słowiańskich, które u nás piszą się przez *g*, np. *Hrabia, buska &c.* zamiast *Grabia, gaska*.

Nie mając w abecadle naszym *q*, piszmy za nie w przyswoionych słowach *k*, np. *kwárta*, nie *quarta*.

Po *r, t*, w słowach przyswoionych, dopióróż w swojskich nie piszmy *b*, bo go nie wymawiamy, np. *tén, Retor, Ateński*, nie *then, Rbetor, Athenški*. Nie piszmy także *ci, ti*, ale *cy*, gdzie tak brzmi, np. *Greycá, konfytucyá*, nie *Grecia, konstitutia*.

Piszmy w przyswoionych wyrazach *k*, nie *c*, gdzie *k* brzmi, np. *Konsul*, nie *Consul*.

Przed *k*, czy pisać *s*, czy *z*, czy *sz*, czy *ż*; poznawać mamy z pierwotnych lub pochodnych wyrazów, np. *niebieski* od *niebiosá*, *francuzki* od *Francuz*, *fraszki* od *fraszczek*, *ciężki* od *ciężár*.

Przyimek nieoddzielny (*prapostio inseparabilis*) *roz*, poczynający złożone wyrazy a znaczący zawsze podział iakiś, np. *rozstarznąć, rozweselić, rozkazać &c.*; piszę się przez *z*, częstokroć zaś, dla następujących kilku zgłosek, przybiérá po sobie *e*, np. *rozegnąć, rozebrać*: gdzie zaś ta zgłoska *roz*, nie jest częstką łączącą wyrazu złożonego, tam się pisze *s*, nie *z* np. *roskosz, rosnąć*.

Przyimek *z*, czy pisać przez *z*, czy przez *s*, ułatwimy to zapytanie, mając wzgląd i na zwyczaj pospolitszy i na wymawianie. Zwyczaj bardzo stary, a do wymawiania stoso-

stosowany, widzimy w tylu xiążkach, lubo niezachowywany statecznie, że Przyimek *z*, (*cum, ex,*) pisano przez *s*, np. *s tobą*. Podług zwyczaju terażniejszego, przynajmniey w złożonych wyrazach, Przyimek *z*, pisze się przez *s*, np. *sprowadzić, spuścić*. W wymawianiu takowych słów brzmi *s*, nie *z*: toć dla tych dwóch przyczyn, taká wypadłaby reguła: Przyimek *z*, czy się osobno kładzie, czy się zrasta z wyrazem złożonym, według wymawiania pisze się przez *z*, kiedy następuje samogłoska iaká, albo spółgłoska *b, d, g, l, ł, m, n, r, w, z, ż, ź*, np. *z Azyi, z Europy, z oka, zobaczyć, z ubóstwa, zubożać, z bólu, zbolaty, z dobroci, zdobyć, zganić, zleczyć, złamać, zmoczyć, znaleźć, z niego, zranić, zważyć, zzuć, zziębć, z żalem*: bo w takich okolicznościach brzmi *z*. W następujących okolicznościach, pisać się má *s*, nie *z*, toiest *z* następującemi spółgłoskami: *c, f, h, k, p, s, t, x*, np. *s ciebie, ścięnić, s familii, sfarbować, s hardym, szardzić, s konia, skończyć, s pana, spanoszyć, s sobą, ssnąć, stąd, stępić, s xiążki*; ponieważ tu brzmi iak *s*. Atoli, żeby pospolitszego w tym wieku nie narazić zwyczaju, Przyimek *z*, w złożonych tylko wyrazach piszmy przez *s*, gdy brzmi *s*: osobno zaś położony, piszmy przez *z*, lubo brzmi *s*.

Nie trzeba pisać przycisku nad *z*, po *c, s*, iak dawni próżno pisali, np. *czas, roskosz*, nie *čas, rąkosz*, ponieważ ten przycisk nie brzmi

brzmi w wymawianiu. Toż rozumić o *z* po *r*, położoném, np. *grzać, drżać*: chyba że przycisk brzmi w wymawianiu np. *rżać, dziżyć, skrzyż*.

Czy pisać *b* lub *p*, *b* lub *p*, *d* lub *t*, *flub w*, lub *n*, *g* lub *k*, *s* lub *z*, *s* lub *ż*, *sz* lub *ż*; miarkować trzeba z dobrego wymawiania, albo z pierwotnych lub pochodnych wyrazów, np. *teb tba*, (mówimy iednak *tepek, tepak*, skąd pochodzi *lepiący, lepszy*.) *skop skopa*, *drob drobin*, *drop dropia*, *lód lodu*, *tót tótu*, *Filozof Filozofa*, *stów stawu*, *zabów zabawa*, *szczadź szczawiu*, *róg rogu*, *rok roku*, *głos głosu*, *wóz wozu*, *proś prosba* *prosić*, *groź groźba* *grozić*, *grosz grosza*, *noż noża*, *inż inżem*, *włóż włożyć*.

II. Spółgłoski miękkie.

Spółgłoski miękkie są té, które się miętko wymawiają, iakie iest u nás zawsze *l*, bez przekręślenia. Spółgłosek miękkich, nad którymi się kładzie znamie prawé, nie zostało się w náypoźniejszych pismach tylko cztery *ć, ń, ś, ź*: w dawniejszych pismach były miękkie *b, m, p, n*, np. *goźb, poźeć, karm, koń, drop, łóś, pán, gałz*. Kręskowanie tych głosek w pisaniu, było dawniejszych wieków dla tego czynioné, że té głoski bez kręskowania inaczejby brzmiały, toiest twardej, np. *grób, kłoc, krám, zakon, chłop, głos, stów, powóz*.

Zgo-

Zgoda przyrodzoną pisania z wymawianiem, była przyczyną króskowania głosek miękkich: gdy więc późniejszego wieku nie króskowano niektórych, musiano albo tę zgodę kazić, albo z niepisania krósek, nie zachowywać ich w wymawianiu, a tak znosić część piękności mowy polskiej. Z przywróceniami więc króskami, wróćmy to oboje polskiemu językowi. Prócz zgody z delikatniejszym wymawianiem, domyśli się łatwo drugi równie ważny przyczyny ten, kto nie żałował prace, żeby gruntownie poznać przypadkowanie oycznych Imion. Spytany, zaco w dalszych przypadkach przybywa samogłoska *i*, który w pierwszym przypadku nie było? zaco przybywa w jednych Imionach, a w drugih nie przybywa, np. *gołąb gołębia*, *grób grobu*, *karm karmi*, *pokarm pokarmu*, *koń konia*, *zagon zagonu*, *łoś łosia*, *głos głosu*, *pań pawia*, *ślaw sławu*? zaco jeszcze iednż przypadki w podobnych Imionach, kończą się na *i*, a drugi na *y*, lub *u*, np. *nie nici*, *noc nocy*, *karm karmi*, *pokarm pokarmu*, *kieszń kieszni*, *śen snu*, *głos głosu*, *geś geś*? cóż tego dá za przyczynę? Trudność ta nie dziecinna, u tych przynajmnię, którzy język rodowity kochając, chcą go z gruntu poznać, ułatwiła się na swoim miejscu, przez znamiona nad miękkimi głoskami kładzione. Króć więc nie przeświadczy się o potrzebie króskowania tych głosek? kto ie za niepo-

trze-

trzebną rzecz osądzi, gdy od nich zgoda, piękność i zrozumiałość zależy?

Króskujemy więc té wszystkie miękkie spółgłoski *b, c, m, n, p, s, ś, z*, gdy po nich zaraz nie następuje w iednéjże zgłosce samogłoska *i*, np. *gołąb* &c, bo ta króska iest znakiem miękkości ich: gdy zaś łączą się z samogłoską *i*, to iest gdy niby króskę odmieniaią na *i*, nie króskujemy ich niepotrzebnie, bo i nie króskowane tak miętko brzmieć muszą, np. *gołębia*, *konia* &c, iakby miętko brzmiały, gdyby były króskowane, np. *gołębia*, *końia*. Na co dawni drukarze nie mając względu, darémnie obciążali pismo polskie. Jeżeli to czynili dla iednego *z*, które według téj reguły nie króskowane brzmiałoby z samogłoską *i* iak *z*, a wymawiaćby ie potrzeba iak *z*; ten iedyny przypadek nie wárt iest króskowania zawsze tylu miękkich głosek, a na to może bydź lekarstwo, pisać po takim *z*, twardo mówić się mającém, *j* długie, zamiast *i* krótkiego: o czémśmy iuż wyżej powiedzieli.

Ponieważśmy do liczby głosek miękkich przywrócili, podług starodawnego zwyczaju, głoski *b, m, p, ś*; przywrócenie to rozumieć się má nietylko w Imionach, ale i w Słowach, np. *rób*, *karm*, *śap*, *obiad*. Ale, rzecze kto, iż rzadko gdzie słyszeć té głoski w takowych okolicznościach miętko wymawiane. Zdanie to dowodzi, *naprzód*, iako starożytność języka trwa zawsze, choć

w rząd-

w rzadkich przykładach, które ludziom uczonym zasadą być powinny do kształcenia coraz bardziey oyczystey mowy: *poietóre*, iak dobre lub złe pisanie, wpływa w dobre lub złe wymawianie. Rzadko się té głoski miękko wymawiaią, bo się od dawnego bardzo czasu miękko pisać przestały. Piszmy ié więc miękko, a dawny ich miękkięgo wymawiania zwyczaj przywrócimy. Jeżeli nie delikatność ięzyka, to podobność tych głosek z jnszemi miękkiemi, zdaie się tego wyciągać. Słowa zakończone na *ć, Ń, ś, ź*, zaco w trybie rozkazującym, piszemy i wymawiamy miękko? bo się formuią od osoby zakończoney na *i*, któreto *i*, w trybie rozkazującym przechodzi na znamie prawe, nad miękka głoską kładąc się, np. *traci trąć*, *goni goń*, *prosi proś*, *grozi groź*: od takichże osób formuią się *wabi wab*, *karmi karm*, *kupi kup*, *stawi staw*: zacóż tedy miękko wymawiać się i pisać nie mają? Podobną przyczyna podobny skutek mieć powinna.

III. O głoskach podwójnych:

Podwójnemi głoskami zowią się té, których w iednym wyrazie dwie się tuż przy sobie pisze. Podwójnych głosek ani mniéy, ani więcéy w ustanowionéy już Pisowni kładź nie można, tylko tylé, ilé się ich prawdziwie w dobrém polskiem wymawianiu znayduie, mając wzgląd tak na słowa swoyskie, iako i na przyswoione, bo to oboie do całości

łości ięzyka należy. Dla tego fundamentu Pisowni, odstąpić musimy powagi *Knapkięgo*, i odmienić reguły o podwójnych głoskach namiénione w Przypisach do rozdziału pierwszego, na Klasę pierwszą, a zachowane w pierwszym wydaniu Grammatyki i Przypisów. Odmiana w téy rzeczy, iako i w kilku innych, będzie skutkiem głębszego coraz przegładania się w ięzyku, i przyiacielskich przestróg uczęszszych w ięzyku swoim Obywatelów.

Po roztrząśnieniu wyszczególnionego na drugą Klasę ięzyka, znaydziemy w swoyskich wyrazach dwoiste *ll, mm, ss*, np. *Iagięłło*, *zmęłła*, *spęłła*, *karmmy*, *ssać*, *wyssać*: w słowach zaś cudzozięmskich, ale przyswoionych, znayduiemy w starych książkach statecznie podwójné głoski pisané, *bb, ff, ll, mm, pp, rr, ss, tt*, np. *abbreviacyd*, *affekt*, *offerta*, *Apollo*, *allegoiwać*, *alludować*, *summa*, *dylemma*, *appellacyd*, *Hippika*, *errata*, *Surrogdt*, *Kommissyd*, *sessyd*, *Otto*, *Kotta*. Jeżeli więc mamy w swoyskich słowach dwoiste *mm*, zacóż go i w przyswoionych używać nie mamy, pisząc ié równie iak wymawiając? zwłászcza że się trafiaią takowé okoliczności, gdzie iedno lub dwa *mm*, czynić mogą odmienné wyrazu znaczenie, np. *drama*, przez iedno *m*, (co nieumiętni złe piszą przez dwa *mm*,) znaczy więrsz, czyli poema, w którym Poeta nie swoim imieniem mówi, ale wprowadza osoby mówiące,

cé, iako się pospolicie dzieie w Komedyi i Traiedyi. *Dramma*, przez dwa *mm* pisané, znaczy z greckiego gonitwę czyli bieg koński. Wyraz *sumy* przez iedno *m*, znaczy ryby tego nazwiska: *summy* przez dwa *mm*, znaczy zbiory rachunkowé. Ieżeli w swoyskich piszemy dwa *ll*, np. *zmelła*, zacóż w przyswoionych nie mamy pisać dwa *ll*, zwiászczta gdy ie wymawiamy, np. *Pallas*, *Apollo*. Toż rozumieć i o innych, mianowicie gdyby pisané pojedynczo, mogły sprawić iakową wątpliwość w rozumieniu, np. pisząc *Oto*, *Kota*, zamiast *Otto*, *Kotta*. I to do pisania podwóynych głosk, nie náymnieyszã mã być pobudką, żeby dzieci przyzwyczajoné pisać w przyswoionych z łaciny wyrazach iednę tylko z podwóynych głosk, tegoż samego w łacinie nie czyniły.

Piszmy więc statecznie podwóyné głoski, gdzie się podwóyno wymawiaią w wyrazach tak swoyskich, iako w przyswoionych. W czém żeby wątpliwości, zwiászczta względem przyswoionych, nie było; to miéymy za powszechną regułę: gdzie w cudzoziémskim ięzyku pisze się podwóyná głoska, tam i w polszczyźnie pisać się powinna.

§. VIII. O pisaniu wyrazów.

Iako w wymawianiu cały ieden wyraz razem się ciągnie, przeciwnie zaś między iednym

iednym a drugim wyrazém czyni się malénki, choć nie znaczny, przestanek; tak w pisaniu téż ciąg lub przestanek wydawać się powinnié. Z téy przyczyny, następujące reguły wypływają:

1. Wszystkie głoski iedného wyrazu, czy złożóného, czy nie złożóného, wciąż się bez żadného odstępu pisać mają. Nie potrzebnie w niektórych książkach wyrazy złożóné, i odłączają się od siebie, i iednoczą znowu przez pośredniczy Łącznik, np. *s-pro-wadzić*, *długo-wieczny*. Bo ieżeli té części ieden wyraz czynią, naco ie od siebie rozłączać? ieżeli są od siebie rozłączone, naco ie Łącznikiem iednoczyć?

2. Gdy cały wyraz na iednym wierszu skończyć się nie może, zostawiwszy na końcu wiersza Łącznik, całą zgłoska iedna lub więcéy na drugi wiersz mã się przenosić, według reguł zgłoskowania czyli *syllabizowania* (b) gdzieindziéy opisanych.

3. Przyimki *w*, *z*, gdy nie czynią wyrazu złożóného, ponieważ są osobnémi wyrazami, osobno się téż pisać mają: że się zaś nie wymawiaią osobno, lecz łączą się z następującym wyrazém; przeto na końcu wiersza, samé się zostawać nie powinny, ale wraz z następującym wyrazém na drugi wiersz mają być przenoszone: chyba że dla

Q

nastę-

(b) W Przypisach na Klas. I. do rozdz. I. §. VI.

następującego wyrazu, od kilku spółgłosek pocztętego, piszą się z dodaniem *e*, np. *we Lwowie, ze mną &c.*

4. Dwa wyrazy osobné, ale skrócone, albo gdy jednoż nierozdzielne wyobrażenie znaczą, pisać się mogą jednym ciągiem, np. *legomość, ięomość, Wafzność, oń, przezeń, zań, kwoli, takieś, toiest, tymczasem, z tém-wszystkiem, bogdaj, dajgobogu &c.*

5. Wszystkie przyrostki (*enclytica*,) piszą się ciągiem ze swoim wyrazem, np. *iużem, byłbym, bylibyśmy, będąli, bądźże, gdybym, gdybyśmy, ténlito, takto, takżeto &c.*

§. IX. Przesłanki po wyrazach.

Wiemy przyrodzony cel znamion po wyrazach, że się na to piszą, aby przestrzegły Czytelnika tak o przestanku czyli odpocznieniu sobie w głosie, iako téż o różném tegoż głosu urabianiu czyli odmianie. Stąd wnosić sobie można, gdzie które znamie przestankowe pisać się má.

Przecinek.

Kędy głos przestaje równo, toiest ani się podnosi, ani spuszcza; tam się má pisać Przecinek (*Comma*,) np. *Król, Senat, Stán Rycérski &c.* Pisz się téż Przecinek zamiast Nawiasu, gdy weń nie wiele wyrazów wchodzi, np. *Nauki, mówi Cycero, są po-*
kar-

karmém dla młodych &c, zamiast, Nauki (mówi Cycero) są &c.

Srzednik.

Gdzie się głos podniesiony zawieszá, toiest w połowie myśli, która dla położenia w sobie Spojnika (*Conjunctionis*), drugię częsci koniecznie wyciągá; kładzie się po policie Srzednik (*Media nota*) od szrodku myśli tak nazwany, np. *Kędy grzech bez kárania, bez nadgrody cnota; tam do wszelkię swię-woli otworzoné wrota. (c)* Po wyrazie *cnota* pisze się Srzednik.

Dwukropek.

Dwukropek (*Duo puncta*) pisze się *naprzd*, w biegu myśli po skończonej iakięj części, która przez Spojnik z następującą częścią nie wiąże się, np. *Nie wymuie sławy Rycérstwu stráž miasta trzymającemu: lecz inná rzecz zdala, inná w pośrodku dzikich narodów z namiotu na nieprzyjaciela patrzac. (d)* Powtóre, gdy przypowieść, lub zdanie iakić poważné, lub wyszczególnianie rzeczy má następować, np. *Maiz to ludzie i narody postronné do siebie: że im daléy i szérzcy z nami się rozłączają; tym mniéy do gniétu lub miłości przeciwko nám przyczyn maiz: a im dłużej wiek po wieku stoi; tym calszy i szérz-*
Q2 *szy*

(c) Potocki w Aryenidzie.

(d) Tacyt tłumaczony przez Naruszewicza X. I.

szay ich rozsądek o nas bywá. (e) O Przecinku, Srzedniku, i Dwukropku, powiemy dokładniéy w Przypisach na trzecią Klasę, gdzie będzie mowa o *Propozycyi* i iéy częściach.

Kropka:

Pisze się *naprzód* po skończonéy zupełnie myśli, gdzie głos zupełnie się spuszcza, i náydlużéy przestaje, iako w tylu przykładach widzimy. *Powtóré*, w skoropisach czyli skróconych wyrazach, tak słownych, iako liczbowych, np. *Aug. III. ś. p.* zamiast *August trzeci świętęy pamięci. Po-trzecie*, na napisach piénigdy, kolumn, grobów &c, znáyduiémy częstokroć po każdym wyrazie czy skróconym, czy zupełnym, pi-saną Kropkę, prócz na końcu wiersza, np. nagrobek córce napisany:

*Orszula. Kochanowska. tu. leży. kochanié
Oycowé. albo. raczéy. płacz. i. narzekanié
Opakes. to. niebáczná. śmierci. udziáła
Nie. iac. onéy. ale. mnie. ona. płakać. miała*

Znak wykrzyknienia:

Pisze się albo zaraz po Wykrzykniku, mianowicie gdy następuje wyraz nieodmién-ny, np. *o! iakżeśmy szczęśliwi &c:* albo po
wyr-

(e) Warszawicki, w mowie na Seymie Warsz.
roku 1587.

wyrazach z Wykrzyknikiem ściśle złączonych,
np. *o czaśy! o obyczaje!*

Znak pytania:

Pisze się po zadaném pytaniu, np. *był-żeś? widziałeś?*

Łącznik:

Pisze się *naprzód* na końcu wiersza, gdzie się cały wyraz spisać nie może: *po-wtóré*, po zaczęty a przerwanéy myśli, np. *będę ci dłużéy cierpiá? będę - lecz &c.* Zamiast Łącznika, lepiéy w takiéy oko-liczności pisać kropki tak *będę . . . lecz.*

Nawias:

Pisze się na początku i na końcu wtra-conéy obcéy nieco a przydluższéy myśli, np. *»Nieszczęśná matka (ieśli przyczytać mo-»żemy nieszczęściu, co przez głupi siódó ro-»zum cierpimy) gdzie teraz siédm synów» &c.* (Ján Kochanowski, o Latonie.)

Cudzysłów:

Pisze się na początku i na czele każdego wiersza, i na końcu cudzych słów do na-széy mowy włożonych, co widzimy w wyż-szym przykładzie.

Odśylacz:

Pisze się gdy chcemy przestrzedz Czy-telnika o tém, co wciąg pisma nie weszło,
a co

a co się pod takimże znakiem, na boku lub na dole kładzie: nacośmy już tyle przykładów widzieli.

P R Z Y P I S Y DO ROZDZIAŁU IX.

O Pisowni łacińskiej, tudzież przestroga o Składni.

Ponieważ łacina jest językiem umarłym, którego prawdziwe wymawianie jest nam wcale nie wiadome; Pisownia więc jego na mowie ustnej zasądzać się nie może. Przykład pisaney łaciny, jest jedyną zasadą téj nauki.

Mając w ręku przykłady tak dawney, iak późniejszy łaciny, widzimy iaką w nich niezgoda, i niejednolitość panuje. Szrokiem tedy idąc, trzymać się mamy zwyczaj u uczonym ludziom pospolitszego, iaki w xigach lepij drukowanych znaydujemy.

Szrodek ten na tém zawisł, żebyśmy ani przestarzałego pisanja sposobu chwyтали się, iaki w *Enniuszu*, *Plaucie* &c, znaydujemy; ani używali tego, który napełniony jest króskami czyli akcentami, prawdziwym Łacinnikom wcale nie znanymi.

Mając dzieciom początki języka łacińskiego, dosyć jest pokazać im, w czém Pisownia

łacińska podobna jest do polskiej, a w czém różna. Na pokazanie tego, mamy miejsce i czas nietylko przy wyłuszczeniu im nauki o Pisowni łacińskiej, ale bardziej jeszcze przy czytaniu xiążek, gdy osobliwa na to przypadnie okoliczność.

Ponieważ w téj Klasie, tyłą nad polskim i łacińskim językiem uwagami napełnionej, pomieścić się nie mogła Składnia czyli *Konstrukcyja*; przeto zachowawszy iey *teoryę*, iako trudniejszą, do następującej Klasy, przy czytaniu polskich i łacińskich xiążek, pokazujemy często dzieciom już jednolity, już różny w téj mierze zwyczaj polski i łaciński, ażebyśmy z niego, natrącone w Grammatyce dziecinnej na pierwszą Klasę reguły, pewni i iasni wyciągnęli.

Koniec Przypisów do Grammatyki na
Klasę drugą.

